

ZESZYTY NAUKOWE
MAŁOPOLSKIEJ WYŻSZEJ
SZKOŁY EKONOMICZNEJ W TARNOWIE

numer 2–3

Tarnów 2015

Rada Programowa	prof. dr Elsa Barbosa (Portugalia), dr inż. Radka Johnová (Czechy), prof. dr hab. Leszek Kałkowski (Polska), prof. dr Memet Karakuş (Turcja), prof. dr Androniki Kavoura (Grecja), prof. dr hab. Fedir Khmil (Ukraina), prof. dr hab. Leszek Koziol (Polska), prof. dr hab. Zenon Muszyński – przewodniczący (Polska), prof. dr Ivars Muzis (Łotwa), prof. dr Saša Petar (Chorwacja), prof. dr Jarmila Radová (Czechy), prof. dr Elisabete Rodrigues (Portugalia), prof. dr hab. Wasilij Rudnicki (Ukraina), prof. dr hab. Jan Siekierski (Polska), prof. dr Paloma Taltavull de La Paz (Hiszpania), mgr Lidia Matuszewska – sekretarz (Polska)
Redaktor naczelny	prof. dr hab. Leszek Koziol
Redaktorzy tematyczni	prof. dr hab. Jan Siekierski dr inż. Anna Wojtowicz
Redaktor statystyczny	prof. MWSE, dr hab. Michał Woźniak
Opracowanie redakcyjne	Mirosław Ruszkiewicz
Adres redakcji	Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna Redakcja Zeszytów Naukowych ul. Waryńskiego 14, 33-100 Tarnów, Polska tel. +48 14 65 65 553 fax +48 14 65 65 561 http://zn.mwse.edu.pl e-mail: redakcja@mwse.edu.pl

Redakcja informuje, że wersją pierwotną (referencyjną) czasopisma jest wydanie papierowe.

Wszystkie artykuły zamieszczone w czasopiśmie są recenzowane.

Pełne teksty artykułów są zamieszczane
na stronie internetowej czasopisma: <http://zn.mwse.edu.pl>.

Zgodnie z wykazem Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego
publikacjom naukowym zamieszczonym w czasopiśmie przyznawane jest 9 punktów.

Indeksowane w Index Copernicus (ICV 2014: 59,38), CEJSH, BazEkon

© Copyright by Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie
Tarnów 2015

Printed in Poland

Wydanie I, nakład 200 egz.
Druk i oprawa: Drukarnia „Luxor”
ul. D. Jurandówny 22, 30-398 Kraków, Polska
tel. +48 12 268 09 00
e-mail: biuro@drukarnialuxor.pl

THE MAŁOPOLSKA SCHOOL
OF ECONOMICS IN TARNÓW
RESEARCH PAPERS
COLLECTION

issue 2–3

Tarnów 2015

Programme Council	Prof. Elsa Barbosa, PhD (Portugal), Ing. Radka Johnová, PhD (Czech Republic), Prof. Leszek Kałkowski, PhD (Poland), Prof. Memet Karakuş, PhD (Turkey), Prof. Androniki Kavoura, PhD (Greece), Prof. Fedir Khmil, PhD (Ukraine), Prof. Leszek Koziół, PhD (Poland), Prof. Zenon Muszyński, PhD – President (Poland), Prof. Ivars Muzis, PhD (Latvia), Prof. Saša Petar, PhD (Croatia), Prof. Jarmila Radová, PhD (Czech Republic), Prof. Elisabete Rodrigues, PhD (Portugal), Prof. Vasiliy Rudnitskiy, PhD (Ukraine), Prof. Jan Siekierski, PhD (Poland), Prof. Paloma Taltavull de La Paz, PhD (Spain), Lidia Matuszewska, MA – Secretary (Poland)
Chief Editor	Prof. Leszek Koziół, PhD
Subject Editors	Prof. Jan Siekierski, PhD Anna Wojtowicz, PhD
Statistical Editor	Prof. Michał Woźniak, PhD
Editor	Mirosław Ruskiewicz
Editorial Office	Małopolska School of Economics Editorial Office ul. Waryńskiego 14, 33-100 Tarnów, Poland tel. +48 14 65 65 553 fax +48 14 65 65 561 http://zn.mwse.edu.pl e-mail: redakcja@mwse.edu.pl

The Editorial Board informs that the reference version of this magazine is its paper edition.

All articles published in the journal are subject to reviews.

Full-text articles are posted on the website of the journal: <http://zn.mwse.edu.pl>

According to the regulations of the Ministry of Science and Higher Education
– scientific publication in the journal is awarded 9 points.

Indexed in Index Copernicus (ICV 2014: 59,38), CEJSH, BazEkon

© Copyright by Małopolska School of Economics in Tarnów
Tarnów 2015

Printed in Poland

First edition of 200 copies
Printed and bounded at the Drukarnia „Luxor”
ul. D. Jurandówny 22, 30-398 Kraków, Poland
tel. +48 12 268 09 00
e-mail: biuro@drukarnialuxor.pl

Spis treści

Słowo wstępne	9
EKONOMIA	
DOROTA PRZEKLASA, Przesłanki nabycia prawa do zasiłku dla osób bezrobotnych w świetle nowelizacji ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy	13
JAROSŁAW WENANCJUSZ PRZYBYTNIOWSKI, WIOLETTA MAGDALENA PACHOLARZ, Ekonomiczne i gospodarcze aspekty rozwoju sektora energetycznego w województwie świętokrzyskim	27
LESZEK RUDNICKI, Warunki bytu gospodarstw domowych w okresie integracji Polski z Unią Europejską	39
ZARZĄDZANIE PRZEDSIĘBIORSTWEM	
ANNA KARAŚ, ANNA MIKOS, Ochrona własności intelektualnej w przedsiębiorstwach regionu małopolskiego	55
TOMASZ MAŁKUS, MAŁGORZATA TYRAŃSKA, Założenia budowy systemu logistyki zwrotów odpadów i surowców wtórnych w przedsiębiorstwach	67
ERGONOMIA	
IWONA BENEK, ANNA SZEWCZENKO, Ergonomia w projektowaniu obiektów z funkcją opieki dla osób starszych	79
KATARZYNA JACH, Efektywność zatrudnieniowa oraz ekonomiczna usług poradnictwa zawodowego w Pomorskim Ośrodku Kompetencji. Wyniki testowania	97
ALEKSANDRA E. JASIAK, Ocena poziomu edukacji w zakresie ergonomii na polskich uczelniach wyższych	107
JOANNA JABŁOŃSKA, DOMINIKA KOPCZYK, Preferencje użytkowników hoteli w zakresie produktu i usług	123

Contents

Foreword	9
ECONOMICS	
DOROTA PRZEKLASA, Prerequisites for acquiring the right to unemployment allowance pursuant to the amendment of the Act on the promotion of employment and labour market institutions	13
JAROSŁAW WENANCJUSZ PRZYBYTNIOWSKI, WIOLETTA MAGDALENA PACHOLARZ, Economic and business aspects of development of the energy sector in Świętokrzyskie Province	27
LESZEK RUDNICKI, Living conditions of households during Poland's integration with the European Union	39
MANAGEMENT	
ANNA KARAŚ, ANNA MIKOS, The protection of intellectual property in enterprises of the Małopolska Region	55
TOMASZ MAŁKUS, MAŁGORZATA TYRAŃSKA, The construction assumptions of the logistics system regarding the return of waste and secondary raw materials in the enterprises	67
ERGONOMICS	
IWONA BENEK, ANNA SZEWCZENKO, Ergonomics in designing facilities with a function to care for the elderly	79
KATARZYNA JACH, The employment and economic efficiency of vocational services in Pomeranian Competences Center. Results of testing	97
ALEKSANDRA E. JASIAK, The assessment of the level of teaching ergonomics on Polish universities	107
JOANNA JABŁOŃSKA, DOMINIKA KOPCZYK, Preferences of hotel users with regard to product and service	123

Słowo wstępne

„Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie” są wydawnictwem ciągłym, obecnie kwartalnikiem, ukazującym się od 1999 roku. Zeszyt ten adresujemy do wszystkich, którzy chcą się nauczyć, jak przekształcić zwykłą organizację w firmę produktywną i ergonomiczną. Zainteresuje on menedżerów i pracowników wykonawczych oraz pracowników naukowych i studentów programów zarządzania i ergonomii.

Artykuły, które są efektem prac naukowych prowadzonych w ramach badań podstawowych i wdrożeniowych w różnych ośrodkach akademickich, zawierają wiele ciekawych poznawczo oraz aplikacyjnie informacji. W zgromadzonych tu publikacjach Czytelnik może znaleźć sporo oryginalnych ujęć teoretycznych dotyczących prawnych aspektów promocji zatrudnienia osób bezrobotnych, metod poradnictwa zawodowego i pośrednictwa pracy, zasad i przepisów prawnych ochrony własności intelektualnej oraz kierunków rozwoju edukacji w zakresie ergonomii i ochrony środowiska w sektorze turystycznym i energetycznym.

Głównym celem tej publikacji jest zebranie wybranych, ważniejszych elementów, które decydują o efektywnym i kreatywnym zarządzaniu zasobami materialnymi i niematerialnymi w przedsiębiorstwie. Zeszyt ten może posłużyć jako skrótowy, lecz pełen wnikliwych spostrzeżeń podręcznik i przewodnik po zagadnieniach produktywności, ergonomii oraz ochrony pracy.

Problematyka zawarta w artykułach ergonomicznych została zaprezentowana na II Międzynarodowym Kongresie Ergonomii w Poznaniu w 2015 roku, zorganizowanym przez Polskie Towarzystwo Ergonomiczne i Politechnikę Poznańską. Teksty te są rezultatem prac naukowych prowadzonych w ramach badań podstawowych i wdrożeniowych, jak również stanowią pokłosie ożywionej dyskusji odbywającej się w trakcie obrad Kongresu, prezentując wiele interesujących informacji.

Dziękuję wszystkim, którzy współrealizowali ten numer czasopisma, zwłaszcza Autorom prac, Redaktorom, którzy podjęli trud zaopiniowania nadesłanych artykułów, Recenzentom za merytoryczne i cenne uwagi, a ponadto całemu Zespołowi Redakcyjnemu i wszystkim współpracownikom.

Pragniemy szczególnie podziękować wszystkim specjalistom z dziedziny zarządzania zasobami i ergonomii, którzy za pośrednictwem Internetu ożywiali debatę i wymianę poglądów na wspomniane tematy. Ich opinie i komentarze były niewyczerpanym źródłem inspiracji i motywacji w pracy naukowej.

Leszek Koziol
Redaktor Naczelny

EKONOMIA

Przesłanki nabycia prawa do zasiłku dla osób bezrobotnych w świetle nowelizacji ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy

Dorota Przeklasa

Uniwersytet Jagielloński
w Krakowie
Wydział Prawa i Administracji

Abstrakt: Problematyka rynku pracy jest przedmiotem trwałego zainteresowania różnych kierunków i nurtów badawczych. Analizując i omawiając zjawisko bezrobocia w Polsce, nie można pominąć ważnego instrumentu polityki społecznej państwa, którego zadaniem jest łagodzenie skutków bezrobocia – zasiłku dla osób bezrobotnych. System tego wsparcia finansowego ma określone cele: z jednej strony zapewnienie dochodu osobom bezrobotnym wobec utraty jego źródła, a z drugiej stymulowanie do poszukiwania i utrzymywania pracy. Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na wiodące zagadnienia nowelizacji ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy dotyczące kwestii zasiłku dla osób bezrobotnych. Zmiany te zostały przedstawione poprzez szczegółową analizę najnowszych przepisów prawa administracyjnego materialnego. W poszczególnych punktach tego opracowania zaprezentowano problematykę ustawowych przesłanek uznania za osobę bezrobotną, warunki nabycia prawa do zasiłku dla bezrobotnych oraz kwestie wysokości i okresu jego pobierania. W literaturze przedmiotu bardzo trudno o bieżące i głębsze opracowania tego tematu, a zatem niniejszy artykuł będzie próbą uzupełnienia luki w tym zakresie, pozwalając na poznanie aktualnych regulacji prawnych obejmujących tak ważną materię dla osób, które często z dnia na dzień tracą pracę, a wraz z nią źródło dochodów i pozycję społeczną. Publikacja ta może mieć także wpływ na zmianę nastawienia społecznego wobec trudnego i złożonego tematu bezrobocia, które współcześnie staje się potencjalnym zagrożeniem dla każdego pracownika.

Słowa kluczowe: rynek pracy, bezrobocie, zasiłek dla bezrobotnych, ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy

1. Wprowadzenie

Praca ludzka jest odwieczną rzeczywistością, która otacza nas z każdej strony. Aktywność zawodowa powinna stanowić zasadniczą część życia człowieka, bo to ona zapewnia środki utrzymania i rozwój zawodowy, pomaga realizować plany i pasje, tworzy fundament istnienia, wzbogaca społeczeństwo, a także pozostawia następnym pokoleniom wielkie dzieła kultury i cywilizacji.

Korespondencja:
Dorota Przeklasa
Tel. +48 0 664 752 353
E-mail: dorota.przeklasa@uj.edu.pl

Wiek XXI prawdopodobnie zapisze się w dziejach ludzkości imponującymi osiągnięciami technicznymi, naukowymi i kulturalnymi. Współczesna nauka dokonuje wspaniałych odkryć, m.in. w dziedzinie genetyki, kosmologii, informatyki, badań nad sztuczną inteligencją, zblizając przy tym ludzi i kontynenty. Niestety, przemianom globalizacyjnym towarzyszą problemy społeczno-ekonomiczne; są to masowe bezrobocie i ubóstwo, które dzieli ludzi na bogatych i biednych, na tych, którzy mają możliwość korzystania z osiągnięć techniki, i tych zepchniętych na margines rozwoju cywilizacyjnego (Kabaj, 2004, s. 11). Optymizmem napawa fakt, że istnieją instytucje, służby, organizacje i jednostki, które nie akceptują negatywnych skutków działania mechanizmów gospodarki rynkowej. Nieustannie poszukiwane są środki, opracowywane metody zapewniające realizację podstawowego prawa człowieka – prawa do pracy i godnego życia. Obecnie sukcesem wydaje się już nie tylko rozwój kariery, wysoka pozycja zawodowa, ale także trwałe zatrudnienie. Dlatego coraz większego znaczenia nabiera z jednej strony znajomość rynku pracy, wiedza o tym, jakim podlega on prawom, a z drugiej – orientacja, na jaką i przez kogo oferowaną pomoc można liczyć.

Zjawisko bezrobocia i jego negatywne konsekwencje mogą być neutralizowane poprzez użycie dwojakiego rodzaju narzędzi. Po pierwsze, są to tzw. instrumenty pasywne, czyli np. renty, wcześniejsze emerytury, świadczenia przedemerytalne oraz zasiłki dla bezrobotnych. Szczególnie te ostatnie, choć nie stanowią formy przeciwdziałania bezrobociu, są świadczeniami pieniężnymi mającymi na celu zapewnienie bytu osobom bezrobotnym, poszukującym pracy przez określony czas. Metody te nie przyczyniają się *de facto* do obniżenia stopy bezrobocia, a wręcz dodatkowo generują znaczne koszty budżetowe, które w dłuższej perspektywie czasowej mogą przewyższać możliwości finansowe państwa. Drugą grupą instrumentów są aktywne formy promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej (Gajewski, Kuchta, Mackiewicz, 2008, s. 9). Należą do nich m.in. prace interwencyjne, prace społecznie użyteczne, roboty publiczne, staże, przygotowania zawodowe dorosłych, pożyczki szkoleniowe, stypendia z tytułu podjęcia nauki, szkolenia, wsparcie działalności gospodarczej, dodatki aktywizacyjne, zwrot kosztów przejazdów i zakwaterowania.

W Polsce na potrzeby realizacji ustawowych zadań związanych z walką z bezrobociem powołano na szczeblach samorządowych i na poziomie centralnym instytucje rynku pracy, jakimi są publiczne służby zatrudnienia. Ich zadania i kompetencje podlegały znacznym zmianom i przeobrażeniom w wyniku przemian politycznych i społeczno-ekonomicznych, jakie nastąpiły po roku 1989. Aktualnie jednym z podmiotów publicznych służb zatrudnienia, usytuowanym w strukturze organizacyjnej administracji samorządowej, są powiatowe urzędy pracy. Na szczeblu powiatowym urzędy te nie są jednak częścią starostwa powiatowego, lecz funkcjonują jako odrębne jednostki organizacyjne, wchodzące w skład powiatowej administracji zespolonej (Zimmermann, 2014, s. 253).

Przedmiotem działalności powiatowych urzędów pracy jest promocja zatrudnienia, aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych oraz łagodzenie skutków bezrobocia, w tym wypłata zasiłków dla osób bezrobotnych. Podstawę prawną działania w tym zakresie stanowi Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 149 z późn. zm., zwana dalej „ustawą”) oraz przepisy wykonawcze do tego aktu. Od 27 maja 2014 roku urzędy pracy realizują nowe zadania wynikające z Ustawy

o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 12 maja 2014 r., poz. 598, zwana dalej „ustawą nowelizującą”). Priorytetowe założenia tej nowelizacji to m.in.:

- powstanie nowych narzędzi wspierających tworzenie miejsc pracy,
- wspieranie pracodawców zatrudniających młodych pracowników,
- udzielanie pomocy pracodawcom zatrudniającym osoby w wieku 50+,
- utworzenie Krajowego Funduszu Szkoleniowego,
- wzrost efektywności działań urzędów pracy,
- poprawa jakości usług świadczonych bezrobotnym.

Jednym z istotnych zagadnień stanowiących obszar zainteresowania powyższej ustawy jest również kwestia nowych zasad uzyskiwania statusu bezrobotnego oraz nabycia prawa do zasiłku dla osób bezrobotnych.

Niniejszy artykuł jest próbą wypełnienia odczuwalnej dla wszystkich zainteresowanych luki w poznaniu zmodyfikowanych, nowych warunków *sine qua non* nabywania przez klientów urzędów pracy statusu osoby bezrobotnej, a także prawa do świadczeń w postaci zasiłków (Chmaj, 2008, s. 308).

2. Ustawowe przesłanki uznania za osobę bezrobotną

Definicja osoby bezrobotnej zawarta w art. 2 ust. 1 pkt 2 ustawy jest niezmiernie rozbudowana i kazuistyczna. Można wyodrębnić w niej dwie części. W pierwszej z nich ustawodawca wskazuje przesłanki pozytywne – warunki, które powinny być spełnione, aby można było uzyskać i zachować status osoby bezrobotnej. Druga część zawiera określone przesłanki negatywne, które wykluczają nabycie i zachowanie tego statusu (Góral, 2011, s. 46).

W rozumieniu ustawy bezrobotnym jest osoba:

- będąca obywatelem polskim poszukującym i podejmującym zatrudnienie lub inną pracę zarobkową na terytorium RP oraz zatrudnienie lub inną pracę zarobkową za granicą u pracodawców zagranicznych;
- będąca cudzoziemcem zamierzającym wykonywać lub wykonującym pracę na terytorium RP;
- będąca obywatelem państwa członkowskiego UE;
- będąca obywatelem państwa EOG nienależącego do UE;
- będąca obywatelem państwa niebędącego stroną umowy o EOG, który może korzystać ze swobody przepływu osób na podstawie umowy zawartej przez to państwo ze Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi;
- posiadająca w RP status uchodźcy;
- posiadająca w RP zezwolenie na pobyt stały¹;
- posiadająca w RP zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE²;

¹ Brzmienie przepisu nadane przez art. 488 pkt 1 lit. a Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. poz. 1650), która weszła w życie 1 maja 2014 r.

² Tamże.

- posiadająca w RP zezwolenie na pobyt czasowy udzielone w związku z okolicznościami, o których mowa w art. 127, art. 151 ust. 1 lub 2 albo art. 186 ust. 1 pkt 3 Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. poz. 1650³ oraz z 2014 r., poz. 463 i 1004);
- posiadająca w RP zgodę na pobyt ze względów humanitarnych lub zgodę na pobyt tolerowany⁴;
- korzystająca w RP z ochrony czasowej;
- której udzielono ochrony uzupełniającej w RP;
- posiadająca zezwolenie na pobyt czasowy, o którym mowa w art. 114 ust. 1 albo art. 126 ust. 1, albo wizę wydaną w celu wykonywania pracy na terytorium RP, która bezpośrednio przed rejestracją jako osoba bezrobotna była zatrudniona nieprzerwanie na terytorium RP przez okres co najmniej sześciu miesięcy⁵;
- będąca cudzoziemcem – członkiem rodzin cudzoziemców, o których mowa w pkt 2 lit. a–c ustawy;
- będąca cudzoziemcem – członkiem rodziny obywatela polskiego, który uzyskał zezwolenie na pobyt czasowy na terytorium RP albo po złożeniu wniosku o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy, zezwolenia na pobyt stały lub zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego UE przebywającym na terytorium RP na podstawie art. 108 ust. 1 pkt 2 lub art. 206 ust. 1 pkt 2 Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach lub na podstawie umieszczonego w dokumencie podróży odcisku stempla, który potwierdza złożenie wniosku o udzielenie zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego UE, jeżeli bezpośrednio przed złożeniem wniosku o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy, zezwolenia na pobyt stały lub zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego UE posiadał zezwolenie na pobyt czasowy⁶.

Bezrobotny jest osobą niezatrudnioną i niewykonyującą innej pracy zarobkowej, zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym w danym zawodzie, służbie albo innej pracy zarobkowej (jeżeli jest osobą niepełnosprawną, zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia co najmniej w połowie tego wymiaru czasu pracy), nieuczącą się w szkole, z wyjątkiem uczącej się w szkole dla dorosłych lub przystępującej do egzaminu eksternistycznego z zakresu programu nauczania tej szkoły, bądź w szkole wyższej, gdzie studiuje na studiach niestacjonarnych, zarejestrowaną we właściwym dla miejsca zameldowania stałego lub czasowego powiatowym urzędzie pracy oraz poszukującą zatrudnienia albo innej pracy zarobkowej, jeżeli:

- ukończyła 18 lat;
- nie osiągnęła wieku emerytalnego, o którym mowa w art. 24 ust. 1a i 1b oraz w art. 27 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2013 r., poz. 1440, z późn. zm.);
- nie nabyła prawa do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy, renty szkolniowej, renty socjalnej, renty rodzinnej w wysokości przekraczającej połowę minimalnego wynagrodzenia za pracę albo po ustaniu zatrudnienia, innej pracy zarobko-

³ Tamże.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

- wej, zaprzestaniu prowadzenia pozarolniczej działalności, nie pobiera nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego, zasiłku przedemerytalnego, świadczenia przedemerytalnego, świadczenia rehabilitacyjnego, zasiłku chorobowego, zasiłku macierzyńskiego lub zasiłku w wysokości zasiłku macierzyńskiego;
- nie nabyła prawa do emerytury albo renty z tytułu niezdolności do pracy, przyznanej przez zagraniczny organ emerytalny lub rentowy, w wysokości co najmniej najniższej emerytury albo renty z tytułu niezdolności do pracy, o których mowa w Ustawie z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych⁷;
 - nie jest właścicielem lub posiadaczem samoistnym lub zależnym nieruchomości rolnej, w rozumieniu przepisów Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2014 r., poz. 121 i 827 oraz z 2015 r., poz. 5), o powierzchni użytków rolnych przekraczającej 2 ha przeliczeniowe lub nie podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu stałej pracy jako współmałżonek lub domownik w gospodarstwie rolnym o powierzchni użytków rolnych przekraczającej 2 ha przeliczeniowe;
 - nie uzyskuje przychodów podlegających opodatkowaniu podatkiem dochodowym z działów specjalnych produkcji rolnej, chyba że dochód z działów specjalnych produkcji rolnej, obliczony dla ustalenia podatku dochodowego od osób fizycznych, nie przekracza wysokości przeciętnego dochodu z pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych z 2 ha przeliczeniowych ustalonego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego na podstawie przepisów o podatku rolnym, lub nie podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu stałej pracy jako współmałżonek lub domownik w takim gospodarstwie;
 - nie złożyła wniosku o wpis do ewidencji działalności gospodarczej albo po złożeniu wniosku o wpis:
 - zgłosiła do ewidencji działalności gospodarczej wniosek o zawieszenie wykonywania działalności gospodarczej i okres zawieszenia jeszcze nie upłynął, albo
 - nie upłynął jeszcze okres do, określonego we wniosku o wpis do ewidencji działalności gospodarczej, dnia podjęcia działalności gospodarczej;
 - nie jest osobą tymczasowo aresztowaną lub nie odbywa kary pozbawienia wolności, z wyjątkiem kary pozbawienia wolności odbywanej poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego;
 - nie uzyskuje miesięcznie przychodu w wysokości przekraczającej połowę minimalnego wynagrodzenia za pracę, z wyłączeniem przychodów uzyskanych z tytułu odsetek lub innych przychodów od środków pieniężnych zgromadzonych na rachunkach bankowych;
 - nie pobiera na podstawie przepisów o pomocy społecznej zasiłku stałego;
 - nie pobiera, na podstawie przepisów o świadczeniach rodzinnych, świadczenia pielęgnacyjnego, specjalnego zasiłku opiekuńczego lub dodatku do zasiłku rodzinnego z tytułu samotnego wychowywania dziecka i utraty prawa do zasiłku dla bezrobotnych na skutek upływu ustawowego okresu jego pobierania;

⁷ Przepis dodany art. 1 pkt 1 lit. a Ustawy z dnia 14 marca 2014 r. o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 598), która weszła w życie 27 maja 2014 r.

- nie pobiera po ustaniu zatrudnienia świadczenia szkoleniowego, o którym mowa w art. 70 ust. 6 ustawy;
- nie podlega, na podstawie odrębnych przepisów, obowiązkowi ubezpieczenia społecznego, z wyjątkiem ubezpieczenia społecznego rolników;
- nie pobiera na podstawie przepisów o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów zasiłku dla opiekuna⁸.

3. Zasiłek dla bezrobotnych

Na tle obszernych regulacji prawnych dotyczących zasiłku dla osób bezrobotnych pojawiają się pewne wątpliwości co do charakteru prawnego tego świadczenia. Z całą pewnością nie jest to *sensu stricto* świadczenie ubezpieczeniowe, mimo że ustawodawca powołuje się na niektóre pojęcia typowe dla ubezpieczeń społecznych (np. na konstrukcję składki na ubezpieczenia społeczne). Nie jest to także świadczenie z obszaru pomocy społecznej, choć pewne unormowania są charakterystyczne dla świadczeń opieki społecznej (np. uprawnionym do zasiłku jest – ogólnie rzecz ujmując – ten, kto utracił pracę i nie uzyskuje przychodów). Dla pewnej grupy przedstawicieli doktryny prawa socjalnego jest to rodzaj świadczenia zaopatrzeniowego (Jędrasik-Jankowska, 2007, s. 31). Dla innych jest to świadczenie wchodzące w zakres pomocniczej części prawa zabezpieczenia społecznego (Jończyk, 2003, s. 20). Wyraźnie akcentowane jest także stanowisko, zgodnie z którym zasiłek dla bezrobotnych stanowi szczególne, publicznoprawne świadczenie z Funduszu Pracy (Góral, 2011, s. 444). Wydaje się zatem, że brak jest zgodności poglądów co do natury prawnej zasiłku dla osób bezrobotnych.

3.1. Prawo do zasiłku dla bezrobotnych

System zasiłków dla osób bezrobotnych stanowi instytucję, która wywiera istotny wpływ na zachowania uczestników rynku pracy i formowanie się agregatowych wielkości zatrudnienia, bezrobocia i płac (Góral, 2013, s. 72). Szczególnie ważną rolę odgrywają trzy komponenty tego systemu: przesłanki uprawniające do otrzymania zasiłku, wysokość świadczenia oraz okres jego pobierania.

Zgodnie z art. 71 ustawy prawo do zasiłku przysługuje bezrobotnemu za każdy dzień kalendarzowy od dnia zarejestrowania się we właściwym powiatowym urzędzie pracy⁹, jeżeli nie ma dla niego propozycji odpowiedniej pracy, propozycji stażu, przygotowania zawodowego dorosłych, szkolenia, prac interwencyjnych lub robót publicznych oraz w okresie 18 miesięcy bezpośrednio poprzedzających dzień zarejestrowania, łącznie przez okres co najmniej 365 dni, jeśli:

- był zatrudniony i osiągał wynagrodzenie w kwocie co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę, od którego istnieje obowiązek opłacania składki na FP (do okresu tego nie zalicza się urlopów bezpłatnych trwających łącznie dłużej niż 30 dni);

⁸ Przepis dodany art. 19 pkt 1 Ustawy z dnia 30 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (Dz.U. poz. 567), która weszła w życie 15 maja 2014 r.

⁹ Od 27 maja 2014 r. ustawodawca wprowadził rezygnację z oczekiwania na nabycie prawa do zasiłku dla bezrobotnych przez okres siedmiu dni od dnia zarejestrowania w PUP – zasiłek przysługuje od dnia rejestracji w urzędzie pracy.

- wykonywał pracę na podstawie umowy o pracę nakładczą i osiągał z tego tytułu dochód w wysokości co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę;
- świadczył usługi na podstawie umowy zlecenia, umowy agencyjnej, innej umowy o świadczenie usług lub współpracował przy wykonywaniu tych umów, jeżeli podstawą wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne i FP stanowiła kwota co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę w przeliczeniu na okres pełnego miesiąca;
- opłacał składki na ubezpieczenia społeczne z tytułu prowadzenia pozarolniczej działalności lub współpracy, przy czym podstawą wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne i FP stanowiła kwota co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę;
- wykonywał pracę w okresie tymczasowego aresztowania lub odbywania kary pozbawienia wolności, jeżeli podstawą wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne i FP była kwota co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę¹⁰;
- świadczył pracę w rolniczej spółdzielni produkcyjnej, spółdzielni kółek rolniczych lub usług rolniczych, będąc członkiem tej spółdzielni, jeżeli podstawą wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne i FP stanowiła kwota co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę;
- opłacał składkę na FP w związku z zatrudnieniem lub wykonywaniem innej pracy zarobkowej za granicą u pracodawcy zagranicznego;
- był zatrudniony za granicą i przybył do RP jako repatriant.

Do 365 dni stanowiących podstawę do nabycia prawa do zasiłku zalicza się również okresy:

- zasadniczej służby wojskowej, przeszkolenia wojskowego, nadterminowej zasadniczej służby wojskowej, służby przygotowawczej, służby kandydackiej, kontraktowej zawodowej służby wojskowej, ćwiczeń wojskowych, okresowej służby wojskowej lub służby pełnionej w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny oraz zasadniczej służby w obronie cywilnej i służby zastępczej, a także służby w charakterze funkcjonariusza Policji, Agencji Wywiadu, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Straży Granicznej, Służby Więziennej, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Biura Ochrony Rządu i Państwowej Straży Pożarnej;
- urlopu wychowawczego udzielonego na podstawie odrębnych przepisów;
- pobierania renty z tytułu niezdolności do służby lub pracy, renty szkoleniowej oraz następujące po ustaniu zatrudnienia, wykonywania innej pracy zarobkowej lub zaprzestaniu prowadzenia pozarolniczej działalności okresy pobierania zasiłku chorobowego, świadczenia rehabilitacyjnego, zasiłku macierzyńskiego, zasiłku w wysokości zasiłku macierzyńskiego, jeżeli podstawą wymiaru tych zasiłków i świadczenia stanowiła kwota wynosząca co najmniej minimalne wynagrodzenie za pracę;
- za które przyznano odszkodowanie z tytułu niezgodnego z przepisami rozwiązania przez pracodawcę stosunku pracy (stosunku służbowego) oraz okres, za który wypłacono pracownikowi odszkodowanie z tytułu skrócenia okresu wypowiedzenia umowy o pracę;

¹⁰ Ustawa nowelizująca, w związku ze zmianą Kodeksu karnego wykonawczego, wprowadza wymóg uzyskiwania wynagrodzenia w wysokości co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę – przed 27 maja 2014 r. przepis ten stanowił o kwocie co najmniej połowy minimalnego wynagrodzenia.

- świadczenia usług na podstawie umowy uaktywniającej¹¹;
- pobierania renty rodzinnej, w przypadku gdy nastąpił zbieg prawa do tej renty z prawem do renty z tytułu niezdolności do pracy i wybrano pobieranie renty rodzinnej¹²;
- sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem przez osoby, o których mowa w art. 6a ust. 1 Ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych¹³.

Prawo do zasiłku dla bezrobotnych przysługuje także osobom zwolnionym z aresztów śledczych oraz zakładów karnych, zarejestrowanym do 30 dni od dnia zwolnienia, jeśli suma ww. okresów w 18 miesiącach przed ostatnim pozbawieniem wolności oraz świadczenia pracy w czasie pozbawienia wolności stanowiła co najmniej 365 dni, przy czym podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne i FP stanowiła kwota w wysokości co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę¹⁴.

Zasiłek przysługuje również bezrobotnym zwolnionym z zasadniczej służby wojskowej lub okresowej służby wojskowej, jeśli okres jej odbywania wynosił co najmniej 240 dni i przypadał w okresie 18 miesięcy poprzedzających dzień zarejestrowania w PUP.

Powyższe przepisy mają charakter bezwzględnie obowiązujący i nie dają organom administracji publicznej (urzędowi pracy) uprawnień do uznaniowego rozstrzygnięcia w kwestii zasiłku przyznawanego osobom bezrobotnym (Culepa, Rotkiewicz, Wołoszyn-Kądziołka, 2015, s. 456–457).

3.2. Wysokość zasiłku

Dla prawnego charakteru zasiłku dla bezrobotnych szczególnie ważne są zasady ustalania jego kwoty. Wysokość zasiłku jest uzależniona od ogólnego stażu pracy bezrobotnego i okresów równorzędnych, zwanych przez ustawodawcę „okresem uprawniającym do zasiłku”. Ustanowione zostały trzy poziomy zasiłkowe: zasiłek podstawowy wynoszący 100% ustalonej kwoty, obniżony do 80% tej kwoty oraz podwyższony do 120% kwoty zasiłku. Wysokość zasiłków jest wyższa w pierwszych 90 dniach posiadania do niego prawa, a w kolejnych dniach niższa. Ma to zapewne stymulować bezrobotnych do skutecznego poszukiwania pracy (Góral, 2011, s. 465).

W przypadku okresu uprawniającego do zasiłku wynoszącego:

- mniej niż 5 lat – przysługuje zasiłek w wysokości 80% kwoty podstawowej;
- więcej niż 5 lat i mniej niż 20 lat – 100% kwoty podstawowej;
- co najmniej 20 lat – 120% kwoty podstawowej.

¹¹ Przepis dodany art. 1 pkt 61 lit. b Ustawy z dnia 14 marca 2014 r. o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 598), która weszła w życie 27 maja 2014 r.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ Ustawa nowelizująca wprowadza wymóg uzyskiwania wynagrodzenia w wysokości co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę – przed 27 maja 2014 r. przepis ten stanowił o kwocie co najmniej połowy minimalnego wynagrodzenia za pracę w okresie pozbawienia wolności.

Tabela 1. Wysokość zasiłku dla bezrobotnych
(Table 1. Amount of the unemployment allowance)

Okres uprawniający do zasiłku (Allowance eligibility period)	Kwota zasiłku dla bezrobotnych (Amount of the unemployment allowance)		Poziom zasiłku (Percentage of the allowance)
	w okresie pierwszych 90 dni (in the period of first 90 days)	w okresie kolejnych dni (in the period of subsequent days)	
Mniej niż 5 lat (Less than 5 years)	664,90 zł	522,10 zł	80%
Więcej niż 5 lat i mniej niż 20 lat (More than 5 years and less than 20)	831,10 zł	652,60 zł	100%
Co najmniej 20 lat (At least 20 years)	997,40 zł	783,20 zł	120%

Źródło: Obwieszczenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 16 maja 2014 r. w sprawie wysokości zasiłku dla bezrobotnych, M.P. z 22 maja 2014 r., poz. 367.

Zasiłki dla bezrobotnych wypłaca się w okresach miesięcznych z dołu. Zasiłki za niepełny miesiąc ustala się, dzieląc kwotę przysługującego zasiłku przez 30 i mnożąc przez liczbę dni kalendarzowych przypadających w okresie, za który przysługuje zasiłek. Terminy przekazywania świadczeń z FP są ustalane przez PUP. Jeżeli wypłata nie zostanie dokonana w terminie, to wówczas uprawnionym osobom przysługują odsetki ustawowe – 8% w stosunku rocznym (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 grudnia 2014 r. w sprawie wysokości odsetek ustawowych, Dz.U. z 2014 r., poz. 1858). Zasiłki podlegają waloryzacji z dniem 1 czerwca o średnioroczny wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych ogółem w poprzednim roku.

3.3. Okres pobierania zasiłku

Na mocy art. 73 ust. 1 ustawy okres pobierania zasiłku dla bezrobotnych wynosi:

- 180 dni
 - dla osób bezrobotnych zamieszkałych w okresie pobierania zasiłku na obszarze powiatu, jeśli stopa bezrobocia na tym obszarze dnia 30 czerwca roku poprzedzającego dzień nabycia prawa do zasiłku nie przekraczała 150% przeciętnej stopy bezrobocia w kraju;
- 365 dni¹⁵
 - dla osób bezrobotnych zamieszkałych w okresie pobierania zasiłku na obszarze powiatu, jeżeli stopa bezrobocia na tym obszarze w dniu 30 czerwca roku poprzedzającego dzień nabycia prawa do zasiłku przekraczała 150% przeciętnej stopy bezrobocia w kraju;

¹⁵ Ustawa nowelizująca od 27 maja 2014 r. wprowadza zmianę polegającą na zastąpieniu okresu sześciu miesięcy – okresem 180 dni oraz 12 miesięcy – 365 dniami.

- dla bezrobotnych powyżej 50. roku życia, którzy jednocześnie legitymują się co najmniej 20-letnim okresem uprawniającym do zasiłku;
- dla osób bezrobotnych mających na utrzymaniu co najmniej jedno dziecko w wieku do 15 lat, których małżonek jest również bezrobotnym oraz utracił prawo do pobierania zasiłku ze względu na upływ okresu jego pobierania po dniu nabycia prawa do zasiłku przez tego bezrobotnego;
- dla bezrobotnych samotnie wychowujących co najmniej jedno dziecko w wieku do 15 lat¹⁶.

Okres pobierania zasiłku dla bezrobotnych nie ulega modyfikacji, jeśli w okresie jego pobierania bezrobotny zmienia miejsce zamieszkania lub miejscowość, w której on mieszka, zostaje objęta działaniem innego powiatu.

3.4. Skrócenie okresu pobierania zasiłku

Okres pobierania zasiłku przez osobę bezrobotną ulega skróceniu:

- o 90 dni – w przypadkach:
 - rozwiązania w okresie ostatnich sześciu miesięcy przed rejestracją w PUP stosunku służbowego lub stosunku pracy za wypowiedzeniem albo na podstawie porozumienia stron, chyba że porozumienie stron było spowodowane upadłością, likwidacją pracodawcy, zmniejszeniem zatrudnienia z przyczyn dotyczących zakładu pracy lub rozwiązania stosunku służbowego, stosunku pracy za wypowiedzeniem, na mocy porozumienia stron następującego z przyczyn zmiany miejsca zamieszkania, albo gdy pracownik rozwiązał umowę o pracę w trybie art. 55 § 1¹ Kodeksu pracy;
 - zarejestrowania się w PUP jako bezrobotny, zgłoszonego do ewidencji działalności gospodarczej, w okresie zawieszenia wykonywania tej działalności.
- o 180 dni – w przypadkach:
 - rozwiązania ze swojej winy stosunku służbowego lub stosunku pracy bez wypowiedzenia w okresie sześciu miesięcy przed zarejestrowaniem w PUP;
 - rozwiązania w okresie sześciu miesięcy przed zarejestrowaniem się w PUP stosunku pracy zawartego na podstawie skierowania przez urząd pracy do pracodawcy otrzymującego w ramach tego skierowania grant, świadczenie aktywizacyjne albo dofinansowanie wynagrodzenia, przed upływem okresu, na jaki stanowisko winno być utrzymane¹⁷.
- o 120/180/270 dni – w przypadkach:
 - pierwszej/drugiej/trzeciej i każdej kolejnej odmowy bez podania uzasadnionej przyczyny przyjęcia propozycji innej pracy zarobkowej, odpowiedniego zatrudnienia, szkolenia, przygotowania zawodowego dorosłych, stażu, wykonywania robót publicznych, prac interwencyjnych, poddania się badaniom psychologicznym lub lekarskim, których celem jest ustalenie zdolności do pracy lub uczestnictwa w innej formie pomocy określonej w ustawie;

¹⁶ Przepis dodany przez art. 1 pkt 63 lit. a Ustawy z dnia 14 marca 2014 r. o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 598), która weszła w życie 27 maja 2014 r.

¹⁷ Jak wyżej.

- pierwszego/drugiego/trzeciego i każdego kolejnego niepodjęcia po skierowaniu przygotowania zawodowego dorosłych, szkolenia, wykonywania prac społecznie użytecznych, stażu lub innej formy pomocy określonej w ustawie.
- o okres nieprzysługiwania zasiłku – w przypadkach:
 - uzyskania określonego w odrębnych przepisach świadczenia w formie jednorazowego ekwiwalentu pieniężnego za urlop górniczy, jednorazowej odprawy warunkowej, odprawy pieniężnej bezwarunkowej, jednorazowej odprawy socjalnej, zasiłkowej, pieniężnej po zasiłku socjalnym;
 - otrzymania odszkodowania z tytułu skrócenia okresu wypowiedzenia umowy o pracę.
- o okresy:
 - pozostawania w sytuacji wywołującej brak gotowości do podjęcia pracy, przebywania za granicą w okresie nie dłuższym niż 10 dni, w ciągu jednego roku kalendarzowego;
 - zatrudnienia w ramach robót publicznych, prac interwencyjnych, a także o okres odbywania przygotowania zawodowego dorosłych, stażu przypadających w trakcie pobierania zasiłku dla bezrobotnych;
 - odbywania praktyki absolwenckiej i otrzymywania z tego tytułu miesięcznie świadczenia pieniężnego w wysokości przekraczającej połowę minimalnego wynagrodzenia za pracę¹⁸.

4. Podsumowanie

W literaturze przedmiotu panuje pogląd, że aktywne i pasywne formy ograniczania bezrobocia odgrywają ważną rolę w poprawie sytuacji na lokalnych rynkach pracy, choć nie mają możliwości kreowania stałych i nowoczesnych miejsc pracy (Kwiatkowski, 2002, s. 331). Pasywna polityka państwa na rynku pracy jest związana z fakultatywnymi i obligatoryjnymi formami pomocy finansowej dla osób zarejestrowanych w urzędach pracy. O przyznanie i wypłatę świadczenia obligatoryjnego (zasiłku dla bezrobotnych) mogą starać się osoby spełniające przesłanki zawarte w ustawie.

Zasiłek dla bezrobotnych od wielu już lat jest jedną z najbardziej rozpowszechnionych form wsparcia dla bezrobotnych, choć zmienia się liczba beneficjentów tej pomocy. W Polsce na początku lat 90. prawo do zasiłku przysługiwało 79% bezrobotnych, w roku 2013 tylko 13% osób bezrobotnych było uprawnionych do tego świadczenia (GUS, 2001, s. 141; GUS, 2014, s. 160). Zauważalna jest zatem tendencja spadkowa liczby liberalnie i szczerze przyznawanych zasiłków dla osób bezrobotnych (Jończyk, 2003, s. 347), świadczenie to otrzymuje niewielki odsetek osób pozbawionych pracy (Potasińska, 2013, s. 169). Wysokość zasiłku dla bezrobotnych w porównaniu z przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniem w gospodarce narodowej w latach 2001–2013 kształtowała się średnio na poziomie około 21–23% (Gafecka-Burdziak, 2011, s. 17; *Podstawowe wskaźniki...*, 2012; 2013; 2014). Jest to relatywnie niski odsetek przeciętnego wynagrodzenia.

¹⁸ Przepis dodany przez art. 1 pkt 65 lit. b Ustawy z dnia 14 marca 2014 r. o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 598), która weszła w życie 27 maja 2014 r.

Jak twierdzą eksperci, ustawa jasno formułuje przesłanki nabycia prawa do zasiłku, okres jego pobierania, wysokość oraz okoliczności powodujące utratę tego świadczenia (Góral, 2013, s. 63). Niekiedy jednak pojawiają się także głosy, że ustawa ta jest aktem zbyt obszernym, jej rozbudowane przepisy mają charakter opisowy, daleki od wymogów stawianych strukturze normy prawnej, co nie ułatwia ich interpretacji (Góral, 2011, s. 24). Z pewnością ważnym dopełnieniem aktualnych, lecz nie zawsze precyzyjnie dookreślonych reguł prawnych są orzeczenia sądów administracyjnych, które nie mogą odmówić wypełnienia luki w systemie prawa. Ich wykładnia jest zorientowana na przyszłość, wiąże administrację w danej sprawie oraz stanowi istotną wskazówkę dla kolejnych spraw (Dąbek, 2010, s. 321).

Zasiłki dla bezrobotnych są potrzebne jako środek „interwencyjny”, doraźny i pełniący funkcję osłonową, ale nie można przeceniać ich roli, nie zapobiegają one bowiem bezrobociu i nie ograniczają jego skali. Niejednokrotnie ta forma wsparcia może również wywoływać negatywne skutki, gdyż im bardziej „szczodry” będzie system zasiłkowy i wydłużony okres wypłaty zasiłków – tym większe, dłużej utrzymujące się bezrobocie i trudniejsze jemu przeciwdziałanie.

Podsumowując zaprezentowane rozwiązania prawne, wydaje się, że działania państwa dotyczące kwestii zasiłków dla osób bezrobotnych zmierzają we właściwym kierunku. Należy jednak zaznaczyć, że bezrobocie jest klasycznym problemem globalnym, który najprawdopodobniej jeszcze długo, a może nawet nieustannie, towarzyszyć będzie człowiekowi jako zjawisko ekonomiczno-społeczne (Czech, 2009, s. 7). Pozostaje tylko pytanie: jaka będzie jego skala i skutki? Udzielenie jednoznacznej odpowiedzi jest bardzo trudne, ponieważ to czas pokaże, a historia oceni, czy priorytety polityki państwa na rynku pracy były właściwe.

Bibliografia

- Chmaj, M. (red.). (2008). *Prawo administracyjne materialne*. Warszawa: Wyższa Szkoła Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego w Warszawie. ISBN 978-83-60694-13-8.
- Culepa, M., Rotkiewicz, M., Wołoszyn-Kądziółka, D. (2015). *Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. ISBN 978-83-255-7587-8.
- Czech, S. (red.). (2009). *Promocja zatrudnienia i instytucje rynku pracy: analiza porównawcza zmian ustawy, tekst jednolity ustawy, przepisy wykonawcze*. Sandomierz: Wydawnictwo Sanbonus. ISBN 978-83-60835-59-3.
- Dąbek, D. (2010). *Prawo sędziowskie w polskim prawie administracyjnym*. Warszawa: Wolters Kluwer Business. ISBN 978-83-264-0388-0.
- Gajewski, P., Kuchta Z., Mackiewicz, M. (2008). *Rekomendacje dotyczące rozwoju i ukierunkowania aktywnych instrumentów polityki rynku pracy*. Łódź: Wydawnictwo Piątek Trzynastego. ISBN 978-83-61479-56-7.
- Gałecka-Burdziak, E. (2011). Znaczenie zasiłków dla bezrobotnych dla przeplądów z bezrobocia do zatrudnienia. *Polityka Społeczna*, 9, 17–21.
- Góral, Z. (red.). (2011). *Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy: praktyczny komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska. ISBN 978-83-264-1292-9.
- Góral, Z. (red.). (2013). *Bezrobocie i polityka zatrudnienia*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska. ISBN 978-83-264-4012-0.
- GUS. (2001). *Mały Rocznik Statystyczny*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [online, dostęp: 2014-07-30]. Dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/mały-rocznik-statystyczny-2000-r,1,1.html>.

- GUS. (2014). *Mały Rocznik Statystyczny*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [online, dostęp: 2014-07-30]. Dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2014,1,15.html>.
- Jędrasik-Jankowska, I. (2007). *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis. ISBN 978-83-7334-712-0.
- Jończyk, J. (2003). *Prawo zabezpieczenia społecznego – ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, bezrobocie i pomoc społeczna*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze. ISBN 83-7333-218-9.
- Kabaj, M. (2004). *Strategie i programy przeciwdziałania bezrobociu w Unii Europejskiej i w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. ISBN 83-7383-021-9.
- Kwiatkowski, E. (2002). *Bezrobocie: podstawy teoretyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 83-01-13619-7.
- Podstawowe wskaźniki ekonomiczno-finansowe według stanu z dnia 15.11.2012 r.* (2012). [online, dostęp: 2014-07-30]. Dostępny w Internecie: <http://solidarnosc.wroc.pl/files/wskazniki-2012-11-15.pdf>.
- Podstawowe wskaźniki ekonomiczno-finansowe według stanu z dnia 7.03.2013 r.* (2013). [online, dostęp: 2014-07-30]. Dostępny w Internecie: http://solidarnosc.wroc.pl/files/wskazniki_2013-03-07.pdf.
- Podstawowe wskaźniki ekonomiczno-finansowe według stanu z dnia 13.02.2014 r.* (2014). [online, dostęp: 2014-07-30]. Dostępny w Internecie: <http://w1.solidarnosc.wroc.pl/files/wska%C5%BAniki-2014-02-13.pdf>.
- Potasińska, A. (2013). Zasiłki dla osób bezrobotnych jako element polityki państwa – analiza w odniesieniu do sytuacji rodzin osób bezrobotnych. *Normy, Dewiacje i Kontrola Społeczna*, 14, 169–180.
- Zimmermann, J. (2014). *Prawo administracyjne*. Warszawa: Wolters Kluwer. ISBN 978-83-264-3221-7.

Prerequisites for acquiring the right to unemployment allowance pursuant to the amendment of the Act on the promotion of employment and labour market institutions

Abstract: Labour market issues have been of constant interest to various study disciplines and trends. While analysing and discussing the phenomenon of unemployment in Poland the instrument of the country's social policy may not be omitted since its purpose is the mitigation of the effects of unemployment – the unemployment allowance. This financial support system has specific targets: to provide income to the unemployed persons who on one hand have lost their source of income and on the other to stimulate job seeking and keeping employment. The aim of the present paper is to draw attention to the key issues of the amendment of the Act on the promotion of employment and labour market institutions concerning unemployment allowance. These changes have been demonstrated by a detailed

analysis of the provisions of recent substantive administrative law. Individual points of this paper discuss the statutory prerequisites for having the status of an unemployed person, regulations of acquiring a right to the unemployment allowance as well as its collection amount and period. More recent and detailed studies of this topic are not easy to find in the literature, therefore, this paper will be an attempt to supplement the gap in this field allowing to learn the current legal regulations including this crucial matter for people who often lose their job from day to day, their source of income and social standing. This publication may have influence on the change of social attitude towards a difficult and complex topic of unemployment which nowadays becomes a threat for every employee.

Key words: labour market, unemployment, unemployment allowance, act on the promotion of employment and labour market institutions

Ekonomiczne i gospodarcze aspekty rozwoju sektora energetycznego w województwie świętokrzyskim

Jarosław Wenancjusz Przybytniowski

Uniwersytet Jana
Kochanowskiego w Kielcach
Wydział Zarządzania
i Administracji
European Business Club
Association

Wioletta Magdalena Pacholarz

European Business Club
Association

Korespondencja:
Jarosław Wenancjusz Przybytniowski
Uniwersytet Jana Kochanowskiego
w Kielcach
Wydział Zarządzania i Administracji
Instytut Zarządzania
ul. Świętokrzyska 21
25-406 Kielce, Poland
Tel. +48 (41) 349-65-28
E-mail: j.w.przybytniowski@wp.pl

Abstrakt: Sektor energetyczny w Polsce zmagają się z poważnymi wyzwaniami europejskimi i globalnymi w zakresie innowacyjnej gospodarki energetycznej, w tym zwłaszcza rozwoju sprawdzonych dróg finansowania i zabezpieczenia ryzyka w najbardziej technologicznie i ekonomicznie rozwiniętych społeczeństwach współczesnej gospodarki rynkowej (szerzej: Przybytniowski, 2014, s. 53–62; Grzebieniak, 2015, s. 59–65). Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii oraz poprawa efektywności energetycznej stają się jednymi z wiodących kierunków działania kraju, celem kształtowania specjalizacji regionalnej w strategii rozwoju województwa świętokrzyskiego, w tym zachowania unikatowych walorów krajobrazowych w skali europejskiej i światowej.

Celem niniejszego opracowania jest badanie oraz analiza rozwoju polskiego sektora energetycznego na przykładzie województwa świętokrzyskiego. Na tej podstawie została sformułowana teza, że polityka bezpieczeństwa energetycznego staje się dłuższą perspektywą potrzeb dostępu do głównych zasobów energetycznych. Dla przeprowadzenia głębszej analizy z omawianej problematyki autor posłużył się wiedzą zawartą w literaturze przedmiotu oraz danymi statystycznymi prezentującymi stan i strukturę województwa świętokrzyskiego w obszarze rozwoju sektora energetycznego.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo energetyczne, opłacalność sektora OZE, efektywność energetyczna, energetyka ekologiczna

1. Wprowadzenie

System energetyki odnawialnej (szerzej: Gutowski, 2002, s. 72–85; Blok, 2006, s. 251–255; Hadryjańska, 2006, s. 161–177; Paska, Sałek, Surma, 2009, s. 142–154) jest wspomagany przez niewielkie jednostki wytwórcze zlokalizowane blisko odbiorcy, co znacznie wpływa na poprawę bezpieczeństwa energetycznego oraz ograniczenie strat przesyłowych. Niewątpliwą zaletą wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych jest niewielka, a niekiedy zerowa emisja zanieczyszczeń. Rozwój energetyki odnawialnej skutkuje szybszą modernizacją regionów słabo rozwiniętych, które są zaopatrzone w zasoby odnawialnych źródeł energii (por.: Bartoszewicz-

-Burczy, 2002, s. 458–463; Harmelink et al., 2006, s. 343–351; Kaygusuz, 2002, s. 787–799; Norwisz, Musielak, Boryczko, 2006, s. 10–20; Norwisz, Panek, 2002, s. 1280–1285).

Województwo świętokrzyskie charakteryzuje się dużą różnorodnością środowiska naturalnego, co stwarza warunki do rozwoju w regionie¹ większości dostępnych technologii wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych. Kształtuje to przewagę nad innymi regionami oraz może ograniczać rozwój pojedynczej technologii, która w przypadku ekspansji na skalę globalną mogłaby nieść z sobą oddziaływania skumulowane. Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii oraz poprawa efektywności energetycznej w gospodarce to jedno z ważniejszych kwestii poruszonych w zapisach „Strategii rozwoju województwa świętokrzyskiego do roku 2020”. Zgodnie ze strategią nadrzędne cele operacyjne województwa świętokrzyskiego koncentrują się na działaniach zapewniających powszechne bezpieczeństwo energetyczne w zakresie bieżących i perspektywicznych potrzeb dostępu do nośników energii, gdzie szczególne wsparcie powinny uzyskać planowane inwestycje na rzecz podejmowania strategicznych przedsięwzięć związanych z efektywnością wykorzystania odnawialnych źródeł energii (m.in. energia słoneczna, wiatrowa, wodna, geotermia płytka oraz energia wytwarzana z biomasy). Uwzględniając trendy europejskie i uwarunkowania regionu na obszarze województwa świętokrzyskiego, duże szanse rozwoju ma energetyka oparta na źródłach wykorzystujących energię słoneczną, głównie do celów grzewczych oraz produkcji energii elektrycznej. Energia słoneczna wykorzystywana jest przede wszystkim przez indywidualnych inwestorów. Coraz częściej w tego rodzaju źródła inwestują samorządy lokalne dla poprawy innowacyjności regionu poprzez budowę kolektorów słonecznych do celów grzewczych.

Celem niniejszego opracowania jest badanie oraz analiza rozwoju polskiego sektora energetycznego na przykładzie województwa świętokrzyskiego. Na tej podstawie została sformułowana teza, że polityka bezpieczeństwa energetycznego staje się dłuższą perspektywą potrzeb dostępu do głównych zasobów energetycznych. Dla przeprowadzenia głębszej analizy z omawianej problematyki autor posłużył się wiedzą zawartą w literaturze przedmiotu oraz danymi statystycznymi prezentującymi stan i strukturę województwa świętokrzyskiego w obszarze rozwoju sektora energetycznego.

2. Obszar efektywności energetycznej w sektorze polityki energetycznej Polski i innych krajów Unii Europejskiej

Unia Europejska, należąca do największych potęg gospodarczych świata, nie ma samodzielnej i niezależnej polityki energetycznej, a jej brak powoduje zahamowanie przedsięwzięć wspólnej polityki zagranicznej. Brak wspólnej polityki zagranicznej może spowodować, że Unia Europejska będzie musiała sprostać problemom związanym z zachowaniem silnej pozycji ekonomicznej, którą wypracowała na przełomie XX i XXI wieku (Gutowski, 2002, s. 11–16). Wskazuje to, że Europa będzie długo uzależniona od importu energii od południowych i wschodnich sąsiadów. Polska energetyka powinna być przygotowana na dodatkowe wyzwania z uwagi na prognozowany wzrost zapotrzebowania na energię elektryczną

¹ Ze względów językowych w niniejszym opracowaniu słowa „województwo” i „region” będą używane zamiennie.

przy jednoczesnym wycofaniu bezużytecznych jednostek wytwórczych. W związku z wysoką emisją energetyki węglowej Polsce zagrażają od 2020 roku kary umowne w wysokości co najmniej 7,5 mld euro (ponad 30 mld PLN) rocznie. Około 50% tej kwoty jest związane z emisją zanieczyszczeń CO₂, a drugie, znacznie większe zagrożenie przejawia się zatruciem wód gruntowych i powierzchni kraju rtęcią, której emitentem jest w 80% energetyka oparta na węglu brunatnym i kamiennym. Egzekucja tych kar leży w bezpośrednim interesie największych koncernów energetycznych Niemiec i krajów zainteresowanych zyskami z bardzo opłacalnego eksportu znacznie tańszej od konwencjonalnej i czystszej (zielonej) energii, a także pozostałych jeszcze na rynku koncernów energetyki rozbijania jąder atomu.

Efektywność energetyczna stanowi istotny filar w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego we współczesnej gospodarce. Przyczynia się do poprawy konkurencyjności na tle innych sektorów, co ma niebagatelny związek ze stopniem wytwarzania odnawialnych i nieodnawialnych źródeł energii (Wohlgemuth, Wojtkowska-Lodej, 2003, s. 111; Vries et al., 2007, s. 2590–2610; Rytko, 2002, s. 2–13; Szendera, Szendera, 2003, s. 80–82). Głównymi barierami w poprawie poziomu efektywności energetycznej polskiej gospodarki są:

- 1) małe zainteresowanie programami oszczędności energii ze strony dostawców energii;
- 2) brak zachęty w postaci taryf faworyzujących ekologiczną postawę użytkowników rozsądnie korzystających z energii;
- 3) słaby efekt ekonomiczny działań energooszczędnych podejmowanych przez gospodarstwa domowe (do momentu podniesienia cen energii elektrycznej), deklaracyjna postawa polityków (Mikuła, 2008, s. 16–17);
- 4) niewielka wiedza użytkowników energii i brak znajomości źródeł pozyskiwania informacji w zakresie efektywności energetycznej;
- 5) pozostawienie społeczeństwa bez wsparcia wobec decyzji o wprowadzeniu oszczędności energetycznych w obliczu rosnących cen energii.

W Polsce znaczenie efektywności energetycznej jest coraz bardziej dostrzegalne jako „źródła o potencjalnych korzyściach”, czego efektem są wyniki badań z zakresu wykorzystywania i zużycia energii (Błażuszczak, 2010, s. 335–345). Na podstawie badań przeprowadzonych w polskim sektorze energetycznym można wnioskować, że efektywność energetyczna polskiej gospodarki jest około trzy razy niższa niż w najbardziej rozwiniętych krajach europejskich i około dwa razy niższa niż średnia w krajach Unii Europejskiej. Ponadto ilość zużytej energii w Polsce jest o prawie 40% niższa niż średnia w krajach Wspólnoty Europejskiej. Obecnie państwem, które odgrywa kluczową rolę w polityce energetycznej, jest Rosja mająca istotny wpływ na zaopatrzenie energetyczne Europy i Azji. Wiąże się to z utrzymywaną od pokoleń autokratyczną polityką wewnętrzną państwa, która jest skorelowana z imperialną polityką zagraniczną.

Reasumując powyższe rozważania, można stwierdzić, że Polska winna wypracować własne, alternatywne metody związane z bezpieczeństwem energetycznym (Przybytniowski, Stasch, 2012, s. 401–408) wobec coraz bardziej zwiększającej się zależności od importu energii od swych sąsiadów. Tym samym istotnego znaczenia nabiera dalszy wzrost efektywności energetycznej polskiej i europejskiej gospodarki oraz wzmocnienie wiodącej roli Europy w rozwoju metod produkcji i wykorzystywaniu energii ze źródeł odnawialnych.

3. Ekonomiczna rola systemu bezpieczeństwa energetycznego

Konieczność globalnego sterowania procesami rozwoju energetyki stanowi podstawę wyróżnienia gospodarki energetycznej jako odrębnej dziedziny działalności gospodarczej, której priorytetowym celem jest realizacja potrzeb energetycznych ludności (Edvinsson, Malone, 1997, s. 44; Grodzicki, 2003, s. 50), przemysłu oraz innych podmiotów gospodarczych. Gospodarka oparta na potencjalnych zasobach energetycznych pozwala na zastosowanie odnawialnych źródeł energii przy jednoczesnym wykorzystywaniu zasobów technologicznych w celu zwalczania deficytu produkcji i systematycznego gromadzenia zasobów energetycznych wraz z ich stałą kontrolą na skalę globalną (Brooking, 1996, s. 15; Chatzkel, 2004, s. 140). Ekonomiczna rola sektora energetycznego (Junginger et al., 2004, s. 1053–1073; Mirowski, 2006, s. 5–36) wiąże się z zapewnieniem bezpieczeństwa użytkowania zasobów energetycznych wraz z pozyskiwaniem i przesyłaniem dostaw energii stosowanie do potrzeb bieżących i przyszłych odbiorców.

Zjawisko bezpieczeństwa (szerzej: Korzeniowski, 2012, s. 275; Kwiatkowski, 2011, s. 168; Przybytniowski, Prusaczyk, 2012, s. 163–174; Leszczyński, 2011, s. 166; Ярочкін, 2000, s. 181–192; Dodds, Higham, Sherman, 2009, s. 282) jest jednym z podstawowych elementów strategii rozwoju systemów energetycznych, mających niewątpliwie szczególne znaczenie gospodarcze i ekonomiczne w działalności gospodarki energetycznej. Realizacja celów polityki energetycznej, w tym bezpieczeństwa energetycznego, jest związana z troską sektora gospodarczego Polski o zapewnienie dostatecznych ilości energii, a także z ponoszeniem odpowiedzialności za zmiany klimatyczne na Ziemi:

- 1) W sposób ekonomicznie uzasadniony – opłacalny dla dostawcy poprzez zapewnienie cen ekonomicznie uzasadnionych (z pominięciem ryzyka), co neguje reguły rynku konkurencyjnego (Pacholarz, 2014a, s. 88–97) oraz pomija dostępność cenową paliw i energii dla odbiorcy.
- 2) Przy zachowaniu wymagań ochrony środowiska – jest to zasada słuszna w normalnych warunkach zasilania, natomiast w warunkach awaryjnych, krytycznych, żywiołowych itp., w których pokrywanie zapotrzebowania energetycznego jest szczególnie istotne, zachowanie wymagań ochrony środowiska ma znaczenie drugorzędne w stosunku do możliwych nieszczyć i strat odbiorców życia publicznego. Nadawanie w tych warunkach bezwzględnego priorytetu ochronie środowiska przed ochroną odbiorców jest błędne.

Problematyka bezpieczeństwa energetycznego (szerzej: Abbott, 2009, s. 397; Bailey, Swinerd, Lewis, Crowther, 2010, s. 31; Ingram, Francco, Rio, Khazai, 2006, s. 607–613; Levine, Esnard, Sapat, 2007, s. 3–15), podejmowana przez specjalistów z wielu dziedzin nauki, należy do podstawowych pojęć gospodarki energetycznej. Złożoność problemu bezpieczeństwa energetycznego wiąże się z działaniami zmierzającymi do zapewnienia trwałych dostaw energii dla wszystkich odbiorców zgłaszających zapotrzebowanie, tak aby produkcja energii stała się wydajnym i efektywnym narzędziem ochrony środowiska naturalnego. Nadrzędnym zadaniem kraju w odniesieniu do rozwoju sektora energetycznego powinno być zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa energetycznego, rozumianego jako:

- 1) bezpieczeństwo dostaw, czyli zapewnienie ciągłości i jakości dostaw energii na poziomie umożliwiającym realizację potrzeb społecznych i gospodarczych; na poziomie krajowym pojęcie to oznacza ograniczenie uzależnienia się od importu surowców energetycznych;
- 2) bezpieczeństwo ekonomiczne, rozumiane jako produkcja tańszych surowców dla ustalenia oszczędnych cen energii, nietworzących barier dla rozwoju globalnej gospodarki, co wiąże się ze zjawiskiem ubóstwa energetycznego;
- 3) bezpieczeństwo ekologiczne², gdzie produkcja energii nie będzie powodem występowania niepożądanych zjawisk, w tym nadmiernego zanieczyszczenia środowiska oraz nieodwracalnych zmian w systemie magazynowania zapasów, co wiąże się z wyczerpaniem obecnego stanu zasobów w gospodarce.

W sposób perspektywiczny zjawisko bezpieczeństwa energetycznego umożliwi osiągnięcie najbardziej optymalnego stanu gospodarki przy zachowaniu bieżących wymagań środowiska naturalnego. Dywersyfikacja importowanych dostaw paliw i energii, które spełniają zapotrzebowanie odbiorców, wraz ze zwiększeniem udziału źródeł odnawialnych pozwala na stabilność systemu energetycznego w kraju oraz zapewnia ocenę ryzyka potencjalnych zagrożeń środowiska zewnętrznego (Ney, 2004, s. 5–36, Pacholarz, 2014b, s. 76–87).

Dyskusje związane z obszarem bezpieczeństwa energetycznego oparte są na zasadach funkcjonowania rynku energetycznego oraz strefy wpływów politycznych i ekonomicznych kraju. Zabezpieczenie krajowego zaopatrzenia energetycznego stało się podłożem twardej polityki realnej dla współczesnych gospodarek. Podejmowanie przedsięwzięć na rynkach energetycznych powoduje, że nowa filozofia świata jest oparta na dwóch filarach (Smith, 2009, s. 383):

- 1) nowa wielka polityka siły, kultywowana przez USA, ustanawiająca militarny i polityczny porządek na Bliskim Wschodzie oraz przez Rosję i Chiny, których państwowe koncerny energetyczne prowadzą ekspansywną politykę w Afryce i Azji Środkowej;
- 2) taka polityka, która w celu złagodzenia konfliktów o zasoby jest skoncentrowana głównie na ochronie klimatu, oszczędzaniu energii, wykorzystywaniu odnawialnych źródeł energii oraz nawiązywaniu współpracy międzynarodowej.

Z powyższej treści wynika, że decydenci odpowiedzialni za politykę bezpieczeństwa energetycznego w Unii Europejskiej muszą mieć świadomość, iż przyszła wspólna polityka energetyczna nie może koncentrować się na państwach członkowskich, gdyż jest zobligowana włączyć w swoje szeregi sąsiadujące państwa Europy Wschodniej, jak też Bliskiego i Środkowego Wschodu. Ponadto Unia Europejska powinna łączyć się z innymi krajami Europy zarówno w procesach gospodarczych, jak również ekonomicznych i politycznych, dla zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego ogółu społeczeństwa (Pacholarz, 2014a, s. 88–97).

² Por. definicja autora: Bezpieczeństwo ekologiczne jest stałym procesem dążącym do osiągnięcia odpowiedniego stanu (poziomu) ekologicznego, dającym poczucie stabilności rozwoju wszystkich elementów ekosystemu, przy zastosowaniu wszystkich dostępnych środków zgodnych z obowiązującymi przepisami prawa, jak też gwarantującym zasady prawidłowego współżycia społecznego wewnątrz krajowego i międzynarodowego.

4. Rozwój sektora odnawialnych źródeł energii w województwie świętokrzyskim

Województwo świętokrzyskie jest jednym z regionów najslabiej wykorzystujących zasoby energii odnawialnej. Rozwój technologii związanych z branżą energetyczną, pomimo relatywnie właściwych uwarunkowań ekonomicznych i gospodarczych, jest dość powolny. W związku z tym udział województwa świętokrzyskiego w stosunku do całości kraju jest niewielki. Łączna moc wytworzona przez instalacje odnawialnych źródeł energii w województwie świętokrzyskim (w tym: 36 elektrowni wodnych, 12 elektrowni wiatrowych, 3 elektrownie biogazowe, 2 elektrownie biomasowe, 2 instalacje wytwarzające biogaz z oczyszczalni ścieków) stanowi około 6% mocy wytworzonej przez instalacje OZE w Polsce. Powyższe dane prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Udział sektora odnawialnych źródeł energii w województwie świętokrzyskim na tle Polski
(Table 1. The share of renewable energy sector in Świętokrzyskie Province against Poland)

Województwo świętokrzyskie (Świętokrzyskie Province)				Polska (Poland)	
Typ instalacji (Type of plant)	Liczba instalacji (Number of plants)	Moc (Power) [MW]	Udział (Share) [%]	Liczba instalacji (Number of plants)	Moc (Power) [MW]
Wytwarzająca z biogazu z oczyszczalni ścieków (Biogas from sewage treatment plants to energy power plant)	2	0,980	2,4%	76	41,167
Wytwarzająca z biogazu rolniczego (Agricultural biogas to energy power plant)	1	0,800	2,5%	29	31,782
Wytwarzająca z biogazu składowiskowego (Landfill biogas to energy power plant)	1	0,360	0,6%	94	58,298
Wytwarzająca z biomasy z odpadów leśnych, rolniczych, ogrodowych (Forestry, agricultural, garden waste to energy power plant)	1	1,900	12,7%	9	14,950
Wytwarzająca z biomasy z odpadów przemysłowych drewnopochodnych i celulozowo-papierniczych (Woodlike and pulp and paper industrial waste to energy power plant)	0	0,000	0,0%	5	145,600
Wytwarzająca z biomasy mieszanej (Mixed biomass to energy power plant)	2	215,840	32,7%	13	660,150
Elektrownia wiatrowa na lądzie (Onshore wind farm)	12	4,406	0,2%	696	2496,748
Elektrownia wodna przepływowa do 0,3 MW (Run-of-the-river hydroelectric plant to 0.3 MW)	35	1,730	3,9%	604	44,725
Elektrownia wodna przepływowa do 1 MW (Run-of-the-river hydroelectric plant to 1 MW)	1	0,450	0,8%	90	54,923

Województwo świętokrzyskie (Świętokrzyskie Province)			Polska (Poland)		
Typ instalacji (Type of plant)	Liczba instalacji (Number of plants)	Moc (Power) [MW]	Udział (Share) [%]	Liczba instalacji (Number of plants)	Moc (Power) [MW]
Elektrownia wodna przepływowa do 5 MW (Run-of-the-river hydroelectric plant to 5 MW)	0	0,000	0,0%	61	138,695
Elektrownia wodna przepływowa do 10 MW (Run-of-the-river hydroelectric plant to 10 MW)	0	0,000	0,0%	6	49,280

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie materiałów zaprezentowanych przez dr. inż. Włodzimierza Grochała, dyrektora ds. projektów strategicznych Świętokrzyskiego Centrum Innowacji i Transferu Technologii Sp. z o.o. podczas konferencji „Energetyczna mapa drogowa dla województwa świętokrzyskiego do 2050 roku”, Kielce, 19 marca 2014 r.

W województwie świętokrzyskim istnieją odpowiednie warunki dla rozwoju w większości dostępnych technologii wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych, jak również energii promieniowania słonecznego. Roczna gęstość promieniowania słonecznego na terenie całego województwa świętokrzyskiego wynosi około 985 kWh/m², natomiast średnie nasłonecznienie regionu świętokrzyskiego wynosi 1600 h/rok. Głównym źródłem wykorzystywanym do produkcji energii elektrycznej jest biomasa. Z jednego hektara użytków rolnych zostaje zebranych rocznie około 10 ton biomasy, co stanowi równowartość około 5 ton węgla kamiennego. Zasadniczym źródłem biomasy na cele energetyczne są w województwie świętokrzyskim ugory i odłogi, których łączna powierzchnia wynosi około 82 tys. ha. Szacuje się ponadto, że około 50 tys. ha trwałych użytków zielonych (łąki oraz pastwiska) zostało porzuconych. Na tych gruntach w sposób wydajny i bez większych nakładów można przywrócić produkcję rolną ukierunkowaną na cele energetyczne. Istnieją przesłanki do stworzenia warunków dla rozwoju branży agroenergetycznej poprzez wsparcie inwestycji w tej gałęzi gospodarki, co w rezultacie powinno zaowocować dynamicznym wzrostem produkcji w OZE, jak również rozwojem obszarów wiejskich i poprawą stanu środowiska naturalnego.

Jedną z barier rozwoju odnawialnych źródeł energii w województwie świętokrzyskim są skomplikowane procedury administracyjno-prawne, których przeprowadzenie jest niezbędne, aby możliwa była realizacja inwestycji, polegająca na budowie instalacji służącej do wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych. Wynika to z faktu, że inwestycje w OZE na obszarze województwa świętokrzyskiego wciąż stanowią innowację, tym samym uniemożliwiają urzędnikom podejmującym poszczególne decyzje bądź prowadzącym postępowanie administracyjne dysponowanie odpowiednią skalą doświadczenia i umiejętności innowacyjnych. Kolejną znaczącą barierą, która wpływa na spadek dynamiki rozwoju OZE na obszarze województwa świętokrzyskiego, jest niepewność otoczenia prawnego, w jakim funkcjonuje branża odnawialnych źródeł energii. W szczególności należy w tym miejscu wskazać trwający od kilku lat konflikt wokół kolejnych projektów zmiany ustawy Prawo energetyczne.

W ramach środków finansowych alokowanych dla województwa świętokrzyskiego w „Regionalnym Programie Operacyjnym na lata 2014–2020” przewiduje się podejmowanie dzia-

łań mających na celu zwiększenie mocy w małych elektrowniach wodnych poprzez modernizację i rozbudowę już istniejących kanałów wodnych. Infrastruktura energetyczna województwa świętokrzyskiego wymaga znacznych nakładów na modernizację sektora energetycznego. Linie energetyczne są wyeksploatowane prawie w 50%, gdyż zostały zbudowane w okresie znacznego zapotrzebowania na energię elektryczną. Niezbędne jest również przeprowadzenie reelektryfikacji obszaru województwa świętokrzyskiego, która powinna polegać na modernizacji starej infrastruktury regionu, jak też zwiększeniu przepustowości sieci, wynikającej z obecnie stosowanych i wykorzystywanych odbiorników elektrycznych. Aktualny stan techniczno-technologiczny sieci energetycznych, zwłaszcza na obszarach wiejskich, nie pozwala sprostać indywidualnym potrzebom gospodarstw, z kolei istniejące elementy sieci wymagają odtworzenia i modernizacji. Na przestrzeni ostatnich lat ceny energii wzrosły, co skłania jej użytkowników do szukania oszczędności, a to skutkuje:

- 1) przestarzałymi rozwiązaniami, które prowadzą do dużych strat energii oraz generują znaczne straty finansowe;
- 2) niedostateczną izolacją budynków, co wiąże się z utratą ciepła;
- 3) niską sprawnością instalacji grzewczych, która wynika z zastosowania przestarzałych technicznie źródeł ciepła.

W pierwszej połowie 2013 roku Instytucja Zarządzająca przeprowadziła analizę potrzeb wśród potencjalnych beneficjentów „RPO 2014–2020” na terenie województwa świętokrzyskiego. Z informacji wynika, że potrzeby ludności w zakresie termomodernizacji w regionie są stanowczo duże. Większość budynków użyteczności publicznej, jak również budowli wielorodzinnych została oddana do użytku w czasach, kiedy rozwiązania budowlane nie uwzględniały izolacji cieplnej budynków, a właściwą temperaturę zapewniały systemy grzewcze pobierające duże ilości energii (Stachowicz, 2012, s. 124). Ograniczenia infrastrukturalne, zwłaszcza w zakresie rozwoju sieci energetycznych, stanowią poważną barierę w zaspokojeniu potrzeb energetycznych mieszkańców regionu województwa świętokrzyskiego (m.in. w zapewnieniu warunków rozwoju bezpieczeństwa energetycznego), ponieważ jednym z ważniejszych czynników warunkujących rozwój branży OZE jest możliwość przyłączenia infrastruktury wytwórczej do sieci elektroenergetycznej. Oprócz sposobów wykorzystania OZE, w ramach „RPO 2014–2020” przewidywane jest wsparcie dla przedsięwzięć z zakresu efektywności energetycznej zarówno w sferze publicznej, jak i w przedsiębiorstwach, a co za tym idzie:

- 1) dążenie do uniezależnienia wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów;
- 2) przejście na gospodarkę niskoemisyjną;
- 3) większe wykorzystanie odnawialnych źródeł energii;
- 4) modernizacja transportu;
- 5) propagowanie efektywności energetycznej.

Wprowadzenie zasadniczych rozwiązań w sferze energetyki poprzez zmniejszenie kosztów ogrzewania oraz ograniczenie zużycia energii wpłynie znacznie na spadek kosztów związanych z eksploatacją budynków, a w konsekwencji ograniczy energochłonność gospodarki i zwiększy jej konkurencyjność.

5. Podsumowanie

Poprawa efektywności energetycznej polega na zwiększeniu wykorzystania energii końcowej dzięki zmianom technologicznym lub gospodarczym. W celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju i poprawy jakości życia istotna jest maksymalizacja udziału odnawialnych źródeł energii w strukturze energetycznej. Zmniejszenie zużycia energii i redukcja strat energii to główne cele efektywności energetycznej.

Wzrost gospodarczy, zmiany klimatyczne, ciągle wzrastające zapotrzebowanie na energię oraz zapewnienie bezpieczeństwa jej dostaw są najważniejszym motorem rozwoju cyfrowej, przyjaznej środowisku energii. W szczególności niekorzystne zmiany klimatu, związane z emisją dwutlenku węgla i innych zanieczyszczeń powstałych w procesie spalania paliw kopalnych do atmosfery, są największymi wyzwaniami ekonomicznymi i ekologicznymi dla globalnego świata. Jedynym sposobem rozwiązania tego problemu jest redukcja, a nawet rezygnacja z użycia paliw kopalnych do produkcji energii w zależności od lokalnych zasobów energetycznych. W regionie świętokrzyskim istnieje duży potencjał dla rozwoju zielonych obszarów w działalności gospodarczej. Ekologia ma jednak nadal oddźwięk pejoratywny, a zielona gospodarka jest postrzegana jako proces kosztowny. Dlatego też konieczne jest ciągle zwiększanie świadomości na temat dostępnych form wdrożenia w gospodarce zielonej rewolucji energetycznej z wykorzystaniem dobrych praktyk krajowych oraz zagranicznych.

Na podstawie przeprowadzonych analiz można sformułować poniższe wnioski:

- 1) W regionie świętokrzyskim istnieje potencjał do produkcji energii ze źródeł odnawialnych poprzez promocję i koordynację przedsięwzięć w tym zakresie.
- 2) Istotną barierą rozwoju przedsięwzięć w zakresie energii alternatywnej w regionie świętokrzyskim są niedobory kapitału z uwagi na wysokie nakłady inwestycyjne oraz konieczność znaczącego wsparcia finansowego.
- 3) Przedsiębiorstwa przemysłowe i usługowe w województwie świętokrzyskim ponoszą niewielkie wydatki na działalność innowacyjną w grupie województw o podobnym położeniu i sytuacji społeczno-gospodarczej.
- 4) Poprzez realizację strategii województwa świętokrzyskiego lokalne władze dostrzegają wagę realizacji zadań w zakresie wzrostu potencjału innowacyjności i zastosowania rozwiązań wspomagających rozwój sektora energetycznego.

Województwo świętokrzyskie należy do regionów o niskiej skali innowacyjności, a niski poziom innowacji utrzymuje się w dłuższej perspektywie czasowej. Analiza poziomu regionalnego w obszarze technologii i nauki wskazała na ostatnią pozycję województwa świętokrzyskiego w kraju pod względem syntetycznego wskaźnika innowacyjności, obliczonego na podstawie 15 standardowo mierzonych cech wpływających na poziom innowacyjności w regionie. Województwo świętokrzyskie jest obszarem zmagającym się z licznymi wyzwaniami o charakterze społeczno-gospodarczym, które mogą negatywnie wpływać na poziom rozwoju źródeł innowacyjności. Struktura gospodarki województwa świętokrzyskiego jest niekorzystna. Poziom PKB osiągnął 70–80% średniej krajowej w roku 2007, co wpływa na niską efektywność rolnictwa oraz gwałtowny spadek udziału usług w strukturze regionu świętokrzyskiego.

Bibliografia

- Abbott, P.L. (2009). *Natural Disasters*. 7th ed. Dubuque, IA: McGraw-Hill. ISBN 0078022876.
- Bailey, N.J., Swinerd, G.G., Lewis, H.G., Crowther, R. (2010). Global vulnerability to near-Earth object impact. *Risk Management. An International Journal*, 12, 31.
- Bartoszewicz-Burczy, H. (2002). Ekonomika wykorzystania energii źródeł odnawialnych do produkcji energii elektrycznej. *Energetyka*, 7, 458–463.
- Blok, K. (2006). Renewable energy policies in the European Union. *Energy Policy*, 34(3), 251–255.
- Błajszczak, G. (2010). Zarządzanie oszczędzaniem energii na podstawie normy EN16001. *Energetyka*, 6, 335–345.
- Brooking, A. (1996). Intellectual capital – core asset for the third Millennium enterprise. *International Thomson Business Press*, 8(12/13), 15.
- Chatzkel, J.L. (2004). Human capital: the rules of engagement are changing. *Lifelong Learning in Europe*, 3(9), 140.
- Dodds, F., Higham, A., Sherman, R. (red.). (2009). *Climate Change and Energy Insecurity: The Challenge for Peace, Security and Development*. London: Routledge. ISBN 1844078566.
- Edvinsson, L., Malone, M. (1997). *Intellectual Capital: The Proven Way to Establish Your Company's Real Value by Measuring Its Hidden Brainpower*. London: Piatkus. ISBN 0-471-24093-1.
- Grodzicki, J. (2003). *Rola kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarki globalnej*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański. ISBN 83915508-0-X.
- Grzebieniak, A. (2015). Realizacja planów sprzedaży w firmach ubezpieczeniowych. *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, 3(782), 59–65.
- Gutowski, J. (2002). Energia odnawialna – stan obecny w Polsce. *Gospodarka Paliwami i Energią*, 50(5–6), 11–16.
- Hadryjańska, B. (2006). Potencjał i wykorzystanie źródeł energii konwencjonalnej i odnawialnej w procesie gospodarowania. *Zeszyty Naukowe*, 10, 161–177.
- Harmelink, M. et al. (2006). Analysing the effectiveness of renewable energy supporting policies in the European Union. *Energy Policy*, 34(3), 343–351.
- Ingram, J., Francco, G., Rio, C.R., Khazai, B. (2006). Post-disaster recovery dilemmas: Challenges in balancing short-term and long-term needs for vulnerability reduction. *Environmental Science & Policy*, 9(7/8), 607–613.
- Ярочкін, В.Н. (2000). *Секьюритология: Наука о безопасности жизнедеятельности*. Москва: Ось-89. ISBN 5-868994-317-1.
- Junginger, M. et al. (2004). Renewable electricity in the Netherlands. *Energy Policy*, 32(9), 1053–1073.
- Kaygusuz, K. (2002). Renewable energy sources: the key to a better future. *Energy Sources*, 24(8), 787–799.
- Korzeniowski, L.F. (2012). *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*. Warszawa: Difin. ISBN 978-83-7641-518-5.
- Kwiatkowski, S. (2011). *Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacjach kryzysowych*. Pułtusk: Wydawnictwo Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor. ISBN 978-83-7549-135-7.
- Leszczyński, M. (2011). *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku*. Warszawa: Difin. ISBN 978-83-7641-528-4.
- Levine, J.N., Esnard, A., Sapat, A. (2007). Population displacement and housing dilemmas due to catastrophic disasters. *Journal of Planning Literature*, 22(1), 3–15.
- Mikuła, J. (2008). Odnawialne źródła energii w programach na lata 2007–2013. *Czysta Energia*, 12, 16–17.
- Mirowski, T. (2006). Odnawialne źródła energii do wytwarzania energii elektrycznej. *Polityka Energetyczna*, 9, 597–610.
- Ney, R. (2004). Uwarunkowania wykorzystania energii odnawialnej jako czynnika zrównoważonego rozwoju energetyki. *Polityka Energetyczna*, 7(1), 5–36.
- Norwisz, J., Musielak, T., Boryczko, B. (2006). Odnawialne źródła energii – polskie definicje i standardy. *Rynek Energii*, 1, 10–20.
- Norwisz, J.J., Panek, A.D. (2002). Poland's renewable policy: constraints, costs and limitations. W: G. Tsatsaronis et al. (red.). *Proceedings of the 15th International Conference on Efficiency, Costs, Optimization, Simulation and Environmental Impact of Energy Systems* (s. 1280–1285). Berlin: Technische Universität. Institute for Energy Engineering. ISBN 83-60176-10-8.
- Pacholarz, W.M. (2014a). Wsparcie społecznych instytucji finansowych banków spółdzielczych (Volksbanken – Raiffeisen Banken, Sparkassen, Bausparkassen) dla innowacyjnych technologii energetycznych w Republice Federalnej Niemiec. *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, 8(775), 88–97.

- Pacholarz, W.M. (2014b). The European and global implications of the profitable and renewable energy revolution. *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, 9(776), 76–87.
- Paska, J., Sałek, M., Surma, T. (2009). Current status and perspectives of renewable energy sources in Poland. *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, 13(1), 142–154.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego (2014). Kielce.
- Przybytniowski, J.W. (2014). Photovoltaic technology as the basis of ecological, profitable and decentralized production of electricity. *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, 1(768), 53–62.
- Przybytniowski, J.W., Prusaczyk, P. (2012). Bezpieczeństwo ekologiczne na przykładzie województwa świętokrzyskiego. Wybrane zagadnienia. W: I. Jędrzejczak, S. Nowak, J.W. Przybytniowski, A. Sopoćko. *Regionalny program na tle strategii UE „Europa 2020” z uwzględnieniem roli ubezpieczeń na przykładzie województwa świętokrzyskiego* (s. 163–174). Poznań: Contact. ISBN 978-83-63223-12-0.
- Przybytniowski, J.W., Stasch, A. (2012). The reducing of GHG emissions in Great Switzerland by individual investing in eco-efficient technologies. *Polish Journal of Environmental Studies*, 21(5A), 401–408.
- Rytko, J. (2002). Energia ze źródeł odnawialnych w kontekście przepisów o korzystaniu ze środowiska. *Ochrona Środowiska. Prawo i Polityka*, 3(29), 2–13.
- Smith, K. (2009). *Environmental Hazards: Assessing Risk and Reducing Disaster*. 5th ed. Milton Park–Abingdon–Oxon, NY: Routledge. ISBN 9780415428651.
- Stachowicz, M. (2012). *Innowacje w usługach komunalnych. Przykład województwa świętokrzyskiego*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego. ISBN 978-83-7133-519-8.
- Szendera, K., Szendera, W. (2003). Energia odnawialna – zjawisko niepokojące. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 7(2), 80–82.
- US. (2014). *Rocznik statystyczny województwa świętokrzyskiego*. Kielce: Urząd Statystyczny.
- Vries, B.J.M. de, van Vuuren, D.P., Hoogwijk, M.M. (2007). Renewable energy sources: Their global potential for the first-half of the 21st century at a global level: An integrated approach. *Energy Policy*, 35(4), 2590–2610.
- Wohlgemuth, N., Wojtkowska-Łodej, G. (2003). Policies for the promotion of renewable energy in Poland. *Applied Energy*, 76(1–3), 111–121.

Economic and business aspects of development of the energy sector in Świętokrzyskie Province

Abstract: The energy sector in Poland is faced with serious European and global challenges in respect of innovative energy management, including in particular the development of proven paths of funding and risk hedging in the most technologically and economically developed societies of modern market economy (for more information: Przybytniowski, 2014, pp. 53-62; Grzebieniak, 2015, pp. 59-65). The use of renewable energy sources and improving energy efficiency is becoming one of the leading directions of the activities of the country, in order to shape the regional specialization in the development strategy of Świętokrzyskie Province,

including the preservation of unique landscape values in the European and global scale. The purpose of this paper is to study and analyze the development of the Polish energy sector on the example of Świętokrzyskie Province. Based on the above aim of the study, a thesis was formulated that the energy security policy is becoming a longer perspective of the needs for the access to the main energy resources. For further analysis of the issues in question, the author used the knowledge contained in the literature of the subject and statistical data presenting the status and the structure of the Province in the area of the energy sector development.

Key words: energy security, cost-effectiveness of renewable energy sector, energy efficiency, ecological energy

Warunki bytu gospodarstw domowych w okresie integracji Polski z Unią Europejską

Leszek Rudnicki

Małopolska Wyższa Szkoła
Ekonomiczna w Tarnowie
Wydział Zarządzania i Turystyki

Abstrakt: Przeobrażenia zachodzące w polskiej gospodarce w ostatnich dwudziestu latach, wynikające z procesu integracji z Unią Europejską, spowodowały istotne zmiany w funkcjonowaniu polskich gospodarstw domowych. Urynkowienie gospodarki i jej prywatyzacja wywołały zmiany w dwóch ekonomicznych wymiarach życia społeczeństwa – w sferze pracy oraz w sferze konsumpcji.

Proces integracji przyniósł pewną poprawę warunków bytu polskich gospodarstw domowych. Wzrosły dochody realne, a co za tym idzie – konsumpcja dóbr i usług. Zmieniły się również zachowania konsumpcyjne gospodarstw domowych, wyrażające się głównie w reakcjach obronnych i przystosowawczych do ewoluującej sytuacji gospodarczej kraju. Mimo pozytywnych zmian zachodzących w warunkach bytu, okres integracji kojarzy się członkom polskich gospodarstw domowych z wyrzeczeniami, brakiem pracy i migracją za pracą.

W artykule autor przedstawia zmiany zachodzące w warunkach bytu gospodarstw domowych w okresie integracji Polski z Unią Europejską. Omówiono w nim szczególnie zmiany w dochodach i wydatkach polskich gospodarstw domowych, zarówno w ujęciu nominalnym, jak i realnym. Wskazano na tendencje zmian w strukturze wydatków oraz w poziomie i strukturze spożycia artykułów żywnościowych. Ukazano również zmiany zachodzące w wyposażeniu gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku.

Słowa kluczowe: dochody, wydatki, spożycie, struktura wydatków, wyposażenie w dobra trwałego użytku, gospodarstwo domowe, dobra i usługi, artykuły żywnościowe

1. Wprowadzenie

Polska jest członkiem Unii Europejskiej od 1 maja 2004 roku na mocy tzw. Traktatu akcesyjnego podpisanego 16 kwietnia 2003 roku w Atenach. Jednakże faktyczny proces integracji Polski z Unią rozpoczął się 8 kwietnia 1994 roku z chwilą złożenia przez Polskę wniosku o członkostwo w Unii Europejskiej i potwierdzenia go przez wszystkie państwa członkowskie Unii (por. Wikipedia, 2015). Integracja jest procesem dynamicznym, nieustannie trwającym. Zmienia ona radykalnie sytuację materialną całych grup i warstw

Korespondencja:
Leszek Rudnicki
Małopolska Wyższa Szkoła
Ekonomiczna w Tarnowie
Wydział Zarządzania i Turystyki
Katedra Zarządzania
ul. Waryńskiego 14
33-100 Tarnów, Poland
Tel. +48 14 65 65 527
E-mail: leszek.rudnicki@mwse.edu.pl

społecznych. Jest procesem niosącym nowe zróżnicowania społeczne i wymagającym od wszystkich podmiotów generalnej zmiany postaw i zachowań.

Proces integracji bardzo dotkliwie odczuwają polskie gospodarstwa domowe. Urynkowanie gospodarki i jej prywatyzacja wywołały zasadnicze zmiany w dwóch ekonomicznych wymiarach życia społeczeństwa – w sferze pracy oraz w sferze konsumpcji.

Skutki systemowej integracji objawiły się zubożeniem gospodarstw domowych oraz dużym bezrobociem. Zmusiło to członków gospodarstw domowych do radykalnej zmiany postaw i zachowań, tak aby zaadaptować się do nowych warunków. Dotychczasowe formy aktywności ekonomicznej członków gospodarstw domowych natrafiały bowiem na ograniczenia lub stawały się nieefektywne.

W nowych warunkach ekonomicznych członkowie owych gospodarstw, broniąc się przed pauperyzacją, podejmują różnorodne działania w celu zdobycia środków finansowych. Starają się przede wszystkim podjąć dodatkową pracę, co nie jest łatwe w warunkach utrzymującego się stosunkowo wysokiego poziomu bezrobocia. Dużą rolę w uzyskiwaniu dochodów pieniężnych odgrywają wyjazdy do pracy za granicą. Częstą formą uzyskiwania dodatkowych środków finansowych jest także zaciąganie pożyczek.

Celem opracowania jest ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w ujęciu czasowym w świetle najważniejszych kategorii dobrobytu ekonomicznego, tj. dochodów i konsumpcji w skali ogólnopolskiej.

2. Zmiany w dochodach gospodarstw domowych

Radykalne i szybkie reformowanie gospodarki w okresie integracji i po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej wpłynęło na poziom życia gospodarstw domowych. Świadczą o tym istotne zmiany w poziomie i strukturze ich dochodów. Z danych zamieszczonych w tabeli 1 i na rysunku 1 wynika, że dochody nominalne gospodarstw domowych w latach 1994–2013 rosły bardzo dynamicznie. Wzrosły one w tym okresie ponad 4,5-krotnie. Jednakże jeszcze szybciej niż dochody nominalne rosły w tym czasie koszty utrzymania gospodarstw domowych. W rezultacie ich dochody realne wzrosły w analizowanych latach tylko o 68,9%.

Tabela 1. Przeciętne miesięczne dochody rozporządzielne na 1 osobę w polskich gospodarstwach domowych w latach 1994–2013

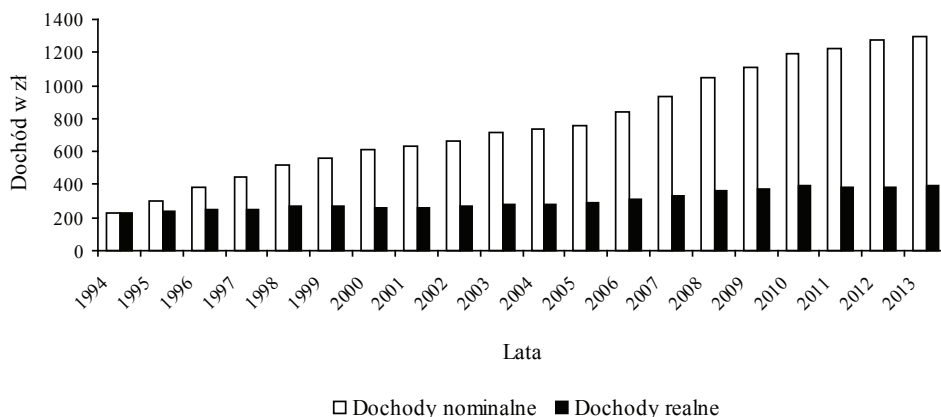
(Table 1. Average monthly per capita available income in Polish households in the years 1994–2013)

Rok (Year)	Dochody nominalne (w zł) (Nominal income [in PLN])	Dynamika dochodów nominalnych (w %) (Nominal income dynamics [in %]) 1994 = 100%	Dochody realne (w zł) (Real income [in PLN])	Dynamika dochodów realnych (w %) (Real income dynamics [in %]) 1994 = 100%
1994	230,93	100,0	230,93	100,0
1995	300,56	130,2	235,18	101,8
1996	383,43	166,0	250,28	108,4
1997	444,77	192,6	252,71	109,4
1998	522,93	226,4	265,72	115,1
1999	560,43	242,7	265,36	114,9
2000	610,53	264,4	262,58	113,7

Rok (Year)	Dochody nominalne (w zł) (Nominal income [in PLN])	Dynamika dochodów nominalnych (w %) (Nominal income dynamics [in %]) 1994 = 100%	Dochody realne (w zł) (Real income [in PLN])	Dynamika dochodów realnych (w %) (Real income dynamics [in %]) 1994 = 100%
2001	637,36	276,0	263,04	113,9
2002	664,21	287,6	265,68	115,0
2003	711,96	308,3	282,52	122,3
2004	735,40	318,5	281,98	122,1
2005	761,46	329,7	285,94	123,8
2006	834,68	361,4	310,29	134,4
2007	928,87	402,2	336,91	145,9
2008	1045,22	452,7	363,91	157,6
2009	1114,49	482,6	374,74	162,3
2010	1192,82	516,5	390,96	169,3
2011	1226,95	531,3	385,59	167,0
2012	1278,43	553,6	387,40	167,8
2013	1299,07	562,5	390,11	168,9

Źródło: Rocznik Statystyczny, 1997; Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1999; 2001; 2003 oraz 2005–2013; częściowo opracowanie własne.

Dochody nominalne w analizowanych latach wykazywały stały wzrost. Nie można tego powiedzieć o dochodach realnych, które w latach 1999–2002, w stosunku do roku 1998, zmniejszyły się. Spadek dochodów realnych w stosunku do roku poprzedniego nastąpił również w 2004 roku oraz w latach 2011–2013. W tym ostatnim okresie, w porównaniu z rokiem 2010, były one niższe w 2011 o 1,4%, w 2012 – o 0,9%, a w 2013 – o 0,2%.

Rysunek 1. Zmiany w dochodach nominalnych i realnych polskich gospodarstw domowych w latach 1994–2013 w zł na 1 osobę

(Figure 1. Changes in nominal and real incomes per capita in Polish households in the years 1994–2013 in PLN)

Źródło: Rocznik Statystyczny, 1997; Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1999; 2001; 2003 oraz 2005–2013; częściowo opracowanie własne.

Oceniając tempo wzrostu dochodów gospodarstw domowych, trzeba uznać, że było ono niezadowolające. Zbyt małe było tempo wzrostu dochodu zwłaszcza w pierwszych latach integracji z Unią Europejską. Dochody polskich gospodarstw domowych w tym czasie z ledwością wystarczały tylko na zaspokajanie podstawowych potrzeb. W 2003 roku 1/3 polskich gospodarstw domowych żyła bardzo oszczędnie, chcąc odłożyć na poważniejsze zakupy. W tym czasie w 21,5% gospodarstw pieniędzy wystarczało tylko na najtańsze jedzenie i ubranie, natomiast w 4,4% gospodarstw brakowało pieniędzy nawet na najtańsze jedzenie i ubranie (*Sytuacja gospodarstw...*, 2003).

Od 2004 roku dochody gospodarstw domowych zaczęły wzrastać bardziej dynamicznie niż w latach poprzednich. Stwarzało to możliwości do coraz lepszego zaspokojenia potrzeb. W rezultacie polskie gospodarstwa w 2012 roku oceniały swoją sytuację materialną jako lepszą niż w latach ubiegłych. Ponad połowa polskich gospodarstw domowych oceniała swoją sytuację materialną jako przeciętną, a niemal co czwarte postrzegało ją jako dobrą, co piąte zaś jako złą (*Sytuacja gospodarstw...*, 2013).

W latach 1994–2013 zmieniła się także struktura dochodów gospodarstw domowych (zob. tabela 2). Bardzo wydatnie wzrósł udział dochodów uzyskiwanych z pracy najemnej oraz z pracy na własny rachunek, przy równoczesnym dużym spadku udziału dochodów z pracy w użytkowanym gospodarstwie rolnym oraz ze świadczeń społecznych. Wzrost udziału z pracy najemnej i z pracy na własny rachunek, przy równoczesnym spadku udziału dochodów ze świadczeń społecznych, dowodzi poprawy sytuacji na rynku pracy.

Tabela 2. Struktura miesięcznych dochodów na 1 osobę w polskich gospodarstwach domowych w latach 1995–2010 (w %)

(Table 2. The structure of average monthly per capita income in Polish households in the years 1995–2010 [in %])

Wyszczególnienie (Specification)	1995	2000	2005	2010
Dochód ogółem, w tym: (Total income of which:)	100,0	100,0	100,0	100,0
Dochód z pracy najemnej (Income from hired work)	44,3	47,7	46,0	53,4
Dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie (Income from a private farm in agriculture)	11,4	5,4	4,5	4,2
Dochód z pracy na własny rachunek (Income from self-employment)	6,9	8,6	8,1	9,2
Dochód z własności i z wynajmu nieruchomości (Income from property and rental of real estate)	—	0,3	0,3	0,4
Dochód ze świadczeń społecznych (Income from social benefits)	32,5	32,5	34,9	28,2
Pozostały dochód (Other income)	4,9	5,5	6,2	4,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rocznik Statystyczny*, 1996, s. 175; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2001, s. 189; 2006, s. 293; 2012, s. 285.

Dochody gospodarstw domowych w omawianych latach kształtowały się pod wpływem dokonywanych zmian systemowych oraz sytuacji gospodarczej kraju. Przeprowadzone re-

formy gospodarcze wprowadziły Polskę na ścieżkę dynamicznego wzrostu, co zaowocowało pozytywnymi tendencjami makroekonomicznymi, a zwłaszcza wzrostem PKB oraz spadkiem inflacji. Tempo wzrostu PKB, inflacja oraz bezrobocie, a także sytuacja kryzysowa występująca w krajach europejskich były głównymi czynnikami wyznaczającymi poziom realnych dochodów gospodarstw domowych w latach 1994–2013. Istotny wpływ na dochody gospodarstw domowych miało również przystąpienie Polski do Unii Europejskiej. Napływ kapitału z Unii pozwolił na stworzenie wielu miejsc pracy i ograniczenie zjawiska bezrobocia. Przystąpienie do Unii dało też możliwość podejmowania w krajach do niej należących dobrze opłacanej pracy.

3. Zmiany w wydatkach gospodarstw domowych

Konsumpcję gospodarstw domowych kształtuje wiele czynników zarówno ekonomicznych, jak i pozaekonomicznych. Jednym z wiodących, określających wielkość i strukturę konsumpcji, jest dochód. Dlatego też zmiany, jakie zaszły w latach 1994–2013 w dochodach realnych gospodarstw domowych, w istotny sposób oddziaływały na ich konsumpcję. Pod wpływem dochodów kształtowała się wielkość i struktura konsumpcji gospodarstw domowych. To one decydowały o możliwości i stopniu zaspokajania potrzeb członków tych gospodarstw.

Z danych zawartych w tabeli 3 i na rysunku 2 wynika, że wydatki nominalne gospodarstw domowych w latach 1994–2013 rosły bardzo dynamicznie. Wzrosły one w tym czasie czterokrotnie. Znacznie wolniej wzrastały w tym okresie wydatki realne – wzrosły one tylko o około 50,3%.

Analizując wydatki na poszczególne rodzaje dóbr i usług konsumpcyjnych, można zauważyć, że skala zmian była różna (tabela 3) i zależała od charakteru tych dóbr oraz rodzaju zaspokajanych przez nie potrzeb.

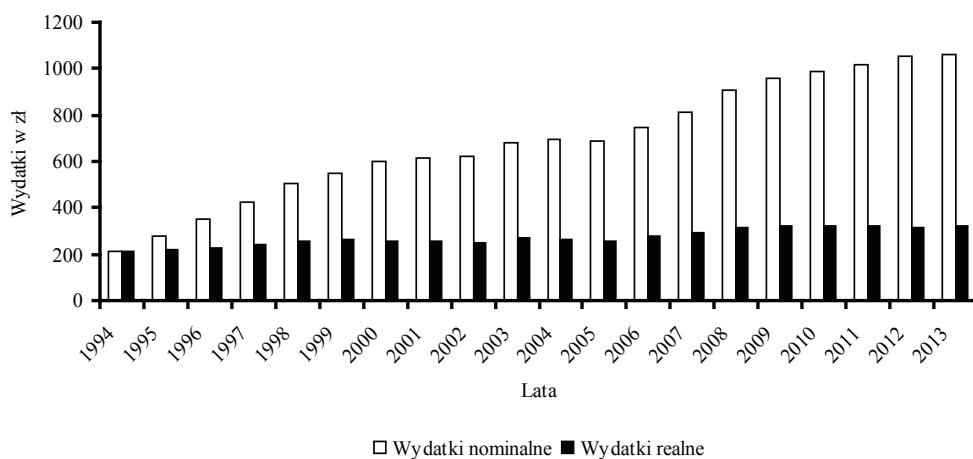
Tabela 3. Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w polskich gospodarstwach domowych w latach 1994–2013

(Table 3. Average monthly expenditures per capita in Polish households in the years 1994–2013)

Rok (Year)	Wydatki nominalne (w zł) (Nominal expenditures [in PLN])	Dynamika wydatków nominalnych (w %) (Nominal expenditures dynamics [in %]) 1994 = 100%	Wydatki realne (w zł) (Real expenditures [in PLN])	Dynamika wydatków realnych (w %) (Real expenditures dynamics [in %]) 1994 = 100%
1994	212,17	100,0	212,17	100,0
1995	276,30	130,2	216,20	101,9
1996	351,40	165,6	229,37	108,1
1997	422,62	199,2	240,13	113,2
1998	503,03	237,1	255,60	120,5
1999	549,76	259,1	260,30	122,7
2000	599,49	285,6	257,84	121,5
2001	612,24	288,6	252,68	119,1
2002	624,99	294,6	250,00	117,8
2003	677,81	319,5	268,97	126,8
2004	694,70	327,4	266,37	125,5

Rok (Year)	Wydatki nominalne (w zł) (Nominal expenditures [in PLN])	Dynamika wydatków nominalnych (w %) (Nominal expenditures dynamics [in %]) 1994 = 100%	Wydatki realne (w zł) (Real expenditures [in PLN])	Dynamika wydatków realnych (w %) (Real expenditures dynamics [in %]) 1994 = 100%
2005	690,30	325,4	259,22	122,2
2006	744,81	351,0	276,88	130,5
2007	809,95	381,7	293,78	138,5
2008	904,27	426,2	314,75	148,3
2009	956,68	450,9	321,68	151,6
2010	991,44	467,3	324,96	153,2
2011	1015,12	478,4	319,02	150,4
2012	1050,78	495,3	318,42	150,1
2013	1061,70	500,4	318,83	150,3

Źródło: Rocznik Statystyczny, 1997; Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1999; 2001; 2003; 2005–2013; częściowo opracowanie własne.

Rysunek 2. Zmiany w wydatkach nominalnych i realnych polskich gospodarstw domowych w latach 1994–2013 w zł na 1 osobę
(Figure 2. Changes in nominal and real per capita expenditures in the years 1994–2013 in PLN)

Źródło: Rocznik Statystyczny, 1997; Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1999; 2001; 2003; 2005–2013; częściowo opracowanie własne.

Do najbardziej podstawowych potrzeb w życiu człowieka należą potrzeby żywnościowe. Ich zaspokojenie jest warunkiem biologicznej egzystencji. Potrzeby te zajmują pierwsze miejsce w hierarchii zaspokajania potrzeb gospodarstw domowych. Zaspokajanie tych potrzeb jest szczególnie chronione przez gospodarstwa domowe. Mimo to spożycie żywności w latach 1994–2013 zmniejszyło się. W porównaniu z rokiem 1994 wydatki na żywność były w 2013 roku niższe o 7,5%. W omawianym okresie spożycie żywności zmniejszyło się nie

tylko w wymiarze finansowym, ale także w jednostkach naturalnych. Spożycie większości artykułów żywnościowych gospodarstw domowych kształtowało się w roku 2012 na niższym poziomie niż w 1994 roku (tabela 4).

Bardzo ważne miejsce w konsumpcji gospodarstw domowych zajmują dobra i usługi nieżywnościowe. Dobra te zaspokajają szczególnie duży zakres potrzeb, od najbardziej podstawowych do potrzeb wyższego rzędu, związanych z życiem psychicznym i społecznym człowieka oraz z potrzebą luksusu.

Z danych zawartych w tabeli 4 wynika, że miesięczne wydatki na dobra i usługi nieżywnościowe polskich gospodarstw domowych liczone w cenach porównywalnych w latach 1994–2013 wzrastały dość dynamicznie. Skala zmian w poziomie wydatków gospodarstw domowych na poszczególne dobra i usługi była jednak w omawianych latach zróżnicowana. I tak np. w roku 2013 miesięczne wydatki gospodarstw domowych na napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe były większe w porównaniu z rokiem 1995 o około 31,9%, na odzież i obuwie – o 18,0%, na użytkowanie mieszkania i nośniki energii – o 92,9%, na wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego – o 79,5%, na transport – o 72,0%, na łączność – aż o 155,5%, na rekreację i kulturę – o 87,9%, na edukację – o 26,4%, na inne towary i usługi – o 99,0%, pozostałe wydatki wzrosły o 40,8%.

Tabela 4. Przeciętne miesięczne wydatki polskich gospodarstw domowych w zł na 1 osobę w latach 1995–2013 (ceny stałe z 1994 r.)

(Table 4. Average monthly expenditures per capita in Polish households in the years 1995–2013 in PLN [fixed prices in 1994])

Wyszczególnienie (Specification)	1995	2000	2005	2010	2013
Wydatki ogółem, w tym: (Total expenditures of which:)	216,20	257,84	259,22	324,96	318,83
Żywność i napoje bezalkoholowe (Food and non-alcoholic beverages)	85,83	81,99	72,84	80,92	79,39
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe (Alcoholic beverages and tobacco)	6,27	7,74	7,26	8,77	8,27
Odzież i obuwie (Clothing and footwear)	15,13	14,70	13,22	17,22	17,86
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii (Housing, water, electricity, gas and other fuels)	34,38	46,41	51,07	66,94	66,32
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego (Furnishing, household equipment and routine maintenance of the house)	9,51	12,89	13,22	17,55	17,85
Zdrowie (Health)	8,65	11,60	12,96	16,25	16,26
Transport (Transport)	17,08	22,95	23,33	31,85	30,61
Łączność (Communication)	6,49	9,54	13,48	14,95	16,58
Rekreacja i kultura (Recreation and culture)	11,03	17,28	18,15	26,00	20,73

Wyszczególnienie (<i>Specification</i>)	1995	2000	2005	2010	2013
Edukacja (<i>Education</i>)	3,03	4,12	3,63	4,22	3,83
Restauracje i hotele (<i>Restaurants and hotels</i>)	—	4,13	5,70	7,47	9,25
Inne towary i usługi (<i>Miscellaneous goods and services</i>)	9,29	12,63	12,96	17,55	18,49
Pozostałe wydatki (<i>Other expenditures</i>)	9,51	11,86	11,40	15,27	13,39

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rocznik Statystyczny*, 1996, s. 175; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2001, s. 192–193; 2006, s. 295–296; 2012, s. 286–287; *Mały Rocznik Statystyczny Polski*, 2014, s. 200–201.

Tabela 5. Przeciętne miesięczne spożycie wybranych artykułów żywnościowych w polskich gospodarstwach domowych na 1 osobę w latach 1994–2012
(*Table 5. Average monthly per capita consumption of selected foodstuffs in Polish households in the years 1994–2012*)

Wyszczególnienie (<i>Specification</i>)	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Pieczywo i produkty zbożowe (kg) (<i>Bread and cereals</i>)	9,62	9,58	9,67	9,16	8,92	8,68	8,05	7,42	7,01	6,60
Ziemniaki (kg) (<i>Patatoes</i>)	8,57	8,50	8,42	7,82	7,51	6,91	5,72	5,27	4,83	4,40
Warzywa (kg) (<i>Vegetables</i>)	5,82	5,76	5,72	5,45	5,51	5,42	5,34	5,24	5,12	5,20
Owoce (kg) (<i>Fruits</i>)	3,54	3,76	3,87	4,10	4,07	3,91	3,55	3,59	3,43	3,45
Mięso (kg) (<i>Meat</i>)	5,02	5,23	5,45	5,47	5,41	5,43	5,40	5,60	5,57	5,42
Ryby (kg) (<i>Fish</i>)	0,45	0,45	0,39	0,43	0,40	0,41	0,42	0,47	0,45	0,42
Oleje i pozostałe tłuszcze (kg) (<i>Oils and fats</i>)	1,61	1,60	1,62	1,56	1,58	1,57	1,46	1,39	1,35	1,31
Mleko (l) (<i>Milk</i>)	7,34	6,80	6,55	5,95	5,47	5,21	4,12	3,64	3,51	3,41
Śmietana i śmietanka (l) (<i>Cream and skimmed cream</i>)	0,50	0,54	0,50	0,46	0,44	0,44	0,41	0,40	0,38	0,38
Sery (kg) (<i>Cheese</i>)	0,80	0,80	0,86	0,83	0,84	0,87	0,89	0,88	0,95	0,95
Jaja (szt.) (<i>Eggs</i>)	14,66	14,79	14,93	14,79	15,08	14,89	14,02	13,05	12,81	12,50
Cukier (kg) (<i>Sugar</i>)	2,06	1,94	1,88	1,76	1,70	1,62	1,51	1,41	1,3	1,20

Źródło: *Rocznik Statystyczny*, 1995, s. 194; 1997, s. 192; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 1999, s. 213; 2001, s. 207–208; 2003, s. 220–221; 2005, s. 308–309; 2012, s. 289–290; 2013, s. 305–306; *Budżety gospodarstw domowych w 2006 r.*, 2007, s. 105–107; *Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, 2009, s. 139–141.

Zróznicowana skala zmian w poziomie wydatków gospodarstw domowych na poszczególne dobra i usługi spowodowała zmiany w strukturze wydatków polskich gospodarstw domowych. W wydatkach ogółem bardzo wyraźnie zmniejszył się udział wydatków na żywność oraz odzież i obuwie, a więc na artykuły zaliczane do dóbr podstawowych – zaspokajające najbardziej elementarne potrzeby człowieka. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 6, udział wydatków na żywność zmniejszył się z 39,7% w roku 1995 do 24,9% w roku 2010, zaś na odzież i obuwie zmniejszył się on w tym czasie z 7,0% do 5,3%. W ogólnych wydatkach gospodarstw domowych zmniejszył się także udział wydatków na alkohol i tytoń – z 2,9% w 1995 roku do 2,7% w roku 2010.

W strukturze wydatków w omawianych latach zwiększył się natomiast udział wydatków na pozostałe dobra i usługi. Bardzo wyraźnie wzrósł udział wydatków „sztywnych” – na użytkowanie mieszkania i nośniki energii (z 15,9% do 20,6%). Wzrost udziału tych wydatków był wynikiem wycofywania się państwa z dotowania cen nośników energetycznych i gospodarki mieszkaniowej. Wyraźnie wzrósł też udział wydatków na transport (z 7,9% do 9,85%) oraz na rekreację i kulturę (z 5,1% do 8,0%). Wzrost udziału wydatków na transport i łączność wiąże się głównie ze wzmożonymi zakupami samochodów osobowych i innych środków transportu. Wynika on również ze wzrostu kosztów utrzymania tych środków oraz częstotliwości korzystania z usług obcych i wzrostu cen tych usług, a ponadto z rozwoju telekomunikacji. Z kolei wzrost udziału wydatków na rekreację i kulturę wynika ze wzrostu zainteresowania Polaków uczestnictwem w życiu kulturalnym kraju. Zaspokojenie potrzeb kulturalnych było w pierwszych latach transformacji, ze względu na sytuację materialną oraz przyjętą przez gospodarstwa domowe hierarchię zaspokajania potrzeb, mocno ograniczone. Polepszająca się sytuacja materialna gospodarstw pozwoliła na stopniową poprawę i postęp w zaspokajaniu potrzeb kulturalnych. Jeśli chodzi o pozostałe dobra i usługi, to ich udział w strukturze wydatków także się zwiększył, ale w znacznie mniejszym stopniu niż tych wyżej omówionych. Wzrost ich udziału wiąże się głównie ze wzrostem cen, a w mniejszym stopniu ze zwiększeniem konsumpcji.

Tabela 6. Struktury miesięcznych wydatków na 1 osobę w polskich gospodarstwach domowych w latach 1995–2010 (w %)

(Table 6. The structure of monthly expenditures per capita in Polish households in the years 1995–2013 in %)

Wyszczególnienie (Specification)	1995	2000	2005	2010
Wydatki ogółem, w tym: (Total expenditures of which:)	100,0	100,0	100,0	100,0
Żywność i napoje bezalkoholowe (Food and non-alcoholic beverages)	39,7	31,8	28,1	24,9
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe (Alcoholic beverages and tobacco)	2,9	3,0	2,8	2,7
Odzież i obuwie (Clothing and footwear)	7,0	5,7	5,1	5,3
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii (Housing, water, electricity, gas and other fuels)	15,9	18,0	19,7	20,6

Wyszczególnienie (Specification)	1995	2000	2005	2010
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego (Furnishing, household equipment and routine maintenance of the house)	4,4	5,0	5,1	5,4
Zdrowie (Health)	4,0	4,5	5,0	5,0
Transport (Transport)	7,9	8,9	9,0	9,8
Łączność (Communication)	3,0	3,7	5,2	4,6
Rekreacja i kultura (Recreation and culture)	5,1	6,7	7,0	8,0
Edukacja (Education)	1,4	1,6	1,4	1,3
Restauracje i hotele (Restaurants and hotels)	—	1,6	2,2	2,3
Inne towary i usługi (Miscellaneous goods and services)	4,3	4,9	5,0	5,4
Pozostałe wydatki (Other expenditures)	4,4	4,6	4,4	4,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rocznik Statystyczny*, 1996, s. 175; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2001, s. 192–193; 2006, s. 295–296; 2012, s. 286–287.

Struktura wydatków polskich gospodarstw domowych jest wciąż jeszcze charakterystyczna dla gospodarstw ubogich, mających niski poziom życia. Charakteryzuje się ona:

- wysokim udziałem wydatków na żywność w ogólnych rozchodach,
- wysokim obciążeniem dochodów wydatkami „sztywnymi” (opłata za mieszkanie, energię elektryczną i gaz, telefon, wydatki na edukację, zdrowie, higienę osobistą itp.),
- bardzo ograniczonymi możliwościami zaspokajania innych potrzeb.

4. Zmiany w wyposażeniu gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku

Na poziom życia gospodarstw domowych znaczący wpływ ma możliwość zaspokojenia potrzeb w zakresie wyposażenia w przedmioty trwałego użytku. Odgrywają one szczególną rolę w zaspokajaniu potrzeb. Posiadanie odpowiednio urządzonego mieszkania stanowi warunek zaspokajania i rozwijania wielu potrzeb – od najbardziej podstawowych wymogów utrzymania i rozwoju życia fizycznego poczynając, a na organizacji życia rodzinnego, towarzyskiego, kontakcie z kulturą, przejawianiu się indywidualności i twórczości osobistej kończąc.

Według danych GUS w latach 1994–2013 nastąpił znaczący postęp w poziomie wyposażenia gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytku i jego unowocześnieniu (tabela 7). Sprzęty o niskim standardzie były zastępowane sprzętami lepszymi, nowocześniejszymi, bardziej funkcjonalnymi.

Tabela 7. Wyposażenie polskich gospodarstw domowych w niektóre przedmioty trwałego użytku w latach 1996–2012 (% gospodarstw posiadających przedmioty)
(Table 7. Polish households equipped with selected durable goods in the years 1996–2012 [% of equipped households])

Wyszczególnienie (Specification)	1996	2000	2005	2010	2012
Chłodziarka (Refrigerator)	98,2	97,3	97,3	98,5	98,4
Automat pralniczy (Automatic washing machine)	61,0	70,9	79,8	89,9	92,3
Pralka i wirówka elektryczna (Washing machine and spin-dryer)	62,5	44,0	28,1	17,0	11,6
Zmywarka do naczyń (Dishwasher)	0,5	1,8	4,9	15,5	19,5
Kuchenka mikrofalowa (Microwave oven)	6,8	17,0	33,3	52,4	54,3
Samochód osobowy (Passenger car)	40,6	47,2	47,4	59,5	60,1
Motocykl, skuter, motorower (Motorcycle, scooter, motorbike)	5,2	3,9	3,3	6,2	6,1
Rower (Bicycle)	72,0	60,1	62,4	63,9	62,4
Odtwarzacz płyt kompaktowych (Compact disc player)	—	9,4	10,4	12,8	7,7
Zestaw do odbioru, rejestracji i odtwarzania dźwięku (wieża) (Hi-Fi stereo music system)	—	34,5	43,8	41,4	34,1
Odbiornik telewizyjny (Television set)	92,5	96,0	98,2	98,5	97,9
w tym nowej generacji (ciekłokrystaliczny – LCD, plazmowy, projekcyjny) (of which new generation [LCD, PDP, DLP])	—	—	—	33,0	52,7
Odtwarzacz DVD (DVD player)	—	—	22,9	54,1	48,1
Aparat fotograficzny cyfrowy (Digital camera)	—	—	18,4	49,2	49,4
Telefon komórkowy (Mobile phone)	—	—	65,2	88,9	92,0
Zestaw kina domowego (Home theatre system)	—	—	11,2	16,9	14,6
Urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej lub kablowej (Satellite or cable television equipment)	25,9	48,1	48,2	64,6	69,4
Kamera wideo (Videocamera)	1,6	3,8	6,2	10,2	9,8
Komputer osobisty (Personal computer)	7,5	14,3	38,6	64,6	68,3
w tym z dostępem do Internetu (of which with access to the Internet)	—	—	22,5	59,2	64,7
w tym z dostępem szerokopasmowym (of which broadband access)	—	—	—	43,0	52,4
Drukarka (Printer)	—	—	25,8	41,0	37,2

Chęć posiadania przez członków gospodarstw domowych sprzętów lepszych, wygodniejszych, łatwiejszych w obsłudze znalazła odbicie w wysokiej dynamice wzrostu wyposażenia gospodarstw w przedmioty zaliczane do grupy „luksusowych”. Największy skok dokonał się w zakresie nowoczesnej elektroniki użytkowej. W ostatnich latach w polskich gospodarstwach domowych wydatnie wzrosła liczba urządzeń do odbioru telewizji satelitarnej lub kablowej, komputerów osobistych, kamer wideo, zestawów do odbioru, rejestracji i odtwarzania dźwięku (wieże).

Duże przyspieszenie w omawianym okresie nastąpiło we wzroście liczby dóbr będących w gospodarstwach domowych nowoczesnym narzędziem pracy, a więc automatów pralniczych, zmywarek do naczyń, kuchenek mikrofalowych. Znaczne zmiany zaszły również w latach 1994–2013 w strukturze środków lokomocji polskich gospodarstw domowych. Wyraźnie wzrosła liczba samochodów osobowych w gospodarstwach domowych, natomiast zmniejszyła się liczba innych środków lokomocji.

Znacząco wzrosło też wyposażenie polskich gospodarstw domowych w odtwarzacze DVD, cyfrowe aparaty fotograficzne, telefony komórkowe. W ostatnim okresie w wielu gospodarstwach domowych pojawiły się nowe dobra, w które dotychczas wyposażona była tylko bardzo niewielka liczba gospodarstw domowych. Do dóbr tych zalicza się odbiorniki telewizyjne nowej generacji (cieklokryształiczne, plazmowe) oraz komputery osobiste z dostępem do Internetu. Na naszym rynku są to wciąż jeszcze nowości techniczne, charakteryzujące się wysoką ceną jednostkową, na zakup których może sobie pozwolić w zasadzie rodzina bogata.

Dokonując oceny nasycenia gospodarstw domowych poszczególnymi przedmiotami według trójstopniowej skali ocen¹, można stwierdzić, że w 2012 roku gospodarstwa domowe w Polsce były w wysokim stopniu nasycone przedmiotami zapewniającymi jedynie podstawowy standard życia (odbiorniki telewizyjne, chłodziarki, automaty pralnicze, telefony komórkowe). Dla przedmiotów warunkujących wyższy standard (odbiorniki telewizyjne nowej generacji, urządzenia do odbioru telewizji satelitarnej, zmywarki do naczyń, kuchenki mikrofalowe, kamery wideo, zestawy do odbioru, rejestracji i odtwarzania dźwięku [wieże], odtwarzacze DVD, komputery osobiste, cyfrowe aparaty fotograficzne, samochody osobowe) w analizowanym roku notowano w dalszym ciągu średni lub niski poziom nasycenia. Są to jednak przedmioty, które pojawiły się na naszym rynku stosunkowo późno – właściwie dopiero po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Cieszą się one dużym popytem konsumpcyjnym i należy się spodziewać, że stopień wyposażenia gospodarstw domowych w te dobra w najbliższym okresie znacznie wzrośnie.

Trzeba zauważyć, że ciągła poprawa stanu wyposażenia gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytku jest zjawiskiem pozytywnym i jednocześnie daje wyraz coraz lepszemu zaspokojeniu ich potrzeb konsumpcyjnych. Zwiększenie stanu posiadania przedmiotów trwałego użytku w warunkach niezbyt dynamicznie rosnących dochodów realnych było możliwe dzięki wykorzystaniu oszczędności, kredytów, dochodów z pracy w szarej stre-

¹ Trójstopniowa skala ocen określa jako wysoki stopień nasycenia w dobra trwałego użytku sytuację, gdy przedmiot posiada powyżej 80% gospodarstw domowych, średni – 50–80%, a niski – mniej niż 50% gospodarstw.

fie, zakupów na raty. Bardzo duże znaczenie miał także popyt skumulowany w okresie nie-doboru, w latach poprzedzających okres prowadzonych analiz.

5. Podsumowanie

Reasumując, należy zauważyć, że lata 1994–2013 to czas burzliwych przemian gospodarczych i nowych warunków funkcjonowania gospodarstw domowych. Trudno jest jednoznacznie ocenić ten okres, bowiem z jednej strony transformacja systemowa przyniosła pewną poprawę warunków bytu polskich gospodarstw domowych, a z drugiej – pojawiło się wiele zjawisk niekorzystnych, jak ubóstwo, bezrobocie czy nierówności społeczne. Ujawnienie się tych zjawisk spowodowało, że okres integracji kojarzy się członkom polskich gospodarstw domowych z wyrzeczeniami, brakiem pracy i migracją za pracą. Tymczasem przeprowadzone reformy gospodarcze wprowadziły Polskę na ścieżkę szybkiego rozwoju. W krótkim czasie od wprowadzenia reform gospodarczych pojawiły się pozytywne tendencje – przede wszystkim zaczęło dynamicznie wzrastać PKB, spadła inflacja, zmniejszyły się bezrobocie, dług publiczny, deficyt budżetowy itd. Miało to wpływ na sytuację materialną gospodarstw domowych.

Z danych przedstawionych w opracowaniu wynika, że zmiany, jakie dokonały się w sytuacji materialnej i konsumpcji Polaków, choć może jeszcze w niesatysfakcjonującym nas stopniu, to jednak wskazują na pozytywne skutki transformacji. W analizowanych latach bowiem wzrosły dochody realne gospodarstw domowych, nastąpił postęp w zaspokajaniu potrzeb z zakresu edukacji, kultury czy rekreacji, zanotowano także bardzo pozytywne zmiany w ilości i jakości wyposażenia gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytku. Wszystko to świadczy o poprawie poziomu życia ludności oraz o tym, że coraz bardziej zbliżamy się do standardów życia społeczeństw wysoko rozwiniętych.

Bibliografia

- Budżety gospodarstw domowych w 2006 r.* (2007). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.* (2009). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Bywalec, Cz. (2010). *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. ISBN 9788325516185.
- Bywalec, Cz., Rudnicki, L. (2002). *Konsumpcja*. Warszawa: PWE. ISBN 8320813905.
- Czapliński, J., Panek, T. (red.). (2014). *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.
- Kasprzyk, B., Leszczyńska, M. (2012). Dochody i wydatki jako determinanty dobrobytu ekonomicznego gospodarstw domowych w Polsce – ujęcie regionalne. W: M.G. Woźniak, G. Ślusarz (red.). *Determinanty rozwoju regionalnego w kontekście procesów globalizacji*. Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, z. 28. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. ISBN 9788373388345.
- Mały Rocznik Statystyczny Polski*. (2014). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku* (2015). Główny Urząd Statystyczny: Portal informacyjny [online, dostęp: 2015-05-28]. Dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-/roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-latach-1950-2014/#>.
- Rocznik Statystyczny*. (1995–1997). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. ISSN 0079-2780.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. (1999–). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. ISSN 1506-0632.

- Rudnicki, L. (2006). Wpływ transformacji systemowej na warunki bytu polskich gospodarstw domowych. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, 26(1), 9–24.
- Sytuacja bytowa gospodarstw domowych w 2003 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych.* (2003). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [online, dostęp: 2015-05-28]. Dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2014-r-w-swietle-wynikow-badan-budzetow-gospodarstw-domowych,3,14.html>.
- Sytuacja gospodarstw domowych w 2013 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych.* (2013). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [online, dostęp: 2015-05-28]. Dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2014-r-w-swietle-wynikow-badan-budzetow-gospodarstw-domowych,3,14.html>.
- Wikipedia. (2015). *Polska w Unii Europejskiej* [online, dostęp: 2015-05-28]. Wikipedia wolna encyklopedia.pl. Dostępny w Internecie: www.wikipedia.org/wiki/Polska_w_Unii_Europejskiej.
- Zagórski, K. (red.). (2009). *Życie po zmianie. Warunki życia i satysfakcje Polaków*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”. ISBN 9788373832879.

Living conditions of households during Poland’s integration with the European Union

Abstract: Transformations taking place in the Polish economy over the last twenty years, arising from the process of integration with the European Union, have brought about significant changes in the functioning of Polish households. The transition to market oriented economy and its privatization have caused changes in two economic dimensions of social life – in the sphere of labour and the consumption sphere.

The integration process has brought some improvement in the living conditions of Polish households. Real income has increased, and, what follows, the consumption of goods and services has also gone up. Moreover, consumer behaviours of households have changed, mainly expressed in defensive and adaptive reactions

to the changing economic situation of the country. In spite of positive changes in the living conditions, the integration period is associated by Polish households with sacrifices, the lack of jobs and migration in search for work.

In the article, the author presents changes taking place in the living conditions of households during Poland’s integration with the European Union. In particular, it discusses changes occurring in incomes and expenditure of Polish households, both in nominal and real terms. Trends in the structure of expenditure and in the level and structure of the food products consumption are indicated. The article also shows changes in equipping households with durable goods.

Key words: incomes, expenditure, consumption, structure of expenditure, equipping households with durable goods, households, goods and services, food products

ZARZĄDZANIE PRZEDSIĘBIORSTWEM

Ochrona własności intelektualnej w przedsiębiorstwach regionu małopolskiego

Anna Karaś
Anna Mikos

Małopolska Wyższa Szkoła
Ekonomiczna w Tarnowie
Wydział Zarządzania i Turystyki

Abstrakt: Przedsiębiorstwa, dążąc do rozwoju, muszą pracować nad własnym potencjałem innowacyjnym. W działalności innowacyjnej ten potencjał obejmuje możliwości i zdolności innowacyjne wykorzystywane w tworzeniu, wprowadzaniu oraz zarządzaniu innowacjami. Ponieważ jednym z najważniejszych czynników wpływających na konkurencyjność i rozwój przedsiębiorstwa jest wiedza, która odpowiednio ukierunkowana stanowi podstawę tworzenia innowacji, celem tego artykułu jest analiza i ocena stopnia wykorzystania narzędzi służących ochronie własności intelektualnej związanej z procesem kreowania i wprowadzania innowacji w przedsiębiorstwach regionu tarnowskiego i Małopolski. Pierwsza część artykułu obejmuje prezentację oraz podział podstawowych narzędzi stosowanych przez przedsiębiorstwa w celu ochrony wiedzy jako najważniejszego zasobu wykorzystywanego do tworzenia innowacji. W drugiej części przedstawiono wyniki badań empirycznych obejmujących prezentację stopnia zastosowania narzędzi zabezpieczania wartości z innowacji przez przedsiębiorstwa regionu Małopolski w kontekście rodzaju prowadzonej działalności. Na podstawie badań można wnioskować, że przedsiębiorstwa posiadają zdolność do wprowadzania innowacji, jednak skala działań mających na celu zatrzymanie wartości powstałej w wyniku tworzenia innowacji kształtuje się w analizowanych przedsiębiorstwach na niskim poziomie.

Słowa kluczowe: potencjał innowacyjny, innowacje, narzędzia ochrony własności intelektualnej, przedsiębiorstwa innowacyjne

1. Wprowadzenie

Źródłem kompetencji i efektywności w przedsiębiorstwie, zweryfikowanym w praktyce, w licznych badaniach oraz literaturze przedmiotu, jest wiedza (Skrzypek, 2012). Nie bez przyczyny współczesna gospodarka nosi miano gospodarki opartej na wiedzy. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto tezę, że dostęp do wiedzy i odpowiednie zarządzanie wiedzą jako głównym zasobem organizacji stanowią o potencjale innowacyjnym przedsiębiorstwa. Podając za Elżbietą Skrzypek (2012) – wiedza to surowiec przesądzający o inteligencji przedsiębiorstwa. Dla uściślenia, interpretacja poję-

Korespondencja:
Anna Karaś
Małopolska Wyższa Szkoła
Ekonomiczna w Tarnowie
Wydział Zarządzania i Turystyki
Katedra Zarządzania
ul. Waryńskiego 14
33-100 Tarnów, Poland
Tel. +48 65 65 535
E-mail: anna.karas@mwse.edu.pl

cia potencjału innowacyjnego opiera się na głównej koncepcji badań na temat „Działalności innowacyjnej przedsiębiorstw regionu tarnowskiego i Małopolski”, prowadzonych przez zespół pracowników Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie.

Potencjał innowacyjny przedsiębiorstwa określono jako zespół cech społeczno-gospodarczych, kształtowanych w ramach rozwoju danego przedsiębiorstwa, stanowiących bazę dla jego działalności innowacyjnej. W głównej mierze są to zasoby, procesy, struktury, czynniki występujące w przedsiębiorstwie. Te z nich, które są na bieżąco skutecznie wykorzystywane do tworzenia innowacji o znaczeniu komercyjnym, wpływają na zdolność przedsiębiorstwa do innowacji. Na potencjał innowacyjny ma również wpływ otoczenie sektorowe, głównie rynek, a więc przedsiębiorstwo wraz z klientami, konkurentami, dostawcami i kooperantami (w tym przede wszystkim relacje, jakie łączą przedsiębiorstwo z jego najważniejszymi interesariuszami), gdyż innowacje pojawiają się i są odkrywane zwłaszcza na styku z rynkiem.

Zgodnie z przyjętą koncepcją wyróżnia się następujące zależności:

- innowacje są efektem działalności innowacyjnej przedsiębiorstwa, a ta z kolei determinowana jest jego zdolnością do tworzenia innowacji;
- innowacyjność organizacji stanowi podstawę jej zdolności rozwojowej;
- zdolność innowacyjna może podlegać ocenie, a poziom tej zdolności zależy od potencjału innowacyjnego organizacji, który tworzony jest przez grupę determinant.

Wśród tych determinant wyróżniono kompetencje kierownicze i pracownicze, nowoczesność infrastruktury, organizację pracy, kooperację w zarządzaniu wiedzą (alianse wiedzy) oraz zabezpieczenie wiedzy (Kozioł, Wojtowicz, Karaś, 2014).

Uzupełnieniem głównej tezy artykułu jest zaobserwowana prawidłowość, że posiadany zasób wiedzy może być jednak niewystarczający. Dlatego, bez względu na poziom innowacyjności przedsiębiorstwa, jednostka będzie w naturalny sposób inicjowała proces poszukiwania i dzielenia się wiedzą. Sam proces otwarcia się na relacje z innymi podmiotami, poszukiwania nowych źródeł wiedzy (wewnętrznych i zewnętrznych) został już szeroko zbadany, w niniejszym artykule podjęto więc dyskusję na temat działań dotyczących ochrony wiedzy, przyjmującej postać innowacji, wprowadzanych w analizowanych przedsiębiorstwach regionu małopolskiego.

Człowiek dzięki wiedzy posiada umiejętność tworzenia wartości dodanej. Powszechnie uważa się, że kreacja większej wartości dodanej wraz ze wzmożonym efektem synergii jest możliwa, gdy przedsiębiorstwa uczestniczą w łańcuchu wzajemnych powiązań i w procesie dyfuzji wiedzy. Problem pojawia się wtedy, gdy w procesie przepływu wiedzy napotka ona na wyjściu pewne bariery, które mogą wynikać ze świadomego działania przedsiębiorstwa posiadającego daną wiedzę. Dlatego też istotnym punktem zarządzania wiedzą jest polityka dotycząca zatrzymywania wartości / zabezpieczania wiedzy w przedsiębiorstwie prowadzona przez poszczególne przedsiębiorstwa.

Celem artykułu jest analiza i ocena stopnia wykorzystania narzędzi służących ochronie własności intelektualnej związanej z procesem kreowania i wprowadzania innowacji w przedsiębiorstwach regionu tarnowskiego i Małopolski. Dodatkowo dokonano analizy wykorzystywanych metod i technik zabezpieczania wiedzy w zależności od rodzaju prowadzonej działalności (usługowej czy produkcyjnej) oraz wielkości przedsiębiorstwa.

2. Narzędzia ochrony własności intelektualnej w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw

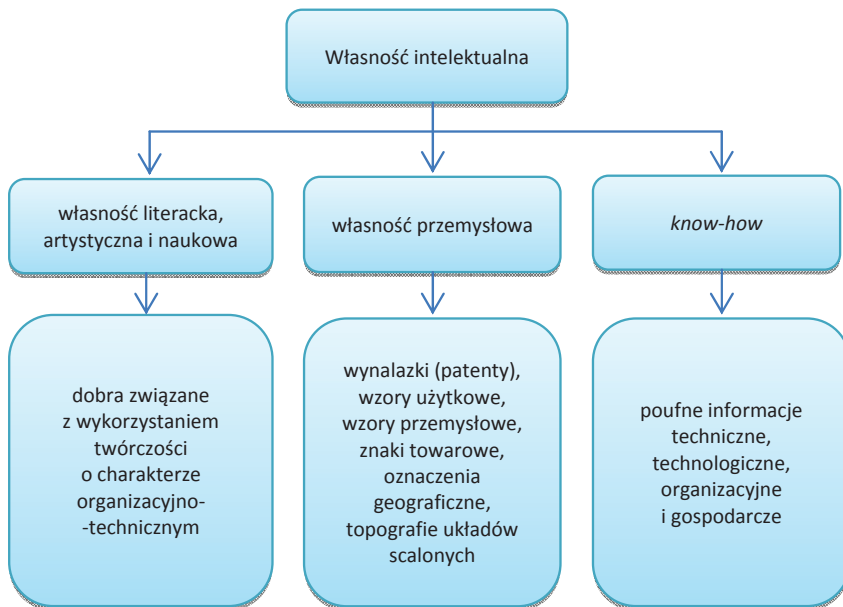
Świadomość roli, jaką odgrywa wiedza w życiu człowieka i organizacji, znalazła odzwierciedlenie w próbach stworzenia systemu zarządzania wiedzą. Zarządzanie wiedzą stało się dla wielu przedsiębiorstw wyzwaniem, fundamentem i tworzy nową wartość wewnątrz działań organizacyjnych (Skrzypek, 2012). Działania te są zwieńczone sukcesem, jeśli system zarządzania wiedzą będzie na miarę i możliwości jednostki, która odpowiednio wykorzysta zespół instrumentów, począwszy od rozwiązań ekonomiczno-finansowych, a skończywszy na rozwiązaniach prawnych, organizacyjnych i technicznych. Przyjęte instrumentarium systemu zarządzania będzie determinowało proces zarządzania wiedzą w wymiarze operacyjnym. Proces ten można rozpatrywać również w ujęciu strategicznym. W kontekście tematyki artykułu kwestia zabezpieczenia wiedzy będzie dotyczyła operacyjnego aspektu zarządzania wiedzą, ponieważ jednym z jego etapów, oprócz tworzenia wiedzy, jej przetwarzania i gromadzenia, jest ochrona posiadanych zasobów wiedzy (Skrzypek, 2012).

Każde przedsiębiorstwo, działając w obecnych realiach gospodarczych, ma świadomość, że to właśnie posiadana wiedza wpływa na jego pozycję rynkową. Samo wprowadzanie nowych rozwiązań, postrzeganych jako innowacje, jest oczywiście bardzo ważne, jednak istotnym punktem w budowaniu silnej pozycji konkurencyjnej jest ochrona tej wiedzy, którą wykorzystano w procesie tworzenia innowacji. Z kolei dzięki innowacjom, czyli wiedzy uprzedmiotowionej, przedsiębiorstwo generuje zyski. W tym miejscu można sformułować dwa zasadnicze pytania: czy przedsiębiorstwa chcą oraz czy są w stanie skutecznie chronić tę wiedzę? Opierając się na literaturze przedmiotu i badaniach poprzedników, można stwierdzić, że decyzja przedsiębiorstw w kwestii zastosowania odpowiednich narzędzi ochrony własności intelektualnej jest uzależniona od rodzaju innowacji, branży, w której działają, oraz wysokości kosztów poniesionych na ochronę w porównaniu z kosztami utracenia pozycji rynkowej zbudowanej dzięki innowacjom. W zależności od cech zasobów wykorzystywanych w procesie tworzenia innowacji przedsiębiorstwa są zdolne do osiągnięcia większej wartości od konkurencyjnych przedsiębiorstw. Różnice te mogą wynikać np. z posiadania lub łatwego dostępu do cennych i rzadkich zasobów lub też z charakteru innowacji, które mogą być odporne na imitację i substytucję. Nie zawsze jednak wskazane cechy zasobów wynikają z ich natury. W przypadku niektórych mechanizmów utrudniających przechwytywanie wartości powstałej z innowacji wynikają z ich specyfiki, np. złożoności lub nieczytelności związków przyczynowo-skutkowych. W pozostałych przypadkach zasoby muszą być wspierane dodatkowymi mechanizmami zapobiegającymi przechwytywaniu wartości przez konkurencję, do których można zaliczyć np. prawo autorskie czy patenty (Fischer, 2011).

Zgodnie z koncepcją Davida J. Teece'a zastosowanie odpowiednich mechanizmów mających na celu zatrzymywanie wartości z innowacji w przedsiębiorstwie jest uwarunkowane (Teece, 2002, za: Najda-Janoszka, 2013):

- podatnością innowacji na replikację,
- zakresem możliwej ochrony prawnej innowacji,
- aktywami i technologiami komplementarnymi,
- przewagą czasową.

Powyższe czynniki odnoszą się do innowacji technologicznych wprowadzanych przez przedsiębiorstwo, które musi posiadać zdolność do uchwycenia i oceny nowych możliwości tworzenia wartości oraz rekonfigurowania i ochrony zasobów wiedzy, aktywów komplementarnych, a także technologii w celu osiągnięcia trwałej przewagi konkurencyjnej (Teece, 2002, za: Najda-Janoszka, 2013). W zależności od stopnia innowacji i możliwości jej imitacji przedsiębiorstwa sięgają po prawne narzędzia ochrony własności intelektualnej, do których zalicza się prawo własności literackiej, artystycznej i naukowej czy prawo własności przemysłowej (rysunek 1). Według literatury przedmiotu przedsiębiorstwa, które są innowatorami (same tworzą i wprowadzają innowacje), najczęściej wykorzystują prawne narzędzia ochrony innowacji w postaci patentu, dzięki któremu mają monopol na korzystanie i rozporządzanie tym prawem. Z jednej strony ochrona własności przemysłowej przy wykorzystaniu prawnych narzędzi jest łatwiejsza, z drugiej strony jednak wiąże się to z publicznym ujawnieniem istoty danego innowacyjnego rozwiązania oraz ograniczonym czasem ochrony.

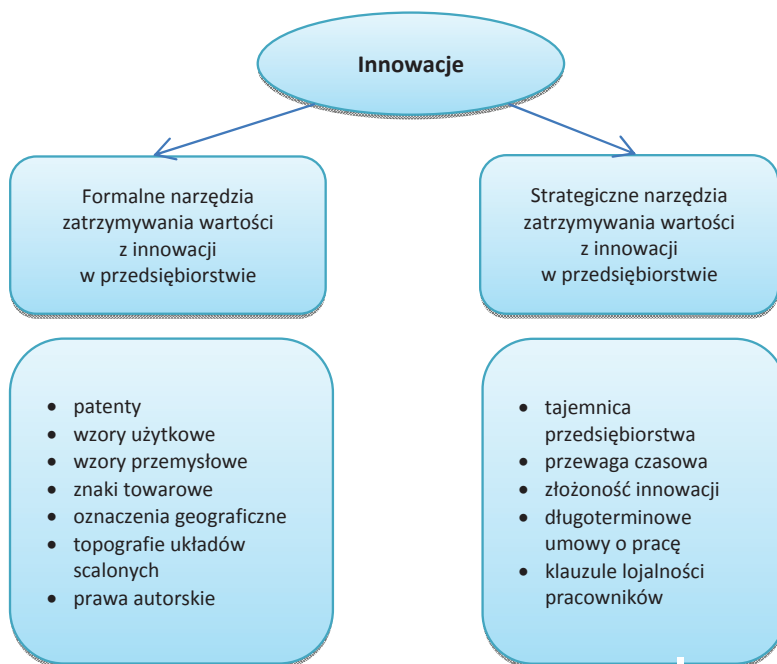
Rysunek 1. Własność intelektualna jako składnik aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa
(Figure 1. Intellectual property as an intangible assets of the enterprise)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sieńczyło-Chlabicz, 2009.

Przedsiębiorca, który rezygnuje z prawnej ochrony własności przemysłowej o zasięgu krajowym, europejskim czy międzynarodowym, może objąć nowe innowacyjne rozwiązania tajemnicą przedsiębiorstwa. W świetle wyników badań znawców tematu ma ona większą skuteczność niż ochrona patentowa (Fischer, 2011). Zastosowanie narzędzia, jakim jest tajemnica przedsiębiorstwa, dotyczy posiadanego przez przedsiębiorstwo *know-how*, przez które rozumie się „nieujawnione do wiadomości publicznej informacje techniczne, techno-

logiczne, organizacyjne przedsiębiorstwa lub inne informacje posiadające wartość gospodarczą, co do których przedsiębiorca podjął niezbędne działania w celu zachowania ich poufności” (Ustawa o zakazie nieuczciwej konkurencji, art. 11 ust. 4, Dz.U. z 2003 r., nr 153, poz. 1503). W przypadku *know-how* nie występuje rejestr praw wyłącznych i opłat, nie ma również wygaśnięcia praw własności oraz nie musi być spełniony wymóg poziomu wynalazczości (Motyka, 2012).

Opierając się na powyższych uwagach, można dokonać podziału narzędzi służących zatrzymywaniu wartości z innowacji w przedsiębiorstwie na narzędzia natury formalnej, występujące w postaci patentów, znaków towarowych, wzorów użytkowych czy praw autorskich, oraz narzędzia natury strategicznej, jak np. tajemnica przedsiębiorstwa, przewaga czasowa nad konkurentami czy złożoność innowacji (rysunek 2).

Rysunek 2. Narzędzia zatrzymywania wartości z innowacji
(Figure 2. Tools for retaining value from innovation)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań Sieńczyło-Chlabczyk, 2009; Najda-Janoszka 2013.

Z jednej strony przedsiębiorstwa mogą korzystać z narzędzi mających charakter komplementarny, jak np. znak towarowy i tajemnica przedsiębiorstwa, z drugiej zaś strony, analizując relacje przedsiębiorstwa z otoczeniem rynkowym, wymienione narzędzia mogą mieć charakter substytucyjny (patenty i tajemnica przedsiębiorstwa).

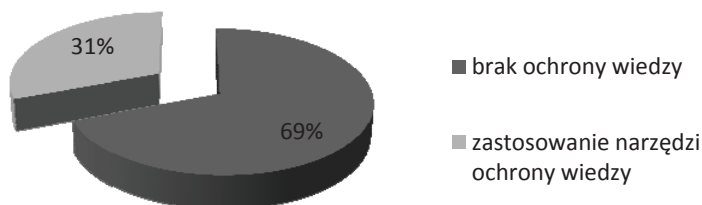
Reasumując, przyjęta przez przedsiębiorstwo polityka dotycząca bezpieczeństwa informacji stanowi o poziomie i zakresie posiadanych i wykorzystywanych przez nie zasobów wie-

dzy. Realizowane w ramach tej polityki działania wpływają natomiast na stopień realizacji celu, jakim jest minimalizacja ryzyka związanego z wyciekiem wiedzy i przechwyceniem jej przez konkurencję.

3. Wyniki badań empirycznych¹

W odniesieniu do sformułowanych wcześniej pytań o podejmowanie działań przedsiębiorstw w zakresie zatrzymywania wartości z innowacji dokonano analizy wyników badań przeprowadzonych wśród przedsiębiorstw działających w regionie małopolskim. Informacje zgromadzono za pomocą kwestionariusza ankietowego, na podstawie którego dokonano analizy kondycji przedsiębiorstwa, identyfikacji determinant potencjału innowacyjnego oraz oceny poziomu zdolności i działalności innowacyjnej badanych przedsiębiorstw (szerzej zob. Koziół, Wojtowicz, Karaś 2014). Z punktu widzenia prezentowanej tematyki niniejszego artykułu analizie jakościowej poddano 316 podmiotów gospodarczych w kontekście stosowanych narzędzi ochrony własności intelektualnej, mającej na celu zatrzymywanie wartości wynikającej z wprowadzania innowacji w przedsiębiorstwach. Badane podmioty wytypowano, wykorzystując metodę losową, a głównym kryterium doboru było miejsce prowadzonej działalności – region małopolski. Wśród badanych przedsiębiorstw dominował sektor MSP, który obejmował 15% mikroprzedsiębiorstw zatrudniających do 10 pracowników, 33% przedsiębiorstw małych zatrudniających do 50 pracowników oraz 31% średnich (50–250 pracowników). Duże podmioty (250–500 pracowników) stanowiły 7%, natomiast przedsiębiorstwa zatrudniające powyżej 500 pracowników – 14%. Blisko 40% badanych ograniczyło swoją działalność do analizowanego regionu, 33% działa na rynku krajowym, a 29% na rynku międzynarodowym. Połowa badanych świadczy usługi, reszta prowadzi działalność w zakresie produkcji i handlu.

Na podstawie uzyskanych informacji można stwierdzić, że przedsiębiorstwa w małym stopniu wykorzystują narzędzia mające na celu ochronę wiedzy organizacji. Blisko 70% badanych nie stosuje żadnej z form ochrony wiedzy (rysunek 3).

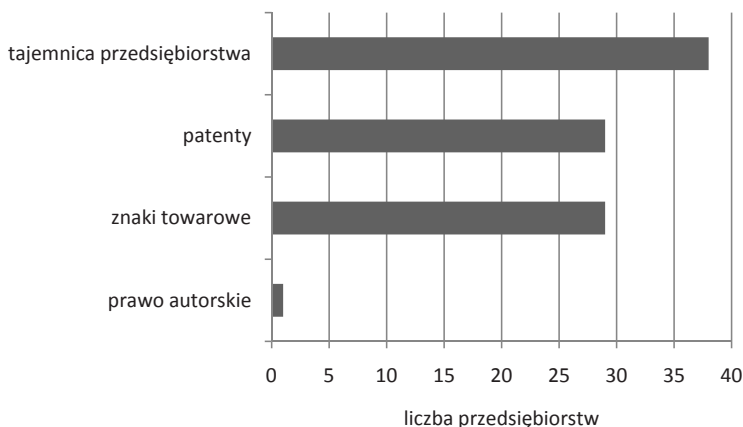
Rysunek 3. Wskaźnik stosowania środków ochrony wiedzy w przedsiębiorstwach regionu małopolskiego
(Figure 3. The ratio of applying knowledge protection measures in the Małopolska Region enterprises)

Źródło: opracowanie własne.

¹ Prezentowane w artykule badania zostały zrealizowane w latach 2010–2012 przez zespół pracowników Katedry Zarządzania, w ramach projektu badawczego własnego „Działalność innowacyjna przedsiębiorstw regionu tarnowskiego i Małopolski”.

Spośród analizowanych przedsiębiorstw tylko 29 podmiotów (9% badanych przedsiębiorstw) wskazało na stosowanie prawnej ochrony opracowanego przez siebie wynalazku w formie patentów. Tyle samo wskazań (9%) odnotowano w przypadku zarejestrowanych znaków towarowych zarówno chronionych w stopniu krajowym, jak i międzynarodowym (rysunek 4). W wielu przypadkach objęcie wynalazku ochroną patentową było stosowane przez te same przedsiębiorstwa, które zastrzegały swój znak towarowy.

Nieco liczniejszą grupę – 38 przedsiębiorstw (12% ogółu badanych) – stanowią podmioty gospodarcze, które wybierają klauzule poufności jako narzędzie ochrony wiedzy i wartości z innowacji powstałej w przedsiębiorstwie. Jak wynika z badań, przedsiębiorstwa znacznie częściej wykorzystują tajemnicę przedsiębiorstwa niż prawne formy ochrony wiedzy.

Rysunek 4. Narzędzia zatrzymywania wartości z innowacji stosowane w przedsiębiorstwach regionu małopolskiego
(Figure 4. Tools for the retention of the value of innovation used in the Małopolska Region enterprises)

Źródło: opracowanie własne.

W dalszej części analizy podjęto próbę powiązania stosowanych form zatrzymywania wartości z rodzajem wprowadzanych innowacji oraz rodzajem prowadzonej działalności (tabela 1). Wśród przedsiębiorstw wprowadzających innowacje produktowe liczniejszą grupę stanowią przedsiębiorstwa produkcyjne (11 przedsiębiorstw). W zdecydowanej większości wybierają one prawne formy ochrony wiedzy w postaci patentów i znaków towarowych. Tylko dwa przedsiębiorstwa chronią swoje innowacje produktowe przez zastosowanie tajemnicy przedsiębiorstwa. W przypadku występowania innowacji procesowych patenty zostały zastosowane w dużej mierze w przedsiębiorstwach produkcyjnych (8 wskazań), natomiast klauzule poufności częściej wykorzystują przedsiębiorstwa usługowe (8 firm) niż produkcyjne. Przy wprowadzaniu kolejnego rodzaju innowacji, jakim są innowacje organizacyjne, przedsiębiorstwa produkcyjne znacznie częściej stosują prawne narzędzia ochrony wiedzy, niż dzieje się to w przedsiębiorstwach usługowych. Tak jak w przypadku innowacji procesowych, przedsiębiorstwa usługowe w sytuacji występowania innowacji organizacyjnych stosują częściej strategiczne narzędzia zabezpieczania własnego *know-how*, obejmując go tajemnicą przedsiębiorstwa.

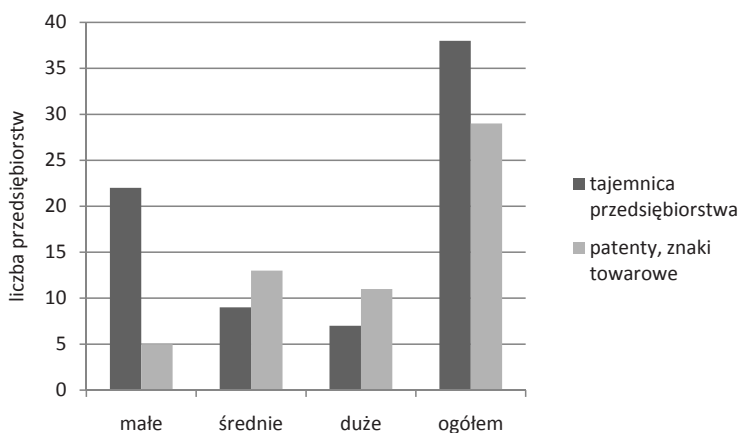
Przedsiębiorstwa produkcyjne, które w badanym okresie wprowadziły innowacje marketingowe, stosowały prawne formy zabezpieczenia wiedzy (9 przedsiębiorstw), natomiast w przypadku przedsiębiorstw usługowych, w których występowały tego typu innowacje, większa liczba firm wskazała na korzystanie z klauzul poufności.

Tabela 1. Narzędzia zatrzymywania wartości z innowacji w odniesieniu do rodzaju prowadzonej działalności
(Table 1. Tools for retaining value from innovation in relation to the type of business)

Rodzaj innowacji (Type of innovation)	Patenty, znaki towarowe (Patents, trademarks)		Tajemnica przedsiębiorstwa (The secret of enterprises)	
	Liczba przedsiębiorstw produkcyjnych (Number of industrial enterprises)	Liczba przedsiębiorstw usługowych (Number of service sector enterprises)	Liczba przedsiębiorstw produkcyjnych (Number of industrial enterprises)	Liczba przedsiębiorstw usługowych (Number of service sector enterprises)
Produktowe (Product)	11	3	2	2
Procesowe (Process)	8	4	3	8
Organizacyjne (Organizational)	10	2	4	8
Marketingowe (Marketing)	9	2	4	12

Źródło: opracowanie własne.

Równie ważnym aspektem wpływającym na zakres stosowanych narzędzi zatrzymywania wartości z innowacji jest wielkość przedsiębiorstw (rysunek 5).

Rysunek 5. Narzędzia zatrzymywania wartości z innowacji w odniesieniu do wielkości przedsiębiorstwa
(Figure 5. Tools for retaining value from innovation in relation to enterprise size)

Źródło: opracowanie własne.

Wśród badanych podmiotów sklasyfikowanych jako przedsiębiorstwa małe (zatrudniające do 50 pracowników) znacznie częściej pojawiają się strategiczne narzędzia ochrony wiedzy (tajemnica przedsiębiorstwa). Może to wynikać z braku dostatecznych środków finansowych jednostki na zastosowanie prawnych form ochrony wiedzy lub też z rodzaju wprowadzanych innowacji. Małe przedsiębiorstwa nie posiadają zaplecza badawczego, tym samym wprowadzane innowacje z reguły dotyczą zmian w sferze organizacyjnej, procesowej czy marketingowej, rzadziej produktowej. Z kolei w przypadku przedsiębiorstw średnich (50–250 zatrudnionych) oraz dużych (powyżej 250 pracowników) przeważają narzędzia prawne w formie patentów i/lub znaków towarowych.

Reasumując, w badanych podmiotach gospodarczych odsetek przedsiębiorstw realizujących działania mające na celu zabezpieczanie wartości z innowacji i stosujących jakąkolwiek formę ochrony tej wiedzy kształtuje się na stosunkowo niskim poziomie. Tylko 1/3 badanych wskazała na korzystanie z patentów i znaków towarowych lub objęcie wiedzy technologicznej i nietechnologicznej tajemnicą przedsiębiorstwa. Znaczna część nie przywiązuje do tego wagi mimo licznych innowacji, które pojawiają się w toku prowadzonej działalności. Przedsiębiorstwa produkcyjne znacznie częściej wybierają prawne formy ochrony wiedzy, natomiast przedsiębiorstwa usługowe w zdecydowanej większości korzystają ze strategicznych narzędzi zabezpieczania wiedzy, jaką jest wskazywana przez badane firmy tajemnica przedsiębiorstwa. Różnica w stosowanych narzędziach widoczna jest również w kontekście rozmiaru przedsiębiorstw. Przedsiębiorstwa o niskim poziomie zatrudnienia znacznie częściej korzystają z klauzul poufności, a przedsiębiorstwa średnie i duże chronią swoje rozwiązania innowacyjne za pomocą patentów i znaków towarowych.

4. Podsumowanie

Miarą rozwoju gospodarki, jak i przedsiębiorstwa w wąskim ujęciu jest poziom i rozmiar prowadzonej działalności innowacyjnej. Przedsiębiorstwa posiadające odpowiedni potencjał do tworzenia innowacji mają większą możliwość budowania silnej pozycji rynkowej. Najważniejszym czynnikiem warunkującym siłę i kierunek konkurowania jest niezaprzeczalnie wiedza. Zasób ten tworzony wewnątrz organizacji, jak również powstały w wyniku różnych aliansów strategicznych (wiedzy) pozwala w zmieniających się warunkach gospodarczych nie tylko na przetrwanie, ale także na rozwój organizacji. Samo zdobywanie i tworzenie wiedzy nie jest celem samym w sobie. Ważnym aspektem w zarządzaniu wiedzą jest umiejętne przekształcanie jej na konkretny produkt, proces czy działanie, które można zaobserwować poprzez rodzaj i rozmiar tworzonych i wprowadzanych w przedsiębiorstwie innowacji.

W świetle prowadzonych badań można wnioskować, że przedsiębiorstwa mają zdolność do wprowadzania innowacji różnego typu, od produktowych poczynając, na marketingowych kończąc. Jednak skala działań mających na celu zatrzymanie wartości powstałej w wyniku tworzenia innowacji jest w analizowanych podmiotach gospodarczych stosunkowo niska, w związku z czym można wysnuć następujące wnioski:

- wprowadzane innowacje są w większości wykreowane przez inne przedsiębiorstwa, zatem ich działalność ogranicza się do zaadaptowania nowości powstałej w wyniku ak-

- tywności innych podmiotów, co wpływa na stosunkowo niski poziom wykorzystywania środków ochrony wiedzy powstałej z innowacji;
- istotna jest wielkość przedsiębiorstw – przedsiębiorstwa małe znacznie częściej stosują strategiczne narzędzia zatrzymywania wartości z innowacji (tajemnica przedsiębiorstwa) niż narzędzia formalne (patenty, znaki towarowe), co może wynikać z braku dostatecznych środków na ochronę własności intelektualnej danego podmiotu;
 - istnieje widoczny podział na wykorzystywane środki ochrony wiedzy, który wynika z rodzaju wprowadzanych innowacji – przy innowacjach produktowych i procesowych przedsiębiorstwa częściej stosują patenty;
 - różnica w wykorzystywanych formach zatrzymywania wartości w przedsiębiorstwie wynika również z rodzaju prowadzonej działalności – przedsiębiorstwa produkcyjne stosują środki prawne (patenty, wzory użytkowe itp.), z kolei przedsiębiorstwa usługowe obejmują powstałe w organizacji *know-how* tajemnicą przedsiębiorstwa.

Ponieważ własność intelektualna tworzona w przedsiębiorstwach, zwłaszcza tych odznaczających się wysokim stopniem innowacyjności, bezpośrednio wiąże się z tworzeniem wiedzy (a tym samym innowacyjnych rozwiązań) oraz transferem technologii, współczesne przedsiębiorstwa powinny zwrócić szczególną uwagę na działania służące zatrzymywaniu wartości w organizacji zarówno w odniesieniu do bieżącego zarządzania, jak i strategii organizacji. Jest to niezwykle istotne zwłaszcza w przypadku przedsiębiorstw, w których tworzone innowacje stanowią lub mogą stanowić znaczący potencjał gospodarczy.

Po dokonanej analizie stosowanych narzędzi służących zabezpieczeniu wiedzy należałoby zastanowić się nad przyczynami tak niskiego poziomu aktywności dotyczącej ochrony własności intelektualnej badanych przedsiębiorstw. Podmioty gospodarcze, podejmując decyzję o wyborze narzędzi zatrzymywania wartości z innowacji, muszą dokładnie przeanalizować i ocenić skalę korzyści oraz wysokość kosztów poniesionych na ochronę w porównaniu z kosztami utracenia pozycji rynkowej osiągniętej dzięki zastosowanym innowacjom. Przy tak niskim poziomie ochrony wiedzy w badanych przedsiębiorstwach można stwierdzić, że tylko te firmy, które oceniają swoje innowacje jako znaczące, podejmują działania służące zatrzymywaniu wartości z innowacji w przedsiębiorstwie.

Bibliografia

- Fischer, T. (2011). *Managing Value Capture*. Heidelberg: Gabler Verlag. ISBN 978-3-8349-3251-8.
- Koziół, L., Wojtowicz, A., Karaś, A. (2014). Recognition of the determinants of innovation capacity of enterprises. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, 25(2), 107–116.
- Motyka, S. (2012). Ochrona własności intelektualnej w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw. W: R. Knosal (red.). *Innowacje w zarządzaniu i inżynierii produkcji* (s. 78–88). Opole: Oficyna Wydawnicza Polskiego Towarzystwa Zarządzania Produkcją. ISBN 978-83-930399-4-4.
- Najda-Janoszka, M. (2013). Zatrzymywanie wartości z innowacji w branży turystycznej. *Współczesne Zarządzanie: kwartalnik środowisk naukowych i liderów biznesu*, 1, 96–105.
- Sieńczyło-Chłabicz, J. (red.) (2009). *Prawo własności intelektualnej*. Warszawa: LexisNexis. ISBN 978-83-7620-254-9.
- Skrzypek, E. (2012). Jakościowy wymiar zarządzania wiedzą – teoria i praktyka. *Zarządzanie i Finanse*, 10(3), cz. 1, 516–530.

The protection of intellectual property in enterprises of the Małopolska Region

Abstract: Firms seeking to develop must work on their own innovative potential. In innovation activities this potential includes the innovative capabilities used in the creation, implementation and management of innovation. As one of the most important factors affecting competitiveness and enterprise development is knowledge, which, adequately targeted, is the basis for the creation of innovation. The purpose of this article is to analyze and assess the level of the use of tools for the protection of intellectual property associated with the process of the creation and implementation of innovations in enterprises of Tarnów and Małopolska Region. The first

part of the article covers the presentation and division of basic tools used by businesses to protect knowledge as the most important resource used to create innovation. The second part of the article shows the results of empirical studies involving the presentation of the level of the use of tools to secure the value from innovation by the firms of the Małopolska Region, in the context of the type of activity. On the basis of the research it can be concluded that businesses have the ability to innovate, but the scale of operations aimed at the retention of the value created as a result of innovation in the analyzed enterprises is at a low level.

Key words: innovative potential, innovation, tools of intellectual property protection, innovative enterprises

Założenia budowy systemu logistyki zwrotów odpadów i surowców wtórnych w przedsiębiorstwach

Tomasz Małkus

**Małgorzata
Tyrańska**

Uniwersytet Ekonomiczny
w Krakowie

Wydział Zarządzania

Abstrakt: W dążeniu do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej istotną rolę odgrywają obecnie rozwiązania przyjęte w obszarze działalności logistycznej przedsiębiorstwa. Jakkolwiek zrozumiałe wydaje się w tym zakresie projektowanie logistyki w sposób ułatwiający przepływ towarów w przedsiębiorstwie oraz pomiędzy przedsiębiorstwami w łańcuchu dostaw, to jednak coraz większą uwagę skupia się na organizacji logistyki zwrotów towarów, odpadów i surowców wtórnych.

W systemowym ujęciu logistyki zwrotów odpadów i surowców wtórnych jako inspirację można potraktować system oraz propozycję opisu i analizy systemu zarządzania przedstawioną w pracy pod redakcją Adama Stabryły (2010, s. 21). W zaprezentowanym podejściu uwzględniono potrzebę ujęcia celów systemu, umiejscowienia stanowisk odpowiedzialnych za decyzje w badanym systemie w strukturze organizacyjnej, funkcji i procesów w systemie oraz narzędzi wykorzystywanych w realizacji wyróżnionych procesów.

W niniejszym artykule przedłożono propozycję systemowego ujęcia działalności logistycznej w obszarze zwrotów towarów, wycofywania odpadów oraz zagospodarowania surowców wtórnych. Uwzględnione zostały cele takiego systemu, rozwiązania dotyczące stanowisk decyzyjnych w strukturze organizacyjnej, procesy oraz narzędzia wykorzystywane w zarządzaniu działaniami w tym obszarze.

Słowa kluczowe: logistyka, podejście systemowe, cele systemu, funkcje i procesy logistyczne

1. Wprowadzenie

W dążeniu do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej istotną rolę odgrywają obecnie rozwiązania przyjęte w obszarze działalności logistycznej przedsiębiorstwa. Jakkolwiek zrozumiałe wydaje się w tym zakresie projektowanie logistyki w sposób ułatwiający przepływ towarów w przedsiębiorstwie oraz pomiędzy przedsiębiorstwami w łańcuchu dostaw, to jednak coraz większą uwagę skupia się na organizacji logistyki zwrotów towarów, odpadów i surowców wtórnych. Poza potrzebą szybkiego przesyłania produktów niewykorzystanych oraz zwracanych przez odbiorców, koniecznością odzyskiwania części produktów nadających się do regenera-

Korespondencja:
Tomasz Małkus
Uniwersytet Ekonomiczny
w Krakowie
Wydział Zarządzania
Katedra Procesu Zarządzania
ul. Rakowicka 27
31-510 Kraków, Poland
Tel. +48 12 293 53 59
E-mail: tomasz.malkus@uek.krakow.pl

cji i powtórnego wykorzystania istotnym problemem przy wzrastającej skali działalności jest postępowanie z odpadami oraz zagospodarowanie surowców wtórnych.

Z uwagi na zwiększające się znaczenie rozwiązań przyjmowanych w rozpatrywanym obszarze dla osiągnięcia przewagi konkurencyjnej ważne stają się prawidłowe ukształtowanie i systemowe potraktowanie tej dziedziny działalności. W ujęciu systemowym logistyki zwrotów, odpadów i surowców wtórnych jako inspirację można potraktować propozycję opisu i analizy systemu zarządzania przedstawioną m.in. w pracach pod redakcją Adama Stabryły (2010, s. 21), Andrzeja K. Koźmińskiego i Włodzimierza Piotrowskiego (1998, s. 698–719), autorstwa Ricky'ego W. Griffina (2004, s. 54–56) czy Marcina Bielskiego (2001, s. 11–17). W zaprezentowanym podejściu uwzględniono potrzebę ujęcia celów systemu, umiejscowienia stanowisk odpowiedzialnych za decyzje w badanej strukturze organizacyjnej, funkcji i procesów w systemie oraz narzędzi wykorzystywanych w realizacji wyróżnionych procesów.

W niniejszym artykule przedłożono propozycję systemowego ujęcia działalności logistycznej w obszarze zwrotów towarów, wycofywania odpadów oraz zagospodarowania surowców wtórnych¹. Uwzględnione zostały cele takiego systemu, rozwiązania dotyczące stanowisk decyzyjnych w strukturze organizacyjnej, procesy oraz narzędzia wykorzystywane w zarządzaniu działaniami w tym obszarze.

2. Cele systemu logistyki zwrotów, odpadów i surowców wtórnych

Biorąc jako inspirację podejście eksponowane w pracy Jacka Szołtyśka (2009), można potraktować przekazywanie odpadów i surowców powtórnego zagospodarowania oraz zwroty produktów jako ostatni etap przepływu towarów nie tylko w skali przedsiębiorstwa, ale także wśród jednostek stanowiących kolejne ogniwa w łańcuchach i sieciach dostaw. Do podstawowych celów rozpatrywanego systemu należą:

- przekazywanie odpadów do utylizacji i surowców powtórnego zagospodarowania do miejsc przetworzenia zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa dotyczącymi określonego postępowania z danymi rodzajami odpadów i surowców wtórnych;
- odbiór towarów wynikających z wad produktów, nadwyżek czy dostarczenia niewłaściwych towarów odbiorcy zgodnie z zasadami reklamacji produktów oraz odpowiednio do postanowień umów z odbiorcami;
- odbiór produktów zużytych, które mogą stać się surowcem wtórnym lub podobnie jak odpady podlegać likwidacji.

W innym ujęciu cele działań logistycznych w prezentowanym obszarze można przedstawić na podstawie podejścia Hansa Christiana Pfohla. Autor wyróżnił w tym przypadku cel ekonomiczny, polegający na obniżeniu kosztów logistycznych i poprawie poziomu obsługi logistycznej (zgodnie z wymaganiami odbioru pozostałości w miejscach ich powstawania oraz dokładnie pod względem rodzaju, ilości, przestrzeni i czasu dostarczenia surowców wtórnych do źródeł ponownego wykorzystania), oraz cel ekologiczny, dotyczący ochrony zasobów naturalnych i zredukowania zanieczyszczeń pochodzących z logistycznych proce-

¹ Publikacja została opracowana w ramach dotacji na utrzymanie potencjału badawczego przyznanej Wydziałowi Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

sów utylizacji (Pfohl, 2001, s. 226). Realizacja wyróżnionych celów w większym stopniu dotyczy zagospodarowania odpadów oraz surowców wtórnych niż w przypadku zwrotów towarów do producenta.

Uwzględniając wyróżnione wcześniej cele, decyzje w prezentowanym systemie uzależnione są przede wszystkim od:

- charakterystyki nabywanych towarów;
- charakterystyki oferowanych produktów;
- uwarunkowań procesu technologicznego związanego z wytwarzaniem oferowanych produktów;
- obowiązujących przepisów prawa dotyczących sprzedaży i roszczeń z tytułu reklamacji;
- umów z kontrahentami, uzupełniającymi przepisy prawa w zakresie postępowania w przypadkach reklamacji wad produktów, ale także umów dotyczących możliwości dokonywania zwrotów produktów niewykorzystanych oraz produktów zużytych;
- obowiązujących regulacji prawnych dotyczących postępowania z określonymi rodzajami odpadów i surowcami wtórnymi;
- założeń w zakresie opakowania przemieszczanych towarów (wynikających z przepisów prawa lub z umów z kontrahentami).

Z punktu widzenia przepływów realizowanych w tym systemie m.in. Samir K. Srivastava (2008), Rajesh Piplani i Ashish Saraswat (2012), Kris Lieckens i Nico Vandaele (2012), Gülfem Tuzkaya, Bahadır Gülsün i Şule Önsel (2011), Subrata Mitra (2009) wskazują na generalną cechę wyróżniającą, którą stanowi odwrotny kierunek przekazywania wymienionych produktów, czasem też odpadów i surowców wtórnych (ang. *reverse logistics*). Jak podkreślają Frederick Beier i Krzysztof Rutkowski (2004, s. 26), zasadnicza trudność realizacji zadań w tym zakresie jest związana z występującym w wielu przypadkach brakiem przygotowania rozwiązań logistycznych w przedsiębiorstwach do obsługi przepływów towarowych w odwrotnym kierunku, co skutkuje wysokimi kosztami tych działań. Dotyczy to jednak przede wszystkim wykorzystywania kanałów redystrybucji pokrywających się z kanałami dystrybucji produktów. Przepływ zwracanych towarów rozpoczyna się w tym przypadku w miejscu zakończenia przepływu produktów do nabywców, a odbiorcą jest producent. Utrudnienia takie w mniejszym stopniu dotyczą natomiast przepływów pozostałości do jednostek specjalizujących się w powtórnym zagospodarowaniu odpadów. Surowce wtórne mogą bowiem po przetworzeniu powrócić do producenta, ale ich przepływ od miejsc powstania do miejsca powtórniego zastosowania w niewielkim stopniu dotyczy kanałów dystrybucji produktów do nabywców. Również odpady przeznaczone do usunięcia są zazwyczaj przekazywane do jednostek wyspecjalizowanych w składowaniu lub utylizacji takich pozostałości.

Wykorzystując podejście Williama T. Walkera (2005), można stwierdzić, że działalność w rozpatrywanym obszarze, zwłaszcza wśród przedsiębiorstw współpracujących w sieciach dostaw, może być potraktowana jako sytuacja, w której „sieć kupuje, klient sprzedaje”. Jest to przeciwieństwo sytuacji wytwarzania produktów i ich dostarczania nabywcom, gdzie „sieć sprzedaje, a klient kupuje”. O ile podczas dostarczania towarów mamy do czynienia z dodawaniem wartości do produktu, o tyle zwroty, rozmontowanie zepsutych, zużytych wyrobów i wycofywanie odpadów są z punktu widzenia wspomnianej oferty produktów określone jako odejmowanie wartości.

W warunkach współpracy z wyspecjalizowanym dostawcą usług logistycznych jednostka taka może przejmować zadania nie tylko w zakresie zwrotów towarów, ale także usuwania odpadów, przekazywania do utylizacji oraz przesyłania surowców wtórnych do miejsc przetworzenia. Działalność związana z odpadami i surowcami wtórnymi wymaga jednak posiadania odpowiednich kompetencji przez jednostkę logistyczną, potwierdzoną określonymi certyfikatami i koncesjami.

Należy uzupełnić, że ze względu na charakterystykę przekazywanych towarów działalność w zakresie zagospodarowania odpadów i surowców wtórnych w pojedynczym przedsiębiorstwie powinna być traktowana przede wszystkim jako element zorganizowanego w skali gospodarki całego kraju systemu powtórnego zagospodarowania oraz utylizacji odpadów. Jak już zauważono, odbiorcami mogą być bowiem w tym wypadku dostawcy produktów, jednak przede wszystkim są to określone jednostki wyspecjalizowane w utylizacji lub przetwarzaniu. Pomiędzy odbiorcami a dostawcami mogą również funkcjonować przedsiębiorstwa pośredniczące, uprawnione do gromadzenia i przekazywania określonych rodzajów pozostałości.

3. Miejsce logistyki zwrotów odpadów i surowców wtórnych w strukturze organizacyjnej

Biorąc pod uwagę uprawnienia decyzyjne w prezentowanym systemie, należy dokonać ich podziału. Konieczne jest bowiem rozróżnienie kompetencji dotyczących zwrotów towarów oraz innych, związanych z usuwaniem odpadów i zagospodarowaniem surowców wtórnych. W przypadku zwrotów towarów niewykorzystanych lub wadliwych działania w tym zakresie są zazwyczaj realizowane przez służby dystrybucyjne na podstawie wcześniejszych uzgodnień dotyczących sprzedaży oferowanych produktów. Produkty zużyte mogą być natomiast odbierane od klientów zarówno przez służby dystrybucyjne, jak również przez wyspecjalizowane jednostki zewnętrzne, monitorowane przez służby dystrybucyjne. Z kolei działania w zakresie usuwania odpadów i surowców wtórnych wymagają zazwyczaj specjalistycznej wiedzy dotyczącej postępowania z poszczególnymi rodzajami odpadów czy surowców wtórnych. Zadania takie mogą być więc częściowo realizowane przez osoby wyznaczone do tego w zakresie zaopatrzenia, wytwarzania czy dystrybucji (zależnie od miejsca powstawania odpadów), a częściowo także przez przedsiębiorstwa zewnętrzne, przekazujące odpady do utylizacji lub surowce wtórne do przetworzenia.

Uwzględniając podmiotowy aspekt podejmowania decyzji w prezentowanym systemie, istotne jest wskazanie, że znacznym ułatwieniem koordynacji działań jest uwzględnienie w strukturze organizacyjnej scentralizowanej jednostki logistycznej odpowiedzialnej za tę działalność zarówno w obszarze zaopatrzenia, jak i obsługi przepływów towarów w produkcji oraz dystrybucji. Ułatwia to powołanie komórki (która może występować w dziale logistyki) zajmującej się zagospodarowaniem odpadów i surowców wtórnych w skali całego przedsiębiorstwa. Funkcjonowanie takiej komórki ułatwia też nadzorowanie i rozliczanie współpracy z zewnętrznymi usługodawcami.

Należy zwrócić uwagę, że rozmieszczenie uprawnień decyzyjnych w strukturze organizacyjnej musi być ściśle powiązane z wyznaczaniem wspomnianych wcześniej celów systemu.

W każdym bowiem przypadku trzeba zachować założenia klasyfikacji i komplementarności celów. Cel główny systemu musi więc zostać rozdzielony na cele poszczególnych jednostek organizacyjnych i stanowisk, tak aby realizacja celów na niższych szczeblach zapewniała osiągnięcie celów na szczeblach wyższych.

4. Propozycje procesów w systemie logistyki zwrotów odpadów i surowców wtórnych

Uwzględniając powyższe informacje oraz podstawowe problemy dotyczące postępowania ze wspomnianymi rodzajami obiektów, akcentowane m.in. w pracach Pfohla (2001), Boba Trebilcocka (2002) oraz Beiera i Rutkowskiego (2004), jako główne procesy realizowane w systemie zwrotów towarów, odpadów i surowców wtórnych wyróżnić można:

- planowanie działalności w zakresie zwrotów towarów – traktowane odrębnie od działań związanych z usuwaniem odpadów i surowców wtórnych, polegające na przewidywaniu udziału wadliwych towarów w całkowitej wielkości dostaw wymagających cofnięcia produktu do dostawcy, szacowaniu wielkości partii towarów, które jako niewykorzystane zostaną zwrócone dostawcy;
- planowanie usuwania odpadów i zagospodarowania surowców wtórnych – związane z procesem wytwórczym, z realizacją usług, ale występujące także w działalności handlowej, ilości określanymi na podstawie planów dotyczących wielkości produkcji, ilości realizowanych usług, sprzedaży, wyboru kontrahentów uprawnionych do składowania, przemieszczania odpadów i surowców wtórnych oraz do utylizowania odpadów lub powtórnego przetworzenia surowców;
- składowanie – dotyczące wyznaczania miejsc przechowywania zwróconych towarów oraz odrębnie przechowywania powstałych odpadów i surowców wtórnych, zabezpieczenia tych miejsc przed szkodliwym wpływem składowanych obiektów na otoczenie;
- przyjmowanie – dotyczące określania procedur zwrotów i sposobów odbioru zwracanych towarów (czasem także odpadów i surowców wtórnych) od klientów, z dokumentowaniem przyjęcia zwracanych towarów (ich kwalifikowaniem jako pełnowartościowe, wadliwe nadające się do naprawy i przekazania klientowi, wadliwe wymienione na nowe, ale możliwe do przekwalifikowania do niższych gatunków oraz nienadające się do naprawy i traktowane jako odpady) oraz odpadów i surowców wtórnych (wstępnego kwalifikowania tych obiektów w celu zapewnienia skierowania do odpowiednich miejsc składowania), z zapewnieniem kompletności informacji dotyczących ilości i charakterystyki przyjmowanych obiektów;
- wydawanie – związane z przekazywaniem produktów (zwrotów) do ponownego wykorzystania w ofercie, produktów naprawionych do odbiorców, odpadów i surowców wtórnych jednostkom odpowiedzialnym za ich przekazanie do utylizacji lub powtórnego przetworzenia;
- kontrolowanie zwrotów, odpadów i surowców wtórnych – związane ze sprawdzaniem poziomów występujących zwrotów towarów pełnowartościowych, ilości wadliwych produktów do reklamacji, z kontrolowaniem ilości powstających odpadów i surowców wtórnych, warunków ich składowania, a także sprawdzaniem uprawnień jednostek, które odbierają odpady do utylizacji i surowce wtórne do ponownego przetworzenia;

– rozliczanie kosztów realizacji zwrotów towarów, gromadzenia odpadów i surowców wtórnych, przewozu, składowania oraz przekazywania do utylizacji lub powtórnego zagospodarowania.

W przedstawionym zestawieniu odrębnie potraktowano procesy planowania zwrotów towarów oraz odbioru odpadów i surowców wtórnych. Związane jest to przede wszystkim z różną charakterystyką wycofywanych obiektów oraz ze znacznym zróżnicowaniem udziału przedsiębiorstwa-odbiorcy w dalszym wykorzystaniu wspomnianych obiektów. Biorąc pod uwagę zwroty towarów, można stwierdzić, że w zasadniczej większości pozostają one w przedsiębiorstwie (poza produktami kwalifikowanymi jako nienaprawialne lub jako odpady). Inne odpady i surowce wtórne są natomiast zazwyczaj zagospodarowywane w innych jednostkach, a przedsiębiorstwo, w którym powstają lub które odbiera je od swoich odbiorców, traktowane jest jako ogniwo pośrednie w procesie wycofania. Warto również zwrócić uwagę, że niedostatecznie szczegółowe potraktowanie kwestii przepływu produktów naprawionych lub wymienionych na nowe do klienta jest związane z traktowaniem tych produktów w sposób zbliżony do realizacji dostaw nowych towarów do odbiorców.

5. Propozycje narzędzi do zastosowania w systemie logistyki zwrotów odpadów i surowców wtórnych

Wśród instrumentów przydatnych w zarządzaniu logistyką zwrotów odpadów i surowców wtórnych można dokonać rozróżnienia metod ogólnych oraz szczegółowych mierników oceny efektywności działania prezentowanego systemu.

Biorąc pod uwagę metody, które wydają się przydatne w zarządzaniu, ale także w analizie, projektowaniu i usprawnianiu badanego systemu, można dokonać rozróżnienia na takie, które mają charakter inżynierski, i inne, wywodzące się z obszaru zarządzania. Do przykładów metod inżynierskich, charakterystycznych zwłaszcza dla zagospodarowania odpadów i surowców wtórnych, można zaliczyć: zasadę wielokrotnego wykorzystania opakowań, porównywanie warunków składowania odpadów i surowców wtórnych z regulacjami prawa, stosowanie wykresu powiązań materiałów i części potrzebnych do wytworzenia wyrobów, separowanie odpadów, telematykę (dla potrzeb lokalizowania i określania stanu ładunku podczas jego transportu). Z punktu widzenia metod wywodzących się z obszaru zarządzania warto zwrócić uwagę przede wszystkim na cykl życia produktu, mapy procesów, ale również podejmowanie współpracy z odbiorcami odpadów i surowców wtórnych (w tym z przewoźnikami, jednostkami składującymi oraz z innymi, które zajmują się utylizacją odpadów i przetwarzaniem surowców wtórnych), organizowanie ładunków powrotnych, integrację działań logistycznych w przedsiębiorstwie skutkującą łączeniem dostaw do klienta ze zwrotami towarów.

W prezentacji mierników efektywności analizowanego systemu, podobnie jak w poprzednio omawianych systemach, warto pogrupować je według wyodrębnionych procesów.

Wykorzystując jako inspirację podejścia dotyczące zwrotów towarów, odpadów i surowców wtórnych uwzględnione w pracach Pfohla (2001), Trebilcocka (2002), Beiera i Rutkowskiego (2004) oraz Walkera (2005), do mierników oceny efektywności badanego systemu można zaliczyć:

- w procesie planowania działalności w zakresie zwrotów towarów – zgodność planu zwrotów towarów pełnowartościowych z rzeczywistą wielkością otrzymanych produktów, wielkości ewentualnych rozbieżności, uwzględnienie w planach ewentualnej sezonowości wykorzystania towarów, zgodność przewidzianych zwrotów reklamacyjnych z faktycznymi zwrotami, udział zwrotów reklamacyjnych w wielkości sprzedaży;
- w procesie planowania usuwania odpadów i zagospodarowania surowców wtórnych – występowanie rozbieżności pomiędzy zaplanowanymi ilościami oraz rodzajami odpadów i surowców wtórnych a ilościami rzeczywistymi, wielkości tych rozbieżności, uwzględnienie w planie warunku sezonowości powstawania odpadów i surowców wtórnych, zapewnienie umów z jednostkami odpowiedzialnymi za odbiór oraz składowanie odpadów i surowców wtórnych;
- w procesie składowania – zgodność charakterystyki miejsc składowania z wymaganiami poszczególnych rodzajów odpadów i surowców wtórnych, zgodność warunków składowania z przepisami prawa regulującymi postępowanie z poszczególnymi rodzajami obiektów;
- w procesie przyjmowania – występowanie procedur przyjmowania oraz przekazywania odpadów i surowców wtórnych, kompletność tych procedur w zakresie praw i obowiązków jednostki przekazującej i jednostki odbierającej, kompletność informacji o rodzajach, ilościach i charakterystyce przyjmowanych obiektów, zgodność dokumentacji przyjęcia z obowiązującymi przepisami, ilości błędów dotyczących kwalifikowania przyjmowanych obiektów, występowanie błędów dokumentacyjnych, posiadanie procedur kwalifikowania towarów, zrozumiałość tych procedur, kompletność procedur z punktu widzenia obowiązków odbiorcy, występowanie (i ilości) błędów związanych z nieprawidłowym zakwalifikowaniem zwróconych towarów, udział błędów w całkowitej liczbie zrealizowanych procedur kwalifikacyjnych (przyjmowanie towarów z dostaw zaopatrzeniowych jest uwzględnione w opisach systemu gospodarowania zapasami);
- w procesie wydawania – stosowanie procedur wydania odpadów i surowców wtórnych odbiorcom (jednostkom utylizującym odpady, przetwarzającym surowce wtórne lub pośrednikom – przewoźnikom takich ładunków), zrozumiałość procedur dla obu stron, kompletność obowiązków i uprawnień stron w procedurach, kompletność dokumentacji wydania odpadów, surowców wtórnych, występowanie błędów w realizacji procedur, w dokumentacji, udziały błędów w całkowitej liczbie przeprowadzonych procedur, udziały błędów w całkowitej liczbie dokumentów przygotowanych w związku z wydaniem ładunków;
- w procesie kontrolowania zwrotów, odpadów i surowców wtórnych – stosowanie procedur kontroli stanu odpadów i surowców wtórnych, kontrolowanie występowania i liczby zwrotów towarów pełnowartościowych i wadliwych, częstość kontroli stanu odpadów i surowców wtórnych, ale także zwrotów, aktualność danych i informacji o stanie wyróżnionych wcześniej rodzajów obiektów;
- w procesie rozliczania kosztów zwrotów towarów, gromadzenia, przewozu i składowania oraz przekazywania odpadów i surowców wtórnych do utylizacji lub powtórnego przetworzenia – koszty organizacji powierzchni składowej, utrzymania składu odpadów i surowców wtórnych, koszty środków służących do neutralizacji wpływu odpadów na otoczenie, transportu, utylizacji (usług zewnętrznych), koszty błędów (np. niezgodności

sposobów gromadzenia i utrzymania odpadów i surowców wtórnych z obowiązującymi przepisami prawa), także koszty szkoleń pracowników zatrudnionych w tym systemie.

Warto dodać, że w prezentowanym systemie szczególnego potraktowania wymaga kwestia współpracy z jednostkami, które zajmują się wycofywaniem odpadów i surowców wtórnych. Z uwagi na specyfikę ładunku i związaną z tym konieczność posiadania odpowiednich uprawnień potwierdzających umiejętności postępowania z odpadami i surowcami wtórnymi, podjęcie współpracy z wyspecjalizowanymi usługodawcami może okazać się konieczne. Jako przykłady można podać rodzaje odpadów, których potraktowanie regulowane jest szczegółowymi przepisami prawa.

W rozważaniach dotyczących współpracy z wyspecjalizowanymi usługodawcami, świadczącymi usługi w zakresie usuwania odpadów i zagospodarowania surowców wtórnych, można wykorzystać kryteria oceny działań w tym zakresie, takie jak np.:

- występowanie błędów w procesie usuwania odpadów,
- udział błędów w ogólnej liczbie operacji wykonanych przez usługodawcę,
- zaangażowanie usługodawcy w usuwaniu skutków błędów zawinionych przez tę jednostkę,
- wdrożone usprawnienia w procesach postępowania z odpadami i surowcami wtórnymi w uzgodnionym przedziale czasu.

Obok przedstawionych kryteriów oceny działań usługodawcy ważną rolę odgrywają także inne, dotyczące przebiegu współpracy, jak np. występowanie konfliktów we współpracy, zaangażowanie usługodawcy w rozstrzygnięcie konfliktów.

6. Podsumowanie

Przedstawione efekty rozważań autorów mają charakter uogólnionych wskazówek dotyczących tworzenia systemu logistyki zwrotów odpadów i surowców wtórnych oraz zarządzania działaniami w tym systemie. Należy podkreślić, że zaprezentowane propozycje powinny być każdorazowo konkretyzowane i dostosowywane zależnie od charakterystyki oferty przedsiębiorstwa i związanych z tym wymagań oraz możliwości dotyczących postępowania ze zwrotami, odpadami i surowcami wtórnymi. Rozwijanie działań w zakresie zwrotów towarów niewykorzystanych będzie w znacznym stopniu wpływać na konkurencyjność dostawców w przypadku sezonowego charakteru ich ofert. W przypadku działalności skutkującej tworzeniem odpadów niebezpiecznych, szkodliwych dla zdrowia znaczący nacisk musi być położony na organizację i nadzorowanie zabezpieczania oraz wycofywania takich odpadów. Prawdopodobnie podjętych działań może wpływać nawet na przetrwanie przedsiębiorstwa w otoczeniu, w którym funkcjonuje. Biorąc natomiast pod uwagę gromadzenie i wykorzystanie surowców wtórnych, rozwój działań w tym zakresie musi być potraktowany w sposób szczególnie w przedsiębiorstwach, w których pozyskiwane są surowce należące do najbardziej poszukiwanych.

Bibliografia

- Beier, F.J., Rutkowski, K. (2004). *Logistyka*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa – Oficyna Wydawnicza. ISBN 83-86689-06-4.

- Bielski, M. (2001). *Organizacje. Istota, struktury, procesy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. ISBN 83-7171-412-2.
- Griffin, R.W. (2004). *Podstawy zarządzania organizacjami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 83-01-14018-6.
- Koźmiński, A.K., Piotrowski, W. (red.) (1998). *Zarządzanie. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 83-01-12705-8.
- Lieckens, K., Vandaele, N. (2012). Multi-level reverse logistics network design under uncertainty. *International Journal of Production Research*, 50(1), 23–40.
- Mitra, S. (2009). Analysis of a two-echelon inventory system with returns. *Omega. The International Journal of Management Science*, 37(1), 106–115.
- Pfohl, H.Ch. (2001). *Systemy logistyczne. Podstawy organizacji i zarządzania*. Poznań: Biblioteka Logistyka, Instytut Logistyki i Magazynowania. ISBN 83-87344-10-9.
- Piplani, R., Saraswat, A. (2012). Robust optimisation approach to the design of service networks for reverse logistics. *International Journal of Production Research*, 50(5), 1424–1437.
- Srivastava, S.K. (2008). Network design for reverse logistics. *Omega. The International Journal of Management Science*, 36(4), 535–548.
- Stabryła, A. (red.) (2010). *Analiza i projektowanie systemów zarządzania przedsiębiorstwem*. Kraków: Wydawnictwo Mfiles.pl. ISBN 978-83-931128-07.
- Szoltosek, J. (2009). *Logistyka zwrotna*. Poznań: Instytut Logistyki i Magazynowania. ISBN 978-83-87344-14-6.
- Trebilcock, B. (2002). Seven deadly sins of reverse logistics. *Logistics Management*, 41(6), 31–34.
- Tuzkaya, G., Gülsün, B., Önsel, Ş. (2011). A methodology for the strategic design of reverse logistics networks and its application in the Turkish white goods industry. *International Journal of Production Research*, 49(15), 4543–4571.
- Walker, W.T. (2005). *Supply Chain Architecture: A Blueprint for Networking the Flow of Material. Information and Cash*. Boca Raton, FL: CRC Press LLC. ISBN 1-57444-357-7.

The construction assumptions of the logistics system regarding the return of waste and secondary raw materials in the enterprises

Abstract: Nowadays, in order to achieve competitive advantage, the solutions adopted in the area of logistic activities of a firm play an important role. Designing logistics to facilitate the movement of goods within an enterprise or enterprises in the supply chain seems understandable in this area, however, more attention is attributed to the organization of logistics concerning the return of goods, waste and secondary raw materials.

The system and the proposal of the description and analysis of the management system presented in the work edited by Adam Stabryła (2010, p. 21) may be an inspiration in the systemic approach of logistics regarding the return of waste and secondary raw materials. The presented approach takes into account the need for

the recognition of the system purposes, placement of the positions responsible for decisions in the surveyed system in the organizational structure, placement of functions and processes in the system and tools used in the implementation of the distinguished processes.

The article presents a proposal for the systemic approach of logistic operations in respect of product returns, the withdrawal of waste and the management of secondary raw materials. The objectives of such a system, solutions for decision-making positions in the organizational structure, processes and tools used in the management of the activities in this field were taken into account.

Key words: logistics, systemic approach, system objectives, logistic functions and processes

ERGONOMIA

Ergonomia w projektowaniu obiektów z funkcją opieki dla osób starszych

Iwona Benek
Anna Szewczenko

Politechnika Śląska
Wydział Architektury

Abstrakt: Celem artykułu jest przedstawienie środowiska fizycznego obiektów opieki geriatrycznej na przykładzie domów pomocy społecznej i oddziałów geriatrycznych jako środowiska warunkującego sprawność działań opiekuńczych i pielęgnacyjnych. Dotychczasowa tendencja projektowania wymienionych obiektów zakładała prymat procedur medycznych czy regulacji prawnych w opiece nad osobami starszymi. Obecnie natomiast podmiotem w kształtowaniu rozwiązań przestrzennych jest senior oraz jego potrzeby i dysfunkcje. Zostały one przedstawione w artykule na podstawie przeglądu piśmiennictwa oraz przeprowadzonego procesu koncepcyjnego.

Osoby starsze są szczególną grupą użytkowników z powodu zwiększonych indywidualnych potrzeb wynikających z ich stanu fizycznej sprawności, psychicznego podejścia do starzenia się oraz często obniżonej pozycji społecznej. Wpływa to na sposób projektowania obiektów przeznaczonych dla osób starszych, zwłaszcza tych z sektora opieki zdrowotnej oraz pomocy społecznej. Opierając się na badaniach literaturowych i wizytach studialnych w domach pomocy społecznej oraz na oddziałach geriatrycznych, określono zasadnicze problemy przestrzenne dotyczące obiektów dla osób starszych. Istotnym elementem tych działań są rozwiązania ergonomiczne. Zaprezentowano również propozycje projektowe związane z potrzebami osób starszych i przykład wykorzystania badań w projektowaniu metodą Evidence-Based Design oraz rezultaty badań koncepcyjnych.

Słowa kluczowe: projektowanie dla osób starszych, domy pomocy społecznej, oddziały geriatryczne, środowisko terapeutyczne

1. Wprowadzenie

W projektowaniu obiektów dla osób starszych z funkcją opieki uwarunkowania ergonomiczne odgrywają kluczową rolę. Jest to obszar pracy personelu medycznego lub socjalnego z osobami w okresie późnej dojrzałości. Właściwie ukształtowane rozwiązania przestrzenne, uwzględniające dysfunkcje starszego pacjenta czy mieszkańca, zwiększają efektywność pracy i opieki oraz wpływają na poprawę poczucia bezpieczeństwa seniorów. W odróżnieniu od wielu środowisk pracy, obiekty z funkcją opieki nad osobami starszymi, takie jak szpitale geriatryczne czy domy pomocy społecznej

Korespondencja:
Iwona Benek
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ul. Akademicka 7
44-100 Gliwice, Poland
Tel. +48 32 237 16 85
E-mail: iwona.benek@polsl.pl

dla osób starszych, wymagają uwzględnienia złożonych zagadnień z uwagi na zagrożenia epidemiologiczne, całodobowy system pracy lub wymagania funkcjonalne przy pielęgnacji osoby starszej. Komfortowe warunki pobytu w obiekcie opieki instytucjonalnej są elementem optymalizacji warunków pracy personelu. Istota problemu leży jednak w tym, że sprezyzowane dotychczas kryteria zagadnień ergonomicznych podlegają nieustannym badaniom i weryfikacji. Dlatego też, odnosząc się w projektowaniu do uwarunkowań ergonomicznych, niezbędne jest wykorzystywanie dostępnego zasobu wiedzy na temat ewaluacji dotychczasowych rozwiązań i doświadczeń wynikających z użytkowania istniejących obiektów.

Rola rozwiązań ergonomicznych w omawianych obiektach wynika głównie ze specyfiki pracy personelu z osobami starszymi. Seniorzy są podmiotem wszelkich działań, a wspomaganie ich funkcjonalnej niezależności ma wpływ na efektywność leczenia i jakość pracy. Na przykładzie badań obiektów szpitalnych wskazano, że rozwiązania ergonomiczne mogą mieć pozytywny wymiar w zakresie (Ulrich, 1991):

- wzrostu efektywności pracy i satysfakcji personelu, obniżenia liczby błędów poprzez poprawę warunków środowiska fizycznego (jakość powietrza, oświetlenie, warunki cieplno-wilgotnościowe);
- poprawy bezpieczeństwa pacjentów, m.in. poprzez stworzenie warunków do bezpiecznego przemieszczania się pacjentów (redukcja upadków);
- obniżenia poziomu stresu środowiskowego, m.in. poprzez redukcję hałasu oraz dezorientacji pacjentów w przestrzeni;
- ogólnej poprawy jakości przestrzeni.

Poza regulacjami legislacyjnymi, które obejmują podstawowe zagadnienia w projektowaniu obiektów medycznych lub placówek opieki społecznej, terapeutyczne i wspomagające oddziaływanie przestrzeni w odniesieniu do osób starszych zaczyna odgrywać coraz większą rolę w kształtowaniu rozwiązań architektonicznych. Obecnie środowisko fizyczne stało się istotnym narzędziem w przebiegu procesów opiekuńczych i leczniczych. W związku z tym stawiane są mu dodatkowe zadania w zakresie realizacji specyficznych potrzeb grupy użytkowników, jakimi są osoby starsze. Obiekty takie jak domy seniora czy oddziały geriatryczne nie są już przestrzeniami, w których wszystkie komponenty zostają podporządkowane wyłącznie procedurom opiekuńczym i medycznym. Uwaga ogniskuje się na pacjencie lub mieszkańcu, którym jest senior, a jego potrzeby stają się najważniejsze w kształtowaniu rozwiązań przestrzennych. Kluczową rolę odgrywa wypracowanie rozwiązań, które nie tylko wspomagają funkcjonalną niezależność osób starszych, ale także pozwalają na ich aktywizację.

Ergonomia stawia podstawowe pytania dotyczące relacji między funkcjonowaniem człowieka a realizacją jego potrzeb w zdefiniowanych uwarunkowaniach przestrzennych. W praktyce projektowej mamy obecnie do czynienia z różnymi poziomami realizacji potrzeb grup użytkowników o szczególnych wymaganiach. Projektowanie środowiska bez barier, mieszczące się w nurcie projektowania uniwersalnego, jest realizowane w części dzięki regulacjom legislacyjnym i uznanym rekomendacjom. Natomiast niejednokrotnie mamy do czynienia z programowaniem i projektowaniem obiektów dla grup użytkowników o szczególnych wymogach. Taką grupą użytkowników są osoby z zaburzeniami poznawczymi, które najtrudniej odnajdują się w nowym otoczeniu i dla których zbyt silna presja środowiskowa jest istotnym czynnikiem ryzyka pogorszenia stanu zdrowia. Element wspomaganie ich nie-

zależności łączy się w tym przypadku z poczuciem bezpieczeństwa i łatwym przyswajaniem kodów znaczeniowych otoczenia (Waller, Masterson, Finn, 2013, s. 15–18).

2. Specyfika potrzeb osób starszych – zmiany fizyczne i psychiczne

Starzenie się jest nieuniknioną cechą ludzkiego życia. To proces zachodzący w trzech podstawowych wymiarach, tj. w wymiarze biologicznym, psychologicznym i społecznym. Na tych poziomach zachodzą zmiany świadczące o przebiegającym procesie starzenia. Starość to nie choroba, lecz naturalny i normalny etap życia człowieka (Krzyżowski, 2004). Można przeżywać normalną starość i starość obciążoną wszystkimi możliwymi w tym okresie chorobami: niepełnosprawnością oraz wieloma dysfunkcjami – wzroku, słuchu, ruchu, ale i zaburzeń zachowania. Osoby starsze są również szczególną grupą użytkowników – z powodu zwiększonych indywidualnych potrzeb wynikających z ich stanu fizycznej sprawności, psychicznego podejścia do starzenia oraz często obniżonej pozycji społecznej. Przede wszystkim należy wziąć pod uwagę deficyty w samodzielności dotyczące wykonywania czynności codziennych, takich jak: ubieranie, mycie, spożywanie posiłków, korzystanie z toalety. Do tego dochodzą problemy związane np. z poczuciem osamotnienia, wyobcowania czy bezużyteczności, trudności w porozumieniu i kontaktach międzyludzkich, lęk o zdrowie i życie własne oraz najbliższych osób, stopniowa utrata poczucia bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego, zagubienie, zwłaszcza w nowych przestrzeniach, a także występowanie zaburzeń nastroju, skłonności depresyjne.

Charakterystyka poszczególnych dysfunkcji narządowych specyficznych dla pacjenta geriatrycznego opracowana przez Belinę Parke (2007) wyróżnia następujące zmiany:

- zmiany w zakresie wzroku – powodują zmniejszenie ostrości widzenia, częstsze przypadki jaskry, katarakty, większą wrażliwość na ostre światło, zmniejszenie pola widzenia, zaburzenie percepcji głębokości przestrzeni, ograniczenie widzenia w półmroku, gorszą akomodację w zmiennym natężeniu oświetlenia, gorsze rozróżnianie barw, zwłaszcza w zestawieniu błękitu z zielenią, mniejszą zdolność do rozróżniania kontrastowych powierzchni;
- zmiany w zakresie słuchu – powodują ogólne pogorszenie zdolności słuchu, nadwrażliwość na dźwięki o wyższych częstotliwościach, zwiększoną reaktywność na dźwiękowe bodźce środowiskowe, obniżoną zdolność do rozróżniania dźwięków o różnym natężeniu, obniżenie zdolności do lokalizacji źródła dźwięku, trudności z rozróżnieniem w szumie tła właściwych dźwięków;
- zmiany kognitywne – powodują obniżenie zdolności do myślenia abstrakcyjnego, obniżenie zdolności do koncentracji na szczegółach związanych z głównym tematem, obniżenie zdolności do łączenia faktów, pogorszone możliwości zapamiętywania i odtworzenia informacji, powodujące wydłużenie czasu przyswajania informacji, zmianę umiejętności porozumiewania się, trudności z orientacją w czasie i przestrzeni, wolniejszą reakcję na bodźce;
- zmiany układu mięśniowo-szkieletowego – skutkują obniżeniem siły mięśni o około 40–60% w stosunku do osób młodych, obniżeniem giętkości, zmianą koordynacji ruchów wraz z drastyczną redukcją koordynacji motorycznej, utratą równowagi, wydłużonym i spowolnionym czasem reakcji, obniżoną zręcznością, osłabionym uściskiem dłoni, ograniczeniem zasięgu dostępu, szybciej osiąganym stanem zmęczenia;

- problemy medyczne – są konsekwencją łączenia wielu leków, problemów krążeniowych i neurologicznych, prowadzą do upadków, obniżonej mobilności, zespołu majaczeniowego, niekontrolowanej mikcji i defekacji, do odwodnienia, nadciśnienia lub zbyt niskiego ciśnienia, zmian skórnych, zmian w odczuwalności temperatury (u starszych pacjentów skutkują większą wrażliwością na niższe temperatury).

3. Formy opieki nad osobami starszymi

Rozróżniamy dwie zasadnicze formy opieki sprawowanej nad osobami starszymi i przewlekle chorymi w ramach sektora opieki zdrowotnej (opieka instytucjonalna i opieka domowa) oraz trzy główne kierunki opieki sprawowanej w ramach sektora pomocy społecznej (opieka instytucjonalna, półstacjonarna i domowa) (UMK, 2013, s. 3).

Opieka instytucjonalna w systemie opieki zdrowotnej realizowana jest w zakładach opiekuńczo-leczniczych, na stacjonarnych oddziałach szpitalnych, w hospicjach oraz poradniach. Opiekę domową w systemie opieki zdrowotnej sprawują pod nadzorem lekarza pierwszego kontaktu: pielęgniarki środowiskowo-rodzinne, pielęgniarki domowe na podstawie kontraktu na świadczenia pielęgniarские oraz wielodyscyplinarne zespoły opieki długoterminowej (UMK, 2013, s. 7).

Opieka instytucjonalna w systemie pomocy społecznej realizowana jest w Domach Pomocy Społecznej. Opiekę półstacjonarną w systemie pomocy społecznej świadczą Dzielne Domy Pomocy Społecznej i Ośrodki Wsparcia dla Osób Starszych. Opieka domowa (usługi opiekuńcze oraz specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi) sprawowana jest przez wykwalifikowanych opiekunów. Diagnostowaniem sytuacji w celu ustalenia wskazania do przyznania pomocy zajmują się pracownicy socjalni Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej (UMK, 2013, s. 10).

Oddziały szpitalne o profilu geriatrycznym zaliczają się do grupy opieki instytucjonalnej sprawującej całodobową opiekę medyczną nad chorym po 65. roku życia. Oddziały geriatryczne zajmują się profilaktyką, rozpoznawaniem, leczeniem oraz rehabilitacją schorzeń występujących w wieku podeszłym. Celem pobytu na oddziale geriatrycznym jest przywrócenie hospitalizowanej osobie stanu zdrowia w określonym czasie pobytu. W sytuacji gdy ze względu na nieuleczalność choroby nie jest to możliwe, działania medyczne ukierunkowane są na podniesienie jej stanu funkcjonalno-czynnościowego na wyższy poziom, spowolnienie rozwoju przewlekłych procesów chorobowych oraz zapobieganie ich zaostrzeniu.

Opieka instytucjonalna w systemie pomocy społecznej realizowana jest w Domach Pomocy Społecznej. Sprawują one całodobową opiekę nad osobami, które z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności nie mogą samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu. Świadczą usługi w zakresie potrzeb bytowych, opiekuńczych i wspomagających oraz zapewniają: miejsce zamieszkania, wyżywienie obejmujące co najmniej trzy posiłki dziennie, wyposażenie w odzież i obuwie, utrzymanie czystości, pomoc w podstawowych czynnościach życiowych, pielęgnację (w tym również w czasie choroby), umożliwiają dostęp do świadczeń zdrowotnych, pomoc w utrzymaniu higieny osobistej, pranie odzieży, środki czystości i higieny osobistej mieszkańcom, którzy nie są w stanie jej zakupić, niezbędną pomoc w załatwianiu spraw osobistych, świadczenie pracy socjalnej, pozwalają na udział w terapii za-

jęciowej oraz zaspokajanie potrzeb religijnych i innych (Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dn. 23 sierpnia 2012 r. w sprawie domów pomocy społecznej, Dz.U. 2012, poz. 964).

Przedstawione formy opieki nad osobami starszymi świadczą o szerokim spektrum udzielanej pomocy. Troska o osobę starszą korzystającą z obiektu z funkcją opiekuńczą powinna być realizowana w czterech zasadniczych wymiarach funkcjonowania tego typu placówek:

- w zakresie kształtowania rozwiązań przestrzennych – architektonicznych i technicznych;
- w zakresie kształtowania klimatu społecznego, behawioralnego;
- w zakresie procedur medycznych – utrzymanie możliwie najlepszego poziomu diagnostyki i leczenia;
- w zakresie systemu opieki – odpowiednia organizacja działań medycznych.

4. Kierunki działań ergonomii w zaspokajaniu potrzeb osób starszych

Podstawową potrzebą osób starszych jest osiągnięcie i utrzymanie możliwie wysokiej jakości życia pomimo wielu dysfunkcji, które je dotykają. Z tej ogólnej potrzeby wynikają potrzeby szczegółowe: biologiczne – związane z koniecznością przeżycia, czy społeczne – takie jak potrzeba komunikowania się z otoczeniem, rekreacji i wypoczynku.

Ergonomia według Polskiej Akademii Nauk (Józefik, 1982) to optymalne dostosowywanie wyrobów materialnych i warunków ich użytkowania do własności psychicznych i fizjologicznych człowieka, uwzględniające czynniki środowiska materialnego oraz środowiska społecznego. Specyficzne, dodatkowe potrzeby osób starszych, wynikające z procesu starzenia się organizmu, mogą być realizowane i zaspokajane przez ergonomię. Wpływ rozwiązań ergonomicznych na osoby starsze można podzielić na: bezpośredni (umożliwienie wykonywania różnorodnych aktywności, zajęć) oraz pośredni (podwyższenie oceny własnej wartości poprzez realizację hobby, działania w grupie). Można również stwierdzić, że ergonomia w odniesieniu do warunków życia osób starszych (Paszkwicz, 2006, s. 270–275):

- koryguje wady – ergonomia odnosi się do otoczenia bliższego i dalszego osób starszych, a więc ingeruje bezpośrednio w środowisko architektoniczne poprzez likwidację barier i dostosowanie go do potrzeb osób starszych;
- ułatwia funkcjonowanie – poprzez wprowadzanie poprawek w otoczeniu ludzi starych wykonywanie przez nich różnorodnych czynności staje się łatwiejsze, uniezależnia od pomocy innych;
- umożliwia funkcjonowanie – ten aspekt ergonomii można odnieść do realizacji potrzeb biologicznych poprzez zastosowanie urządzeń pozwalających osobom niepełnosprawnym żyć (sztuczne płuco, sztuczne serce, pompy infuzyjne itp.);
- pomaga w usprawnianiu – ergonomia realizuje potrzeby osób starszych w zakresie ich rehabilitacji;
- ogranicza ewentualne skutki niebezpiecznych zdarzeń – w odniesieniu do architektury jest to takie projektowanie różnych urządzeń jej towarzyszących, aby były bezpieczne w przypadku awarii czy innych zdarzeń losowych (np. stosowanie systemu blokującego klatkę windy w szybie w razie zerwania się liny wciągowej);

- zapobiega powstawaniu niepełnosprawności – właściwie zaprojektowany obiekt budowlany sprawia, że czynniki szkodliwe dla zdrowia użytkowników, takie jak hałas, emisja pyłów, kontakt z substancjami szkodliwymi, są ograniczane do minimum lub eliminowane całkowicie metodą bierną (np. montaż ekranów dźwiękochłonnych) bądź czynną (nie tylko łagodzenie skutków, ale też usuwanie przyczyn);
- pomaga innym w opiece nad starszymi – analiza czynności wykonywanych przy opiece np. nad osobą leżącą (podnoszenie, przenoszenie itp.) pozwala wyodrębnić negatywne skutki dla organizmu opiekuna (np. obciążenia układu kostno-szkieletowego) i projektować odpowiednie urządzenia usprawniające opiekę nad starszymi (np. podnośniki);
- sprzyja oszczędnościom ekonomicznym – w wymiarze indywidualnym chodzi o tworzenie rozwiązań ekonomicznie oszczędnych, czyli niedrogich, możliwych do wdrożenia w warunkach domowych. W wymiarze globalnym bezpieczne środowisko życia to mniej wypadków i chorób, a co za tym idzie, mniejsze koszty leczenia i rehabilitacji;
- sprzyja edukacji – myślenie kategoriami ergonomii sprzyja tworzeniu środowiska i społeczeństwa otwartego, przyjaznego użytkownikowi;
- daje przyjemność korzystania z osiągnięć techniki – produkty ergonomicznie poprawne powinny być tak projektowane, żeby poprawiając środowisko życia, nie ingerować w nie nadmiernie (stąd np. dążenie do miniaturyzacji obserwowane w protetyce słuchu), a nawet uatrakcyjniać życie (przykładem są urządzenia do rehabilitacji, które usprawniając, jednocześnie bawią).

Z powyższych rozważań wynika, że ergonomia wkracza w życie osób starszych i może wpłynąć na proces projektowania architektonicznego. Niezbędne jest jednak określenie cech oraz wytycznych projektowych wpływających na polepszenie jakości życia osób starszych, m.in. w różnorodnych, przeznaczonych dla nich formach opiekuńczych.

5. Propozycje projektowe związane z potrzebami osób starszych

Projektowanie dla osób starszych wymaga znajomości zmian strukturalnych i funkcjonalnych towarzyszących procesowi starzenia oraz stopnia jego zaawansowania. Proces starzenia jest złożony, ponieważ zmiany pojawiają się w różnym okresie osobniczego trwania życia i w różnym stopniu nasilenia.

Starzenie manifestuje się zmianami jakościowymi w życiu osoby starszej. W okresie późnej dorosłości ograniczeniu ulega w znacznym stopniu przestrzeń fizyczna, gdyż coraz trudniej gdziekolwiek dojsć. Zawęża się również przestrzeń społeczna – umierają bliscy, kurczy się krąg znajomych itd. Tym zmianom podlega także przestrzeń psychiczna – pogarsza się wzrok, pojawiają się problemy ze słuchem i pamięcią, zmniejsza się zainteresowanie otoczeniem (Robertson, 2015).

Zmniejszanie przestrzeni rozwoju można ograniczać, ale zależy to od kilku czynników (Brzezińska, 2014, s. 27):

- od tego, z jakimi zasobami i z jaką postawą wobec świata osoba starsza wkracza w ostatni okres swego życia;
- od przebiegu procesu starzenia;
- od środowiska życia;
- od postawy innych ludzi wobec osoby starszej.

W procesie poprawy jakości życia osoby starszej uruchamiane są zasoby wewnętrzne (kapitał indywidualny, poziom samodzielności), ale również zasoby zewnętrzne, związane z kształtowaniem otoczenia. W tym wypadku proponowane rozwiązania ergonomiczne mają kapitalne znaczenie.

Na podstawie badań literaturowych scharakteryzowano poszczególne dysfunkcje dotyczące osoby starsze (Parke, 2007). Analiza zmian fizycznych zachodzących u osób starszych pozwoliła sformułować wytyczne projektowe, które powinny wpłynąć na poprawę jakości życia osoby starszej przebywającej w tak zaprojektowanym środowisku (Benek, 2015).

Jedną z dysfunkcji dotyczących osoby starsze jest dysfunkcja wzroku. Poniższe zestawienie prezentuje przykłady choroby wzroku i propozycje zaleceń projektowych:

- degradacja plamki żółtej – powoduje zanik centralnego widzenia. Zalecenia projektowe skupiają się na umieszczaniu informacji na wysokości wzroku;
- zaćma – może redukować poczucie światła. Zaleca się stosowanie równomiernego oświetlenia;
- retinopatia cukrzycowa – widzenie zmienne, ogranicza również zmysł dotyku. Projektując, należy stosować wyraźne bodźce wzrokowe lub dźwiękowe;
- jaskra – ograniczenie pola widzenia, ostrości, oświetlenia, wrażliwość na kontrast. Należy umieszczać czytelne informacje w polu widzenia.

Kolejne zestawienie związane z dysfunkcją wzroku przedstawia wady wzroku spowodowane wiekiem i zalecenia projektowe:

- zawężone pole widzenia – wywołane opadnięciem powieki. Zaleca się umieszczenie informacji w polu widzenia;
- ostrość wzroku – zaleca się stosowanie silnych kontrastów. Przy ważnych punktach i węzłach należy stosować intensywniejsze oświetlenie;
- akomodacja – zmniejszenie ostrości wzroku z bliska. Przy projektowaniu informacji graficznej należy dobierać czytelne znaki, ale również informację dźwiękową;
- wrażliwość na światło – pogarsza widzenie o zmroku i w nocy. Zaleca się stosowanie rolet łagodzących efekt olśnienia, materiałów niepołyskliwych, ale także większą liczbę źródeł światła sztucznego ogólnego;
- adaptacja do światła i ciemności – utrudnia m.in. prowadzenie samochodu. Należy projektować równomierne oświetlenie w budynku oraz unikać światła punktowego, szczególnie w ciągach komunikacyjnych;
- percepcja głębi – gorsza ocena odległości. Należy projektować tzw. pasy ostrzegawcze, pasy naprowadzające. Trzeba również akcentować krawędzie – stołów, blatów, a także styku posadzki ze ścianą;
- rozpoznawanie kolorów – problem z odróżnianiem zielonego od fioletowego; niebieski wydaje się ciemniejszy. Podczas projektowania należy dobierać odpowiednie kolory;
- wrażliwość na kontrast – należy dobierać kontrastowe zestawienia.

Choroby i wady wzroku pojawiające się u osób starszych powodują, że konieczne jest specyficzne podejście do sposobu projektowania oświetlenia sztucznego, odnoszące się do natężenia oświetlenia i jego równomierności, olśnienia, kontrastu, barwy i oddawania barwy światła, ale też oświetlenia naturalnego (Benek, 2014).

Elementy wpływające na niezależność funkcjonowania i bezpieczeństwo seniorów to również zastosowana kolorystyka, materiały wykończeniowe, takie jak posadzki, ściany, okna,

drzwi, a także elementy funkcjonalne, czyli strefa wejścia, elementy komunikacji pionowej (schody, pochylnie, windy), elementy komunikacji poziomej (korytarze, dojścia). Istotny jest ponadto prawidłowo zaprojektowany system informacji wizualnej oraz odpowiednio dobrane wyposażenie, meble czy instalacje (Benek, 2014).

Podczas procesu projektowania poszczególnych wnętrz dla osób starszych należy wziąć pod uwagę wiele specyficznych wymagań związanych ze sposobem kształtowania danych funkcji. W celu ich zdefiniowania przeprowadzono studia przypadku obiektów DPS w Polsce i za granicą. Przykładem może być projekt koncepcyjny holu wejściowego w Domu Pomocy Społecznej zlokalizowanego w Zabrzu przy ulicy Cisowej.

Rysunek 1. Analiza stanu istniejącego strefy wejściowej w DPS w Zabrzu przy ul. Cisowej oraz propozycja projektowa
(Figure 1. An analysis of the existing state of the entrance area and its proposed design in the Care Home in Zabrze, at Cisowa St.)

Sposób projektowania holu wejściowego:

Układ w stosunku do stron świata: dowolny.

Lokalizacja w budynku: strefa ogólnodostępna, dobrze wyeksponowana na zewnątrz, blisko elementów komunikacji pionowej (klatka schodowa, winda), toalety dostępne dla osoby niepełnosprawnej, korytarz. Jest to ważny węzeł komunikacyjny oraz punkt orientacyjny o funkcji informacyjnej i funkcji nadzoru nad wejściem do budynku.

Układ kompozycyjny wnętrza: preferowany układ prostokątny z punktem formalnie ważnym w postaci ludy recepcyjnej.

Wymiary: minimalna wysokość pomieszczenia – 3,0 m.

Dostępność dla osób niepełnosprawnych: pełna.

Materiały wykończeniowe:

- unikać dużych wzorów na posadzce i ścianach,
- unikać materiałów wykończeniowych powodujących efekt olśnienia (preferowane matowe posadzki i wykończenia ścian),
- izolacja akustyczna sufitu i podłogi – materiały absorbujące hałas,
- podłogi antypoślizgowe.

Kolorystyka:

- dbałość o zestawienia kolorystyczne z uwzględnieniem dobrze rozpoznawalnych przez osoby starsze kontrastów kolorystycznych przyległych powierzchni, np. kolor poręczy powinien kontrastować z kolorem ściany, kolor napisów i kolor tła powinny być kontrastowe, kolor ścian powinien kontrastować z kolorem posadzki, kolor mebli powinien kontrastować z kolorem podłogi;
- informacje tekstowe – jasne litery na ciemnym tle;
- wykorzystywanie kolorystyki jako elementu kodu znaczeniowego dla ułatwienia lub ograniczenia dostępu, np. drzwi wejściowe do wyjścia ewakuacyjnego powinny być w tych samych barwach co ściany, z minimalnym oznakowaniem;
- ciepła kolorystyka.

Oświetlenie:

- unikać efektu olśnienia przy wejściu do budynku, jak największy poziom natężenia naturalnego oświetlenia, stopniowa redukcja przez np. daszki, świetliki;
- hol powinien być dobrze i równomiernie oświetlony;
- unikać centralnego, punktowego oświetlenia;
- oświetlenie naturalnym światłem;
- redukcja nadmiernego oświetlenia – stosowanie żaluzji.

Wyposażenie:

- przy wejściu do budynku – miejsce do siedzenia;
- drzwi do budynku – automatyczne, przesuwne (odpowiednio oznaczone, dostosowany tryb otwierania);
- mata antypoślizgowa między strefą wejściową a holem;
- ulotki i broszury informacyjne powinny być umieszczone w niszy, w strefie wejściowej, przy recepcji, gdzie nie mają dostępu wszyscy pacjenci;
- w pobliżu każdego wejścia powinno się zapewnić różnorodność urządzeń wspomagających mobilność pacjentów (wózki inwalidzkie, chodziki, kule);

- w każdym punkcie informacji i recepcji należy zapewnić wzmacniacze słuchu, meble do wypoczynku w celu np. obniżenia ciśnienia i poduszki wzmacniające podparcie lędźwiowe;
- powinno się ulokować publiczne telefony blisko każdego wejścia;
- unikać jednej wysokości lady (niższa do obsługi pacjentów, wyższa dla dokumentów szpitala, biura);
- dwie poręcze na różnych wysokościach, nieśliska powierzchnia, 80 cm nad ziemią;
- kalendarz oraz zegar powinny być widoczne i czytelne;
- mieszać style domowy i komercyjny w celu definiowania przestrzeni;
- w poczekalni ekran w celach informacyjnych, książki, gry itp.;
- różne typy siedzisk.

System informacji:

- w strefie wejściowej powinna być zamontowana tablica informacyjna na wysokości 1,2 m;
- piktogramy, opisy oraz inne oznakowania powinny być czytelne i zrozumiałe, duże oznaczenia;
- napisy powinny zaczynać się od dużej litery (reszta napisu – małymi literami);
- mapy „jesteś tutaj”;
- minimalna, lecz wystarczająca ilość informacji, unikać natłoku informacyjnego;
- należy umieszczać znaki w oczekiwanych miejscach;
- recepcja oraz toaleta powinny być widoczne ze strefy wejściowej;
- wejście na oddział powinno być czytelne i widoczne.

Akustyka: unikanie pogłosu, wymaganie wyciszenia strefy recepcyjnej.

Instalacje: elektryczna, wodno-kanalizacyjna, grzewcza – grzejniki ściennie lub ogrzewanie podłogowe, wentylacja mechaniczna, Internet, media (TV).

Istotną grupą docelową w projektowaniu obiektów dla osób starszych są osoby z zaburzeniami kognitywnymi. W ciągu ostatnich dwudziestu lat wzrasta liczba prac badawczych poświęconych terapeutycznej roli środowiska dla osób z demencją, wspomagającego ich w chorobie. Ich znacząca liczba jest oparta na opisanej poniżej metodzie Evidence-Based Design. Strategie projektowe oparte na wnioskach z badań zakładają przede wszystkim kształtowanie przestrzeni tak, by zapewnić poczucie maksymalnego bezpieczeństwa i niezależności, orientację w czasie i przestrzeni oraz pozytywną stymulację, w tym możliwość podejmowania znaczących aktywności. W kontekście środowiska instytucjonalnego, jakim są obiekty z funkcją opieki dla osób starszych, jednymi z ważniejszych czynników są:

- obniżenie poziomu stresu środowiskowego poprzez tworzenie rozwiązań najbliższych formom mieszkaniowym: niewielka skala obiektu, elementy wyposażenia i ciepła kolorystyka, zapewnienie prywatności w indywidualnych strefach;
- odejście od instytucjonalizacji np. poprzez decentralizację punktów dozoru pielęgniarskiego, wprowadzanie przestrzeni o funkcjach społecznych;
- ułatwianie przyswajania informacji o obiekcie, w którym chory przebywa, w zakresie poruszania się i odnajdywania drogi.

Czynnik wspomagania orientacji i odnajdywania drogi ma bezpośrednie przełożenie m.in. na rozwiązania w zakresie układu funkcjonalnego budynku, jak np. prosty układ komuni-

kacji, skrócone ciągi komunikacyjne z umieszczeniem przestrzeni docelowych w zasięgu wzroku. Układ komunikacji ma najczęściej formę pętli łączących poszczególne przestrzenie o zdefiniowanych funkcjach.

6. Przykład wykorzystania badań w projektowaniu – metoda Evidence-Based Design

Podstawowym celem, dla którego uwarunkowania ergonomiczne stanowią ważny aspekt programowania i projektowania architektonicznego, jest zapewnienie sprawności procesów zachodzących w środowisku zbudowanym oraz komfortu i możliwie maksymalnej sprawności użytkowników. W przypadku obiektów z funkcją opieki jest to przyczynek do poprawy warunków pracy personelu.

Zakres oddziaływania środowiska fizycznego i jego komponentów w obiektach opieki medycznej jest szeroko ujęty w literaturze przedmiotu (Ulrich, 1991; Lawson, Phiri, 2003; Gesler et al., 2004). Dynamika rozwoju programowania i projektowania powoduje jednak, że decyzje projektowe nie wynikają już tylko z obowiązujących regulacji ergonomicznych i standardów w zakresie kształtowania środowiska fizycznego. Współczesne tendencje w kształtowaniu optymalnych rozwiązań coraz częściej zmiernają do wykorzystywania badań ewaluacyjnych jako źródła wytycznych i założeń projektowych. Reprezentatywnym przykładem takiego nurtu w skali światowej są obiekty opieki zdrowotnej, w których wykorzystuje się podejście projektowe Evidence-Based Design (EBD). Metoda ta wywodzi się z podejścia medycznego do procesu leczenia opartego na dowodach, zatem w procesie projektowania uwzględnia się dostępną wiedzę i wnioski z dotychczasowych doświadczeń projektowych, aby wprowadzać rozwiązania najbardziej optymalne dla użytkowników i realizowanych w obiekcie funkcji (Hamilton, Watkins, 2009, s. 77–78). Metoda EBD uwzględnia relacje między pacjentem a środowiskiem fizycznym w aspekcie dziedzin takich jak psychologia środowiskowa, architektura, neurologia i ekonomia behawioralna. Wzrastająca jest rola samopoczucia pacjenta i realizacji jego potrzeb w projektowaniu obiektów opieki medycznej. Jednocześnie projektowanie z wykorzystaniem metody EBD wiąże się raczej z wykorzystaniem danych literaturowych i dotychczasowych doświadczeń jako wytycznych projektowych w projektowaniu będącym procesem dochodzenia do rozwiązania, niż z działaniem ukierunkowanym na wypracowanie nowych standardów i regulacji. Metoda ta pozwala na weryfikację rozwiązań projektowych i wskazanie skutków błędnych decyzji, co powoduje, że obecnie jest to metoda o szczególnym znaczeniu dla programowania i projektowania obiektów szpitalnych.

Próbę wykorzystania opisanego podejścia projektowego podjęto przy opracowaniach studialnych dotyczących rozwiązań we wnętrzach oddziałów geriatrycznych na terenie Górnego Śląska, opracowanych pod kierunkiem Anny Szewczenko. Podstawowym założeniem w obu przypadkach było dostosowanie przestrzeni do potrzeb starszego pacjenta z uwzględnieniem praktycznych możliwości implementacji wypracowanych rozwiązań. Z uwagi na złożoność zagadnień do wypracowania założeń koncepcji wykorzystano następujący materiał badawczy:

- badania *in situ* zarówno w zakresie uwarunkowań przestrzennych, jak i ewaluacji rozwiązań funkcjonalnych w ocenie personelu pielęgniarskiego i lekarskiego;

- badania literaturowe dotyczące zasadniczych wytycznych projektowych wspomagających dysfunkcje osób starszych;
- interpretację nurtów w projektowaniu obiektów dla osób starszych z uwzględnieniem specyfiki ich potrzeb i ograniczeń;
- badania literaturowe z zakresu wpływu rozwiązań przestrzennych na funkcjonowanie osób z zaburzeniami kognitywnymi, w tym na osoby z demencją.

Pacjent odgrywa obecnie w projektowaniu obiektów opieki zdrowotnej rolę podmiotu, wypierając dotychczasowe podejście przyznające prymat technologii medycznej oraz sprawności procesów medycznych. Wiąże się to m.in. ze wzrastającą tendencją do kształtowania środowiska szpitali jako środowiska terapeutycznego (ang. *healing environment*), które stanowi komplementację procesu leczenia (Ulrich, 1991; Parke, 2007). Rezultatem najbardziej znaczących badań w tym zakresie, prowadzonych przez Rogera S. Ulricha, jest teoria projektowania wspierającego (ang. *Theory of Supportive Design*). Zakłada ona, że dla prawidłowego przebiegu procesu leczenia kluczowym zagadnieniem są rozwiązania niwelujące poziom stresu środowiskowego (Ulrich, 1991):

- zapewnienie poczucia kontroli z uwzględnieniem uwarunkowań fizycznych i społecznych otoczenia, w tym zapewnienie prywatności;
- zapewnienie odpowiedniego klimatu (wsparcia) społecznego;
- wprowadzenie elementów pozytywnie oddziałujących na kondycję psychofizyczną, odwracających uwagę, np. sztuka, elementy przyrodnicze.

Teoria ta odnosi się do kształtowania obiektu szpitalnego jako całości, natomiast polskie warunki opieki geriatrycznej powodują, że w zdecydowanej większości opieka geriatryczna realizowana jest na oddziałach jako częściach składowych zespołu szpitalnego. Dla obu koncepcji zatem zakres działań projektowych ograniczono do przestrzeni oddziału geriatrycznego, który w zakresie uwarunkowań ergonomicznych powinien zapewniać bezpieczeństwo, komfort użytkowania oraz pozytywny wpływ na stan zdrowia fizycznego i psychicznego. W koncepcji przyjęto następujące założenia:

- rozwiązania funkcjonalne ukierunkowane są na starszego pacjenta i specyfikę jego potrzeb, wynikającą z wielu dysfunkcji, m.in. ruchowych;
- uwzględnienie zaleceń do projektowania przestrzeni dla osób z zaburzeniami poznawczymi, np. z demencją, i dobrych praktyk w tym zakresie;
- wybór rozwiązań optymalnych, wynikających z równowagi między poprawą jakości przestrzeni oddziału a działaniami możliwymi do implementacji na oddziale geriatrycznym z uwagi na uwarunkowania ekonomiczne;
- wprowadzenie rozwiązań zgodnych z ideą środowiska aktywizującego, m.in. w zakresie dodatkowych przestrzeni o funkcji społecznej.

7. Rezultaty prac koncepcyjnych

Jak wspomniano wcześniej, prace koncepcyjne zostały zrealizowane m.in. na podstawie wizyt studialnych na oddziałach geriatrycznych i zebranych informacji uzyskanych w wyniku rozmów z personelem medycznym. Określono dzięki temu zasadnicze problemy przestrzenne w funkcjonowaniu oddziałów. Stanowiło to podstawę do zdefiniowania specyfiki pracy ze starszym pacjentem. Dzięki wykorzystaniu metody EBD wyłonione zostały nowe

kategorii projektowania tego typu przestrzeni. Punktem wyjścia były studia literaturowe z zakresu wpływu poszczególnych komponentów przestrzeni na pacjenta oraz wyodrębnienie zagadnień właściwych dla osoby starszej (Szewczenko, 2015a; Szewczenko, 2015b). Rozwiązania są zatem odpowiedzią na podstawowe potrzeby pacjentów związane z komfortem pobytu w szpitalu:

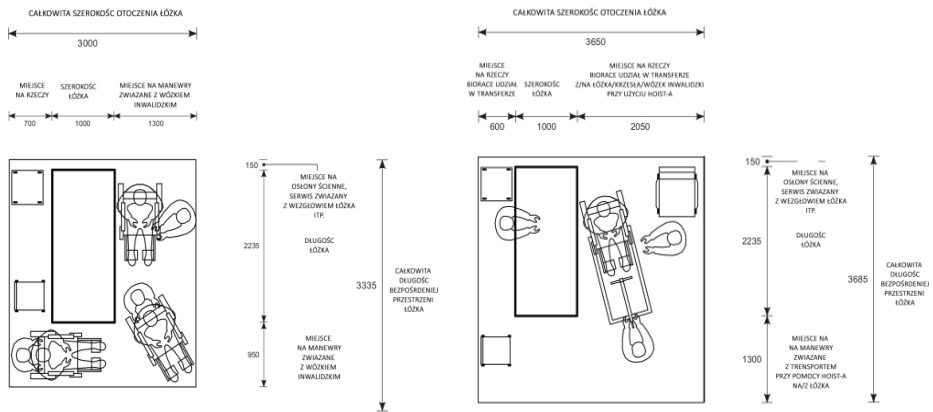
- wzmacnianie dotychczasowych zdolności funkcjonalnych w zakresie aktywności ruchowej; wspieranie możliwości przemieszczania się pacjenta samodzielnego oraz wspomaganie obsługi pacjenta wymagającego pomocy personelu;
- obniżenie stresu wywołanego brakiem intymności i prywatności, zwłaszcza w sytuacjach prowadzonych konsultacji lekarskich czy zabiegów pielęgnacyjnych w salach wieloosobowych, oraz zwiększenie możliwości personalizacji strefy łóżka;
- wzmocnienie warstwy informacyjnej otoczenia dla zwiększenia poczucia kontroli.

W nawiązaniu do powyższych aspektów środowisko pobytu pacjenta na oddziale geriatrycznym zostało w tej koncepcji zdefiniowane jako strefa wyznaczona przez realizację zasadniczych potrzeb pacjenta w odniesieniu do obiektu opieki medycznej. Mieści się w niej przede wszystkim sala łóżkowa (sala chorych) wraz z łazienką, komunikacja (korytarz oddziałowy), sala pobytu dziennego (świetlica), łazienka ogólnodostępna, miejsca kontaktów z rodziną lub z innymi pacjentami – aneksy wypoczynkowe w salach chorych lub na korytarzu.

Podstawowym pomieszczeniem służącym do realizacji potrzeb pacjenta jest sala chorych, w której jak dotąd głównym komponentem projektowym jest łóżko i jego otoczenie. Specyfika pacjenta geriatrycznego powoduje, że jedynie około 30% pacjentów porusza się samodzielnie, bez użycia sprzętu pomocniczego. Dlatego strefa łóżka jest najczęściej miejscem pobytu pacjenta oraz strefą większości konsultacji medycznych i działań pielęgnacyjnych. Wiąże się z tym zapewnienie odpowiedniej przestrzeni manewrowej, ułatwiającej personelowi transfer pacjenta, a udogodnienia w samodzielnym przemieszczaniu się pacjenta ograniczają liczbę interwencji pielęgnacyjnych. Strefę łóżka w podstawowym standardzie tworzą elementy wyposażenia, takie jak łóżko, szafka przyłóżkowa oraz panel przyłóżkowy. W rozwiązaniach wzorcowych pojawia się w tej strefie dodatkowo fotel jako element ułatwiający kontakty z bliskimi czy zmianę pozycji osoby starszej.

Negatywne zjawiska zaobserwowane w przestrzeni sali chorych:

- brak odpowiedniej przestrzeni manewrowej dla sprzętu rehabilitacyjnego, jak np. wózek inwalidzki czy podnośnik;
- brak dostępności łóżka z trzech stron spowodowany nadmiernym zagęszczeniem łóżek w pokojach;
- upadki pacjentów przy nadmiernym zagęszczeniu łóżek i innych elementów wyposażenia;
- brak możliwości regulacji parametrów środowiska fizycznego: nadmierna insolacja, zgrubna regulacja temperatury w pomieszczeniu, brak indywidualnego, regulowanego oświetlenia;
- brak dodatkowej przestrzeni na odkładanie sprzętu rehabilitacyjnego w strefie łóżka;
- brak łazienek lub ich niedostateczna wielkość;
- brak zapewnienia intymności i prywatności.

Rysunek 2. Analizy parametrów powierzchniowych przestrzeni wokół łóżka pod kątem wymogów funkcjonalnych dla obsługi chorego na wózku inwalidzkim (z lewej) oraz obsługi chorego z pomocą podnośnika (z prawej)
 (Figure 2. Analyses of the spatial parameters of the area around the bed considering the functional requirements of caring for the patient in a wheelchair (on the left) and caring for the patient with the aid of a hoist (on the right))

Źródło: opracowanie na podstawie: NHS Estates, 2005; rys. D. Mróz.

Odrębnym zagadnieniem projektowym, niezwykle istotnym z punktu widzenia specyfiki starszych pacjentów, jest projektowanie przestrzeni obiektów opieki instytucjonalnej pod kątem rozwiązań obniżających poziom stresu środowiskowego. Czynniki te wymiernie wpływają na komfort pracy personelu, przede wszystkim z uwagi na rosnącą liczbę osób z zaburzeniami poznawczymi, na których nowe, zbyt intensywne otoczenie wywiera presję wywołującą nienormalne zachowania (Waller, Masterson, Finn, 2013). Kluczową rolę odgrywa tutaj układ przestrzenny oddziału, lokalizacja punktów dozoru oraz umieszczanie stref o ściśle sprecyzowanym przeznaczeniu w punktach węzłowych układu komunikacji. Wobec sztywnego, korytarzowego układu funkcjonalnego możliwe są jedynie zamknięcia prostoliniowej komunikacji.

Komponenty środowiska fizycznego, jak oświetlenie dzienne i sztuczne, poziom hałasu, zastosowana kolorystyka, kształtują istotną warstwę sensoryczną oddziaływania otoczenia.

Zebrany materiał studyjny oraz dowodowy pozwolił na wypracowanie wytycznych projektowych, które określają kierunki standaryzacji obiektów opieki geriatrycznej:

a) w zakresie transferu pacjentów i ułatwienia w ich poruszaniu się:

- minimalna szerokość pokoju: 3,60 m, zapewnienie wolnego pasa szerokości co najmniej 1,30 m przynajmniej z jednej strony łóżka;
- zapewnienie optymalnej wielkości strefy łóżka, tzw. dywanu, optymalna/minimalna powierzchnia przestrzeni łóżkowej: 3,60/3,00 m szerokości na 3,70/3,60 m długości, co daje jednocześnie możliwość umieszczenia sprzętu rehabilitacyjnego w pobliżu łóżka (rysunek 2);

- dostęp do poręczy wzdłuż ciągów komunikacyjnych na wysokości 0,85 cm nad posadzką – również dzięki uwolnieniu przestrzeni korytarzy od sprzętu rehabilitacyjnego i szpitalnego;
- b) w zakresie zwiększenia poczucia intymności i możliwości personalizacji strefy łóżka:
 - wprowadzenie przesuwanych przesłon w pokojach wieloosobowych;
 - rozszerzenie funkcjonalności panelu przyłóżkowego (rysunek 3);
 - ograniczenie liczby łóżek w salach chorych, optymalnie – pokój dwuosobowy;
- c) w zakresie poprawy orientacji starszych pacjentów na oddziale:
 - wprowadzenie rozwiązań kolorystycznych i funkcjonalnych, które ułatwiają orientację na oddziale;
 - integracja punktów odniesienia – system elementów identyfikujących poszczególne, istotne dla pacjenta miejsca;
 - niwelacja barier wzrokowych w strefach komunikacji, np. posadzka odbijająca światło (olśnienie), nieczytelne oznakowanie pomieszczeń przeznaczonych dla pacjenta.

Umieszczenie akcentów kolorystycznych dla wzmocnienia identyfikacji wizualnej poszczególnych sal chorych (np. przesłona, żaluzje, panel przyłóżkowy)

Rozszerzenie funkcjonalności panelu przyłóżkowego (element personalizacji, organizacji tzw. centrum kontroli, wprowadzenia elementów poprawiających akustykę)

Wprowadzenie elementów wzmacniających poczucie intymności i prywatności

Zapewnienie przestrzeni manewrowej w strefie łóżka

Rysunek 3. Synteza działań projektowych w przestrzeni indywidualnej pacjenta
– wizualizacja sali chorych

*(Figure 3. A synthesis of design works in the patient individual space
– the visualisation of a hospital room)*

Źródło: oprac. D. Mróz pod kierunkiem A. Szewczenko.

8. Podsumowanie

Wpływ środowiska nastawionego na podtrzymywanie zdolności funkcjonalnych osób starszych jest obecnie uznaną przesłanką projektową – niezmiernie istotne jest poszukiwanie rozwiązań, które dają szansę na podniesienie standardu w obiektach opieki instytucjonalnej, choćby w minimalnym zakresie. Wynika to m.in. z koncepcji utrzymania możliwie największej sprawności osób starszych i niezależności w codziennych czynnościach oraz zwiększenia efektywności działań instytucji opieki. Środowisko przestrzenne jako czynnik stymulujący jest także wyrazem tendencji w projektowaniu spójnych z koncepcją aktywnego starzenia się (aktywność jako najlepszy środek zapewniający godne warunki życia).

Do wypracowania właściwych rozwiązań konieczna jest znajomość przepisów, rozporządzeń, norm, zdefiniowanie i określenie cech oraz wytycznych projektowych wpływających na polepszenie jakości życia osób starszych. Kluczowe jest wykorzystanie wypracowanych metod badań ewaluacyjnych, zwłaszcza informacji zdobytych od użytkowników, jako wytycznych do projektowania. Jest to czynnik podnoszący potencjalne możliwości uzyskania optymalnych i efektywnych rozwiązań. W nurcie tym mieszczą się przede wszystkim badania, które pozwalają na wykorzystanie doświadczeń w zakresie projektowania dla osób starszych, w szczególności dla osób z zaburzeniami kognitywnymi.

Bibliografia

- Benek, I. (2014). Potrzeby pacjenta starszego i ich wpływ na projektowanie szpitali. *Gerontologia Polska*, 22(4), 97–158.
- Benek, I. (2015). Kształtowanie środowiska zamieszkania dla osób starszych w domach seniora. W: J. Lewandowski, K. Niziołek, J. Królikowski (red.). *Ergonomia niepełnosprawnym. Projekty poprawiające jakość życia* (s. 33–64). Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej. ISBN 978-83-7283-659-5.
- Brzezińska, A.I. (2014). Charakterystyka procesu starzenia – aspekt psychologiczny. W: K. Wieczorkowska-Tobis, D. Talarska (red.). *Geriatrya i pielęgniarstwo geriatryczne* (s. 26–34). Warszawa: PZWL. ISBN 978-83-200-4893-3.
- Gesler, W., Bell, M., Curtis, S., Hubbard, P. & Francis, S. (2004). Therapy by design: evaluating the UK hospital building program. *Health & Place*, 10(2), 117–128.
- Hamilton, D.K., Watkins, D.H. (2009). *Evidence-Based Design for Multiple Building Types*. Hoboken, NJ: Wiley. ISBN 9780470129340.
- Józefik, A. (1982). Próba określenia zakresu merytorycznego ergonomii i jej związków z pokrewnymi dziedzinami i dyscyplinami. *Ergonomia*, 5(1–2).
- Krzyżowski, J. (2004). *Psychogeriatrya*. Warszawa: Medyk. ISBN 83-89745-20-8.
- Lawson, B., Phiri, M. (2003). *The Architectural Healthcare Environment and its Effects on Patients Health Outcomes*. Sheffield: University of Sheffield, NHS Estates.
- NHS Estates (2005). *Ward Layouts with Single Rooms and Space for Flexibility*. Harrogate: The Stationary Office.
- Parke, B. (2007). *Physical Design Dimension of an Elder Friendly Hospital*. Victoria: University of Victoria. Centre of Aging.
- Paszkwicz, M.A. (2006). Zaspokajanie potrzeb osób niepełnosprawnych a technika. W: H. Ochonczenko, M.A. Paszkowicz (red.). *Potrzeby osób niepełnosprawnych w warunkach globalnych przemian społeczno-gospodarczych* (s. 270–275). Kraków: Impuls. ISBN 83-7308-727-3.
- Robertson, L. (2015). *Alzheimer Disease and Related Dementias. Maintaining a Therapeutic Environment for AD/Dementia* [online, dostęp: 2015-11-02]. Dostępny w Internecie: www.atrainceu.com/course-module/1473205-55_alzheimer-s-and-related-dementias-module-07.
- Szewczenko, A. (2015a). Uwarunkowania w projektowaniu pokoi chorych na oddziale geriatrycznym. W: J. Lewandowski, K. Niziołek, J. Królikowski (red.). *Ergonomia niepełnosprawnym. Projekty poprawiające jakość życia* (s. 105–123). Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej. ISBN 978-83-7283-659-5.
- Szewczenko, A. (2015b). Ocena jakości oddziałów geriatrycznych – możliwości w adaptacji do potrzeb osób starszych. W: B. Komar, J. Biedrońska, A. Szewczenko (red.). *Monografia konferencyjna Badania interdyscyplinarne w architekturze 1. T. 3: Badania przedprojektowe i okolopjektowe w kształtowaniu środowiska zbudowanego* (s. 159–169). Gliwice: Wydział Architektury Politechniki Śląskiej.
- Ulrich, R. (1991). Effects of interior design on wellness: theory and recent scientific research. *Journal of Healthcare Interior Design*, 3, 97–109.
- UMK. (2013). *Opieka długoterminowa nad człowiekiem w wieku podeszłym i przewlekłe chorem*. Materiał informacyjny Rady Miasta Krakowa. Kraków: Urząd Miasta Krakowa. Biuro ds. Ochrony Zdrowia.
- Waller, S., Masterson, A., Finn, H. (2013). *Developing the Supportive Design for People with Dementia. Improving the patient experience*. The King's Fund's Enhancing the Healing Environment Programme 2009–2012. London: The King's Fund.

Ergonomics in designing facilities with a function to care for the elderly

Abstract: The aim of the article is to present the physical environment of geriatric care facilities based on the examples of care homes and geriatric wards as environments which condition the effectiveness of care and nursing activities. So far, the tendency in design has assumed the priority of medical procedures or legal regulations in caring for the elderly. At present, however, the subject of the spatial solutions is the senior citizen and his/her needs and dysfunctions which are presented in the article based on the literature research and the performed conceptual process.

Elderly people are a specific group of users due to the increased number of individual needs resulting from

the level of their physical ability, their mental approach to the aging process and often lowered social position. All these factors have an impact upon designing facilities aimed at the elderly, especially those from the health care sector and social care. The principal spatial problems concerning facilities for the elderly have been determined based on the literature research and study visits in care homes and geriatric wards. Ergonomic solutions are an important element of such activities. Some design suggestions connected with the needs of the elderly are also presented along with an example of using research in designing by employing the Evidence-Based Design method, as well as the results of the conceptual research.

Key words: designing for the elderly, care homes, geriatric wards, therapeutic environment

Efektywność zatrudnieniowa oraz ekonomiczna usług poradnictwa zawodowego w Pomorskim Ośrodku Kompetencji¹. Wyniki testowania

Katarzyna Jach

Politechnika Wrocławska
Wydział Informatyki i Zarządzania

Abstrakt: W artykule przedstawiono analizę efektywności zatrudnieniowej Pomorskiego Ośrodka Kompetencji (POK) w porównaniu z innymi instrumentami aktywizacyjnymi rynku pracy (ALMP) stosowanymi w Polsce. Ukazano zakres działalności POK funkcjonującego w ramach struktur Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Gdańsku jako innowacyjny ośrodek testujący. Ośrodek przeprowadza badanie kompetencji psychologicznych próbkami pracy, badanie możliwości funkcjonalnych (sprawności fizycznej) oraz doradztwo ergonomiczne w zakresie aktywności fizycznej, techniki pracy i wyposażenia stanowiska dla klientów publicznych służb zatrudnienia (PSZ). Zaprezentowano ocenę skuteczności działania Ośrodka w opinii jego klientów, pracowników PSZ oraz na podstawie danych dotyczących zatrudnienia klientów POK. Przeprowadzono także analizę efektywności kosztowej Ośrodka, wykazując jego wysoką wydajność w porównaniu z innymi formami aktywizacji na polskim rynku pracy. W podsumowaniu wskazano, że stosowane w POK instrumenty aktywizacyjne charakteryzują się stosunkowo wysoką skutecznością również według innych badań.

Słowa kluczowe: badanie możliwości funkcjonalnych, doradztwo ergonomiczne, instrumenty aktywizacyjne rynku pracy

1. Wprowadzenie

Według Jochena Kluego (2010) programy aktywizujące na rynek pracy można sklasyfikować w sześciu kategoriach: (1) trening przyuczający do pracy, w tym kursy kompetencyjne oraz staże; (2) zachęty dla przedsiębiorców, np. finansowanie staży, refundacja kosztów zatrudnienia, wsparcie samozatrudnienia; (3) zatrudnienie w sektorze publicznym, np. roboty publiczne; (4) wsparcie poszukiwania pracy, w tym doradztwo zawodowe, kluby pracy i inne formy pod-

¹ Pomorski Ośrodek Kompetencji został utworzony jako ośrodek testujący w projekcie PI-PWP „Wielowymiarowy model wsparcia i identyfikacji kompetencji zawodowych” współfinansowanym ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Korespondencja:
Katarzyna Jach
Politechnika Wrocławska
Wydział Informatyki i Zarządzania
Katedra Systemów Zarządzania
(W8/K6)
Wybrzeże Wyspiańskiego 27
50-370 Wrocław, Poland
Tel. +48 71 348 50 50
E-mail: katarzyna.jach@pwr.edu.pl

noszące efektywność dopasowania pracownika i pracy. Podobną klasyfikację stosuje Amerykańska Agencja ds. Rozwoju Międzynarodowego (USAID), wyróżniając dodatkowo samozatrudnienie jako oddzielną kategorię (Spevacek, 2009). Dwie pozostałe kategorie według Klugego to programy skierowane do specyficznych odbiorców, tj. (5) młodych oraz (6) niepełnosprawnych, które mogą się częściowo pokrywać z wcześniejszymi kategoriami (Kluve, 2010). Wsparcie zastosowane w Pomorskim Ośrodku Kompetencji można sklasyfikować jako wsparcie poszukiwania pracy (ang. *Employment Services* – ES) przy wykorzystaniu nowoczesnych instrumentów, takich jak badanie kompetencji psychologicznych próbkami pracy, badanie możliwości funkcjonalnych systemem FCE (ang. *Functional Capacity Evaluation*) oraz doradztwo ergonomiczne, które po raz pierwszy pojawiło się jako wsparcie udzielane klientom polskich publicznych służb zatrudnienia.

2. Zarys działalności Pomorskiego Ośrodka Kompetencji

Pomorski Ośrodek Kompetencji (POK) jest ośrodkiem testującym działającym w ramach struktur Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Gdańsku. Klientów kierują do POK doradcy zawodowi / doradcy klienta działający w Powiatowych Urzędach Pracy (PUP). Klient oraz doradca klienta otrzymują raport diagnostyczny zawierający diagnozę wybranych kompetencji psychologicznych wraz z Planem Działań Rozwojowych oraz diagnozę możliwości funkcjonalnych wraz z zaleceniami dotyczącymi wykonywanej pracy i indywidualnymi wskazówkami z zakresu ergonomii. Klient dostaje również indywidualne zalecenia dotyczące aktywności fizycznej oraz pożądanej techniki pracy, zmniejszającej dolegliwości bólowe. Na tej podstawie możliwe jest lepsze dopasowanie do możliwości klienta rekomendowanych mu ofert pracy (Jach, 2015).

Zadania związane z diagnozowaniem klientów od strony fizycznej, oceną ich dysfunkcji i ograniczeń fizycznych oraz indywidualnym doradztwem ergonomicznym wykonuje członek zespołu ekspertów Ośrodka Kompetencji nazywany terapeutą zawodowym. Jest to nowy zawód w Polsce, na świecie funkcjonujący pod nazwą *occupational therapist* (OT). Działania podejmowane przez terapeuta zawodowego są zróżnicowane, mogą to być np. rekomendacje dotyczące aktywności fizycznej, wykorzystania sprzętu pomocniczego lub odpowiedniego oprogramowania wspomagającego pracę albo też ingerencja w środowisko, w jakim dany klient przebywa lub pracuje (Rothstein et al., 1991; Jach, Michalski, 2014). W Pomorskim Ośrodku Kompetencji terapeuta zajmuje się głównie doradztwem ergonomicznym wykonywanym na podstawie badania możliwości funkcjonalnych.

Badanie możliwości funkcjonalnych (FCE) polega na prowadzeniu przez profesjonalistów (fizjoterapeutów lub terapeutów zawodowych) serii testów najczęściej obejmujących różne zadania związane z pracą i badających różne aspekty sprawności funkcjonalnej (Hart, Isernhagen, Matheson, 1993). Testy te, wykonywane w POK przy użyciu systemu WorkWell (WorkWell Systems Inc., 2008), polegają na ocenie człowieka w sytuacjach związanych z ruchem, szczególnie w symulowanych zadaniach rzeczywistej pracy (Jach, Michalski, 2014; Oliveri, 2006). Główną informacją otrzymaną w wyniku badania FCE jest zestawienie dopuszczalnych dla osoby badanej czynności i pozycji roboczych wraz z czasem ich trwania, mierzonym jako procent czasu trwania zmiany roboczej (WorkWell Systems Inc., 2008).

Uzupełnieniem wyników FCE jest doradztwo ergonomiczne prowadzone przez terapeutę zawodowego. Jest to specjalistyczna pomoc w wykonywaniu czynności roboczych przez klienta w taki sposób, żeby zminimalizować jego obciążenie pracą, z uwzględnieniem jego indywidualnych preferencji oraz ograniczeń. Przykładowe zadania terapeuty zawodowego w tym zakresie to: dobór odpowiednich do wymiarów antropometrycznych klienta wielkości parametrów przestrzennych stanowiska pracy, rekomendacje odnoszące się do specyfiki konkretnej pracy i stanowiska, trening prawidłowej techniki pracy, dedykowane ćwiczenia gimnastyczne lub dobór pomocy ergonomicznych zwiększających komfort pracy (Jach, 2014).

3. Skuteczność działania Pomorskiego Ośrodka Kompetencji

3.1. Skuteczność działania w ocenie klientów

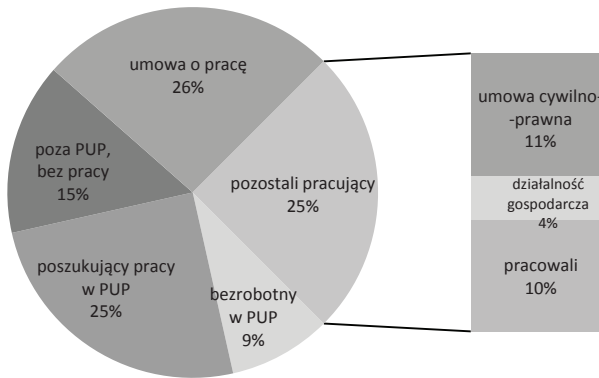
Działania POK zostały ocenione przez klientów w ramach ewaluacji projektu (N = 96 na około 170 klientów przebadanych w trakcie okresu testowania Ośrodka). Klienci stwierdzili bardzo wysoką przydatność wszystkich usług POK (średnia ocena 5,6 w skali od 1 do 6). Jednocześnie deklarowali bardzo wysokie zadowolenie z usług POK zarówno zaraz po pobycie w Ośrodku, jak i kilka miesięcy później. Jest to istotne z punktu widzenia motywującej funkcji POK. Ponadto 90% badanych klientów uznało, że dzięki badaniu sprawności fizycznej wiedzą, w jakich zawodach sprawdziliby się najlepiej, 98% badanych klientów stwierdziło, że dzięki doradztwu ergonomicznemu wie, jak dopasować stanowisko pracy do swoich potrzeb i możliwości, a 97% badanych klientów było zdania, że skorzystanie z badania kompetencji psychologicznych pozwoliło im lepiej poznać swój potencjał zawodowy (Zajączkowska, 2014). Jednocześnie uzyskano dość trwałe efekty, ponieważ 81% badanych klientów potwierdziło, że realizuje Plan Badań Rozwojowych koncentrujący się na części psychologicznej diagnozy, a 80% stwierdziło, że realizuje wskazówki ergonomiczne (Zajączkowska, 2015).

3.2. Skuteczność działania w ocenie użytkowników

Badani doradcy zawodowi kierujący klientów do Pomorskiego Ośrodka Kompetencji (N = 48) wysoko ocenili przydatność wszystkich usług realizowanych w POK (średnia ocena 5,03 w skali od 1 do 6). Szczególnie wysoką ocenę średnią (5,2) uzyskała usługa doradztwa w zakresie ergonomii. Doradcy zawodowi zwracali uwagę na indywidualność usługi w POK oraz uzyskanie dostępu do rzetelnych danych o możliwościach fizycznych klientów, co umożliwia lepszy dobór instrumentów wsparcia oraz ofert pracy (Zajączkowska, 2014).

4. Efektywność zatrudnieniowa Pomorskiego Ośrodka Kompetencji

Odroczone efekty diagnozy w Pomorskim Ośrodku Kompetencji można ocenić w odniesieniu do sytuacji klientów na rynku pracy. Większość klientów POK po sześciu miesiącach od pobytu w Ośrodku podjęło pracę, w tym ponad 26% na umowę o pracę (rysunek 1). Jest to bardzo wysoki wskaźnik zatrudnienia, należy jednak uwzględnić trudności w jednoznacznej interpretacji zebranych danych.

Rysunek 1. Losy klientów POK sześć miesięcy po diagnozie w Ośrodku (N = 110)
(Figure 1. The follow-up analysis of employment situation of the Pomeranian Competences Center customers six months after the diagnosis at the Centre [N = 110])

Źródło: opracowanie własne na podstawie Zajączkowska, 2015.

Porównywanie danych jest trudne ze względu na ich niekompletność, np. w zakresie kosztów poradnictwa zawodowego. Jest to ogólny problem oceny działań aktywizujących (Card, Kluge, Weber 2009), tym bardziej istotny, że od roku 2014 działa nowa ustawa o promocji zatrudnienia nakładająca na PSZ obowiązek badania efektywności aktywizacyjnej oraz nagradzająca PUP osiągające wyższe wskaźniki (Ustawa z dnia 14 marca 2014 r. o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2014 r., poz. 598). Tymczasem model rozliczania jest bardzo istotny dla efektywności działań aktywizujących, wpływając motywująco lub demotywujo na ostatecznych adresatów wsparcia, tj. osoby bezrobotne, jak i na służby zatrudnienia (Cockx, 1999).

Podstawowym wskaźnikiem oceny efektywności pracy PUP jest efektywność zatrudnieniowa. Miernik ten bierze pod uwagę liczbę uczestników poszczególnych form aktywizacji, tj.: szkoleń, prac interwencyjnych, robót publicznych, prac społecznie użytecznych, staży oraz beneficjentów, którzy skorzystali ze środków przeznaczonych na uruchomienie nowej działalności gospodarczej lub stworzenie nowych miejsc pracy w istniejących przedsiębiorstwach. Po trzech miesiącach od zakończenia danej formy działania aktywizacyjnego liczy się osoby, które wyrejestrowały się z PUP (jeśli były wcześniej zarejestrowane jako bezrobotne). Wskaźnik obniża się o tych uczestników instrumentów aktywizacyjnych, którzy w międzyczasie zarejestrowali się w PUP. Efektywność zatrudnieniową w tym rozumieniu oblicza się jako stosunek liczby wyrejestrowanych bezrobotnych do liczby uczestników wszystkich form aktywizacji. Głównym mankamentem tak rozumianej efektywności zatrudnieniowej jest uwzględnienie w statystykach wszystkich osób, które choćby czasowo, nawet na jeden dzień, wyrejestrowały się z PUP, jako zaktywizowanych bezrobotnych (Pacuska, 2014).

Dane zebrane w ramach ewaluacji Pomorskiego Ośrodka Kompetencji są nieco innego rodzaju. Klientów POK pytano o ich aktualną sytuację na rynku pracy, a także czy w okresie

po diagnozie w Ośrodku podjęli pracę. Sześć miesięcy po pobycie w Ośrodku zatrudnienie znalazło 44% badanych, w tym 26% na umowę o pracę (rysunek 1). Jednocześnie 53% badanych stwierdziło, że w okresie po pobycie w Ośrodku podjęło pracę – ten ostatni wskaźnik przyjęto jako wskaźnik najbardziej zbliżony do efektywności zatrudnieniowej w rozumieniu Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2014 r., poz. 598).

Zgodnie z danymi Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej średni koszt aktywizacji zawodowej jednej osoby bezrobotnej w skali kraju wyniósł w 2013 roku 7000 zł, a w województwie pomorskim 6665 zł. W tabeli 1 przedstawiono efektywność ekonomiczną różnych form aktywizacji zawodowej, w tym Ośrodka Kompetencji. Dane dotyczące efektywności zatrud-

Tabela 1. Efektywność ekonomiczna różnych form aktywizacji zawodowej, w tym Ośrodka Kompetencji
(Table 1. Economic efficiency of various forms of vocational activation, including the Competence Center)

Forma aktywizacji (Activation method)	Liczba uczestników (Number of participants)	Efektywność zatrudnieniowa (Employment efficiency) [%]	Kwota wydatkowana na 1 uczestnika (Expenditures per 1 participant) [PLN]	Kwota wydatkowana na 1 zatrudnionego (Expenditures per 1 employee) [PLN]
Szkolenia (Job training)	84 919	47,6	2440	5219
Prace interwencyjne (Intervention work programs)	33 932	77,5	5024	7190
Roboty publiczne (Public work projects)	32 550	60,0	6867	11 331
Prace społecznie użyteczne (Voluntary work projects)	46 479	19,0	852	4601
Staże (Work placement)	194 157	65,8	6434	9623
Utworzenie stanowisk pracy (Direct employment generation)	68 736	100,0	19 428	19 428
Ośrodek Kompetencji – wariant droższy (diagnoza fizyczna) (Competences Center – more expensive variant [Functional Capacity Evaluation only])	168	53,0*	2442 (1221)	4610 (2295)
Ośrodek Kompetencji – wariant tańszy (diagnoza fizyczna) (Competences Center – less expensive variant [Functional Capacity Evaluation only])	168**	53,0**	629 (314,5)	1183 (591)

* Dane na podstawie: Szymańska, 2014; Zajączkowska, 2015.

** Symulacja na podstawie danych jw.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2014.

nieniowej i ekonomicznej różnych form aktywizacji (szkolenia, prace interwencyjne, roboty publiczne, prace społecznie użyteczne, staże, utworzenie stanowisk pracy) podano na podstawie raportu „Efektywność działań aktywizujących realizowanych przez powiatowe urzędy pracy w ramach programów na rzecz promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia i aktywizacji zawodowej w 2013 roku” (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2014). Jak widać, najwyższą efektywność zatrudnieniową (100%) wykazuje utworzenie stanowisk pracy, wynika to jednak z faktu, że przyznanie dotacji na utworzenie miejsca pracy wymusza jego roczne funkcjonowanie. Zgodnie więc z przytoczoną definicją efektywności zatrudnieniowej wskaźnik ten dla tej formy aktywizacji wynosi zawsze 100%. Wśród pozostałych form aktywizacji efektywność zatrudnieniowa Ośrodka Kompetencji nie jest specjalnie wysoka, lecz należy dodać, że efektywność zatrudnieniową usług wsparcia poszukiwania pracy w Powiatowych Urzędach Pracy szacuje się na około 20%. Efektywność zatrudnieniowa POK jest ponaddwukrotnie wyższa.

5. Efektywność ekonomiczna Pomorskiego Ośrodka Kompetencji

Do oceny efektywności ekonomicznej Ośrodka Kompetencji wykorzystano szacunkowe koszty diagnozy klienta zawarte w publikacji „Opis Modelu wraz z instrukcją stosowania” (Szymańska, 2014). Biorąc pod uwagę doświadczenia z okresu testowania, Ośrodek ma możliwość przyjęcia maksymalnie czterech klientów tygodniowo na pełną diagnozę oraz ośmiu klientów na diagnozę fizyczną wraz z usługą doradztwa ergonomicznego. Przy takich założeniach średni koszt pełnej diagnozy (obejmujący część psychologiczną, fizyczną oraz doradztwo ergonomiczne) w przeliczeniu na jednego klienta to 2442 zł, natomiast koszt diagnozy fizycznej wraz z doradztwem ergonomicznym dla jednego klienta to 1221 zł. Przedstawione koszty uwzględniają konieczność wynajęcia pomieszczeń, w których realizowana jest diagnoza, oraz zatrudnienia pełnego personelu Ośrodka, tj. dwóch terapeutów zawodowych i trzech psychologów (wariant droższy w tabeli 1).

Wariant tańszy zakłada możliwość skorzystania z istniejących przestrzeni w WUP lub CiPKZ oraz zatrudnienie w Ośrodku psychologów już pracujących w strukturach PSZ. W przypadku realizacji usług w ramach istniejących instytucji szacunkowy koszt diagnozy w przeliczeniu na jednego klienta wyniesie 629 zł, natomiast koszt diagnozy fizycznej jednego klienta to 314,50 zł. Przy takich założeniach efektywność ekonomiczna Ośrodka Kompetencji jest bardzo wysoka zarówno w przeliczeniu na jednego uczestnika danej formy aktywizacji, jak i w przeliczeniu na jednego zatrudnionego. Warto tutaj podkreślić możliwość obniżenia kosztów diagnozy przez ograniczenie jej wyłącznie do części fizycznej i doradztwa ergonomicznego. Ma to szczególne znaczenie dla osób, które z uwagi na dysfunkcje fizyczne spowodowane niepełnosprawnością i/lub wiekiem mają problemy z podołaniem fizycznym wymaganiom stanowiska pracy.

Należy zauważyć, że oprócz pobytu w POK klienci Ośrodka otrzymali wsparcie w kierujących do Ośrodka Powiatowych Urzędach Pracy. Jednak wszystkie działania podejmowane w PUP, jak i diagnostyka w Ośrodku Kompetencji stanowią wsparcie poszukiwania pracy (ang. *Employment Services*). Ograniczeniem zastosowanych metod oceny efektywności jest ich stosunkowo krótki horyzont czasowy. Tymczasem ocena instrumentów aktywiza-

cyjnych rynku pracy (ang. *Active Labor Market Programs* – ALMP) dość istotnie zależy od czasu oceny (Card, Kluve, Weber, 2009). W celu ustalenia faktycznej efektywności działań POK należałoby ocenę powtórzyć po upływie przynajmniej 12 miesięcy od pobytu klienta w Ośrodku.

6. Podsumowanie

Kluve (2010) przeanalizował 95 badań naukowych oceniających efektywność 137 różnych programów aktywizacyjnych z 19 krajów. Stwierdził on stosunkowo słaby związek między efektywnością programów a czynnikami otoczenia, zwłaszcza sytuacją makroekonomiczną. Jednocześnie zauważył, że programy oparte na treningu pracowników wykazują wyraźnie niższą (choć pozytywną) efektywność w porównaniu z programami stawiającymi na zachęty dla przedsiębiorców oraz wsparcie poszukiwania pracy. Szczególnie wysoką efektywnością charakteryzują się nowoczesne instrumenty wspierające poszukiwanie pracy (Kluve, 2010), do których zalicza się też badanie możliwości funkcjonalnych oraz doradztwo ergonomiczne świadczone w ramach Pomorskiego Ośrodka Kompetencji.

Większość studiów omówionych przez USAID (Spevacek, 2009) wskazuje na wysoką skuteczność oraz efektywność kosztową programów wsparcia poszukiwania pracy (kategoria ES) w porównaniu z innymi instrumentami aktywizacji na rynku pracy (ALMP). Według Amita Dara i Zafirisa Tzannatosa (1999) programy te pozwalają na lepsze dopasowanie pracowników do ofert pracy, co jest jednym z głównych założeń POK. Analiza skuteczności i efektywności tych programów w krajach OECD wykonana przez Gordona Betchermana i współpracowników (2000) wskazuje na ich wysoką efektywność zwłaszcza w przypadku klientów starszych i kobiet. W dalszych badaniach Betcherman i jego zespół wykazali, że programy te oddziałują pozytywnie zarówno na wskaźnik zatrudnienia, jak i na wysokość zarobków (Betcherman, Olivas, Dar, 2004). W najnowszych badaniach Betcherman wskazał, że instrumenty te najbardziej zwiększają prawdopodobieństwo zatrudnienia obok stosunkowo niskich kosztów. Ich skuteczność jednak obniża się, jeśli rynek pracy charakteryzuje się stosunkowo wysokim popytem na pracę (Betcherman, 2008).

Anne Marie Spevacek (2009) zauważa, że zarówno wsparcie poszukiwania pracy, jak i trening umiejętności (w węższym zakresie realizowany również w POK) są efektywnymi metodami redukcji bezrobocia strukturalnego. Instrumenty aktywizacyjne rynku pracy (ALMP) stosuje się do celów ekonomicznych, społecznych i politycznych (Betcherman, Olivas, Dar, 2004). Powyższa analiza, przeprowadzona w ujęciu skuteczności w opinii beneficjentów oraz efektywności zatrudnieniowej i ekonomicznej, obejmuje dwie grupy celów, tj. cele społeczne oraz ekonomiczne. Należy jednak pamiętać, że instrumenty aktywizacyjne skierowane do określonych grup odbiorców (np. jak w przypadku POK osób niepełnosprawnych i starszych) przekazują także komunikat o priorytetach politycznych, np. w zakresie wyrównywania szans społecznych (Betcherman, Olivas, Dar, 2004).

Bibliografia

- Betcherman, G. (2008). *Active labor market programs: overview and international evidence on what works* [online, dostęp: 2015-06-10]. World Bank Labor Market Policy Core Course. Washington, DC: The World Bank. Dostępny w Internecie: <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/243362/day6Gordon-BetchermanALMPApr7Session1.pdf>.
- Betcherman, G., Dar, A., Luinstra, A., Ogawa, M. (2000). *Active labor market programs: policy issues for East Asia* [online, dostęp: 2015-06-10]. Social Protection Discussion Paper Series, no. SP 0005. Washington, DC: The World Bank. Dostępny w Internecie: <http://documents.worldbank.org/curated/en/2000/01/717471/active-labor-market-programs-policy-issues-east-asia>.
- Betcherman, G., Olivas, K., Dar, A. (2004). *Impacts of active labor market programs: new evidence from evaluations with particular attention to developing and transition countries* [online, dostęp: 2015-06-10]. Social Protection Discussion Paper Series, no. SP 0402. Washington, DC: The World Bank. Dostępny w Internecie: <http://documents.worldbank.org/curated/en/2004/01/3889266/impacts-active-labor-market-programs-new-evidence-evaluations-particular-attention-developing-transition-countries>.
- Card, D.E., Kluve, J., Weber, A.M. (2009). Active labor market policy evaluations: a meta-analysis [online, dostęp: 2015-06-10]. *CESifo Working Paper*, 2570. Dostępny w Internecie: <http://hdl.handle.net/10419/26615>.
- Cockx, B. (1999). *The design of active labour market policies. What matters and what doesn't?* [online, dostęp: 2015-06-04]. IRES and Department of Economics, Université Catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve 1. Dostępny w Internecie: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.4529&rep=rep1&type=pdf>.
- Dar, A., Tzannatos, A.Z. (1999). *Active labor market programs: a review of the evidence from evaluations* [online, dostęp: 2015-06-10]. Social Protection Discussion Paper Series, no. 9901. Washington, DC: World Bank. Dostępny w Internecie: <http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/SPDiscussion-papers/Labor-Market-DP/9901.pdf>.
- Gaudino, E.A., Matheson, L.N., Mael, F. (2001). A development of the functional assessment taxonomy. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 11(3), 155–175.
- Hart, D.L., Isernhagen, S.J., Matheson, L.N. (1993). Guidelines for functional capacity evaluation of people with medical conditions [online, dostęp: 2014-07-04]. *Journal of Orthopedic & Sports Physical Therapy*, 18(6), 682–886. Dostępny w Internecie: www.jospt.org.
- Jach, K. (2014). *Metodyka doradztwa w zakresie ergonomii stanowisk pracy*. Gdańsk: Wojewódzki Urząd Pracy.
- Jach, K. (2015). Innowacja społeczna na przykładzie działalności Pomorskiego Ośrodka Kompetencji. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria Organizacja i Zarządzanie*, 79, 88–97.
- Jach, K., Michalski, R. (2014). *Profil stanowiskowy Terapeuty Zawodowego*. Gdańsk: Wojewódzki Urząd Pracy.
- Kluve, J. (2010). The effectiveness of European active labor market programs. *Labour Economics*, 17(6), 904–918.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. (2014). *Efektywność działań aktywizujących realizowanych przez powiatowe urzędy pracy w ramach programów na rzecz promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia i aktywizacji zawodowej w 2013 roku*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Funduszy.
- Oliveri, M. (2006). Functional Capacity Evaluation (FCE) [online, dostęp: 2013-05-15]. W: *Vocational Rehabilitation, Collection de L'Académie Européenne de Médecine de Réadaptation*. Paris: Springer. Dostępny w Internecie: http://dx.doi.org/10.1007/2-287-29745-6_6.
- Pacuska, M. (2014). Efektywność zatrudnieniowa projektów aktywizacji osób bezrobotnych w Polsce w kontekście trendów zagranicznych. W: J. Osiński, J.Z. Popławska (red.). *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego: państwo, gospodarka, świat* (s. 331–341). Warszawa: Szkoła Główna Handlowa. ISBN 9788373789241.
- Rothstein, J.M., Campbell, S.K., Echternach, J.E., Jette, A.M., Knecht, H.G., Rose, S.J. (1991). Standards for tests and measurements in physical therapy practice [online, dostęp: 2014-07-04]. *Physical Therapy*, 71(8), 589–622. Dostępny w Internecie: <http://ptjournal.apta.org/content/71/8/589>.

- Spevacek, A.M. (2009). *Effectiveness of Active Labor Market Programs: A Review of Programs in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States* [online, dostęp: 2015-07-15]. U.S. Agency for International Development (USAID). Knowledge Services Center (KSC). Dostępny w Internecie: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADM044.pdf.
- Szymańska, B. (red.) (2014). *Opis Modelu wraz z instrukcją stosowania*. Gdańsk: Wojewódzki Urząd Pracy.
- WorkWell Systems Inc. (2008). *Functional Capacity Evaluation, version 2*. Duluth: WorkWell Systems Inc.
- Zajączkowska, A. (2014). *Raport nr 2 z ewaluacji okresowej wstępnej wersji Produktu Finalnego pt. „PI-PWP Wielowymiarowy model wsparcia i identyfikacji kompetencji zawodowych”*. PrePost Consulting.
- Zajączkowska, A. (2015). *Raport nr 3 z ewaluacji okresowej wstępnej wersji Produktu Finalnego pt. „PI-PWP Wielowymiarowy model wsparcia i identyfikacji kompetencji zawodowych”*. PrePost Consulting.

The employment and economic efficiency of vocational services in Pomeranian Competences Center. Results of testing

Abstract: The article presents an analysis of the employment effectiveness of the Pomeranian Competences Center (Pomorski Ośrodek Kompetencji – POK) in comparison with other Active Labor Market Programs (ALMP) used in Poland. The Pomeranian Competences Center POK operates within the framework of the Voivodeship Labour Office in Gdansk as an innovative test center. The Competences Center diagnoses people with work samples in terms of psychological competences, as well as in functional capacities. Additionally, ergonomic advice in physical activity, work technique and workstation equipment is

given to the clients of the Public Employment Services (PES). The assessment of the effectiveness of POK in the opinion of its customers and PES employees, as well as the data about the employment of POK customers are presented. Additionally, an analysis of the cost effectiveness of the Center was conducted, demonstrating its superior performance in comparison with other Active Labor Market Programs used on the Polish labor market. The summary indicates that the activation instruments used in the Pomeranian Competences Center seem to be of relatively high efficiency according to other research, too.

Key words: Functional Capacity Evaluation (FCE), ergonomic advice, Active Labor Market Programs (ALMP)

Ocena poziomu edukacji w zakresie ergonomii na polskich uczelniach wyższych

Aleksandra E. Jasiak

Politechnika Poznańska
Wydział Inżynierii Zarządzania

Abstrakt: Celem pracy była ocena poziomu kształcenia w zakresie ergonomii. Podejmując badania ankietowe, autorka dążyła do uzyskania odpowiedzi na pytania dotyczące poziomu zainteresowania przedmiotem, jego znaczenia w procesie kształcenia i czynników determinujących jakość tego kształcenia. Badania przeprowadzono wśród studentów Politechniki Poznańskiej, która od kilkudziesięciu lat dysponuje doświadczoną kadrą kształcącą w zakresie ergonomii.

Artykuł składa się z czterech modułów. W pierwszym z nich przedstawione zostały najważniejsze obecnie ośrodki akademickie prowadzące zajęcia dydaktyczne z zakresu ergonomii. Drugi moduł poświęcono najbardziej wpływowym wydawnictwom polskim o tematyce ergonomicznej. W module trzecim zaprezentowano wyniki badań przeprowadzonych wśród studentów Politechniki Poznańskiej na temat edukacji w zakresie przedmiotów ergonomicznych. Wyniki zostały porównane z wynikami analogicznych badań przeprowadzonych pięć lat wcześniej (w 2010 roku). Moduł czwarty zawiera podsumowanie, które jest refleksją autorki odnośnie do programów i sposobów nauczania przedmiotów z zakresu ergonomii na polskich uczelniach wyższych. Treść artykułu jest kontynuacją problematyki, którą autorka opracowała na potrzeby I Kongresu Ergonomii w Warszawie w 2010 roku.

Słowa kluczowe: ergonomia, uczelnie wyższe, edukacja ergonomiczna

1. Najważniejsze ośrodki akademickie prowadzące działalność naukowo-dydaktyczną w zakresie ergonomii

Wykładnikiem rangi przedmiotu na wyższej uczelni jest laboratorium. Do głównych ośrodków akademickich prowadzących zajęcia dydaktyczne w zakresie ergonomii należą ośrodki: poznański, warszawski, wrocławski, krakowski i łódzki.

Poznański ośrodek akademicki jest największy. Laboratorium Ergonomii w ówczesnym Instytucie Organizacji i Zarządzania Politechniki Poznańskiej powstało z inicjatywy prof. dr. hab. inż. Leszka Pacholskiego. Współtwórcami Laboratorium byli: prof. dr. hab. inż. Edwin Tytyk, dr inż. Marek

Korespondencja:
Aleksandra E. Jasiak
Politechnika Poznańska
Wydział Inżynierii Zarządzania
Katedra Ergonomii i Inżynierii Jakości
pl. Marii Skłodowskiej-Curie 5
60-965 Poznań, Poland
Tel. +48 61 665 33 84
E-mail: aleksandra.jasiak@put.poznan.pl

Spychała oraz autorka niniejszego artykułu. W późniejszych latach dużo wysiłku w rozwój Laboratorium włożyła dr inż. Małgorzata Wejman. Komputeryzacja Laboratorium jest niewątpliwą zasługą dr. inż. Grzegorza Dahlke.

Obecnie Politechnika Poznańska może pochwalić się Katedrą Ergonomii i Inżynierii Jakości, której pracownicy zajmują się różnymi zagadnieniami ergonomii, od ergonomicznego stanowiska komputerowego do ergonomii osób niepełnosprawnych. Przedstawiciele uczelni są cenionymi, nie tylko w Polsce, autorytetami. W Poznaniu, oprócz Politechniki Poznańskiej, zajęcia dydaktyczne z zakresu ergonomii są również realizowane na Akademii Wychowania Fizycznego oraz Uniwersytecie Przyrodniczym, gdzie funkcjonuje Katedra Inżynierii Środowiska Pracy kierowana przez dr. hab. inż. Jerzego Świątonia. Edukacja z zakresu ergonomii prowadzona jest też w szkołach niepublicznych (np. Wyższa Szkoła Bankowa, Wyższa Szkoła Komunikacji i Zarządzania), w których jednak nie ma laboratoriów; zagadnienie to jest odrębne i nie będzie w tej pracy szerzej omówione.

Warszawski ośrodek dydaktyczny to głównie Politechnika Warszawska, gdzie na Wydziale Zarządzania pod kierunkiem prof. nadzw. dr. hab. inż. Ewy Górskiej działa Laboratorium Ergonomii i Kształtowania Środowiska. Uczelnia utrzymuje laboratorium na wysokim poziomie. Wprowadzane są ulepszenia sprzętowe i programowe. Politechnika Warszawska była organizatorem I Kongresu Ergonomii „Ergonomia dla przyszłości”. Studenci zainteresowani ergonomią mogą się zrzęcać w kole naukowym poświęconym tej tematyce. Warszawa jest także siedzibą Polskiego Towarzystwa Ergonomicznego oraz Centralnego Instytutu Ochrony Pracy – Państwowego Instytutu Badawczego. W Warszawie funkcjonuje ponadto placówka naukowo-badawcza Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Zajęcia w zakresie ergonomii są również prowadzone na uczelniach niepublicznych, gdzie w programie znalazły się studia z bezpieczeństwa i higieny pracy; niestety zajęcia te ograniczają się do wykładów z podstaw ergonomii, bez ćwiczeń laboratoryjnych.

Politechnika Wrocławska posiada laboratorium ergonomii pozwalające na badania interakcji człowieka z komputerem (np. *eye tracking*) oraz eksperymentalne stanowiska badawcze. W laboratorium wykorzystywane są autorskie programy komputerowe. Jest to niewątpliwie zasługą prof. PW, dr. hab. inż. Jerzego Grobelnego. We Wrocławiu ergonomia jest wykładana także na Akademii Wychowania Fizycznego, Uniwersytecie Ekonomicznym oraz Uniwersytecie Przyrodniczym. Prowadzone są tam studia podyplomowe z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy; w zależności od możliwości uczelni zajęcia z ergonomii ograniczają się tylko do wykładów i projektów lub, jeśli uczelnia ma takie możliwości, prowadzone są ćwiczenia laboratoryjne.

Wykłady z ergonomii są dostępne na wielu krakowskich uczelniach. Nie wszystkie szkoły wyższe traktują przedmiot i dziedzinę naukową w taki sam sposób. Różne są też formy prowadzonych zajęć. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie oferuje zajęcia z podstaw ergonomii w formie zajęć na e-platformie uczelni. Dydaktyka w zakresie ergonomii znalazła się w programie Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Rolniczego. Do najbardziej znanych należy zespół naukowo-badawczy Ergonomii i Inżynierii Biomedycznej na Akademii Górniczo-Hutniczej. Studenci mają możliwość korzystania z laboratorium wyposażonego w sprzęt pozwalający na przeprowadzanie badań z różnych zakresów tematycznych, np. warunki akustyczne pracy, analiza i ocena ergonomiczna stanowiska pracy, obciążenie czło-

wieka pracą fizyczną, warunki mikroklimatyczne na stanowisku pracy. Pracownicy zespołu Ergonomii i Inżynierii Biomedycznej są autorami wielu skryptów, które pomagają studentom w zrozumieniu podstaw ergonomii, oraz publikacji cieszących się uznaniem wśród specjalistów w tej dziedzinie.

Łódzka Akademia Sztuk Pięknych posiada bardzo dobrze wyposażoną pracownię ergonomii projektowej, z której korzystają studenci studiów stacjonarnych i niestacjonarnych. Pracownia powstała w latach 70. ubiegłego wieku. Uczelnia dba o nabywanie najnowszego sprzętu, co pozwala na prowadzenie ciekawych i użytecznych dla studentów zajęć. Swoją siedzibę w Łodzi ma również Polskie Towarzystwo Ergonomii Stomatologicznej, którego celem jest promowanie badań i działań w dziedzinie ergonomii oraz działanie na rzecz rozwoju ergonomii w stomatologii poprzez organizowanie szkoleń, zajęć warsztatowych, spotkań, zebrań, seminariów, sesji naukowych i kongresów. Zajęcia w zakresie ergonomii prowadzone są na Politechnice Łódzkiej zarówno dla studentów studiów pierwszego i drugiego stopnia, jak i dla studentów studiów podyplomowych. Wyższa Szkoła Sztuki i Projektowania w Łodzi na Wydziale Wzornictwa oferuje swoim studentom zajęcia z ergonomii w ramach przygotowywania do projektowania przedmiotów użytecznych.

2. Najważniejsze wydawnictwa o tematyce ergonomicznej

Najlepszym źródłem informacji o najnowszych osiągnięciach w danej dziedzinie są czasopisma branżowe. Czasopisma najwyższej rangi w zakresie ergonomii wykorzystywane przez dydaktyków i studentów to:

- *Atest – Ochrona Pracy* – miesięcznik wydawany pod redakcją Roberta Kozela przez Wydawnictwo Czasopism i Książek Technicznych;
- *Bezpieczeństwo Pracy – Nauka i Praktyka* – miesięcznik wydawany pod redakcją Kamila P. Jacha przez Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy;
- *Medycyna Pracy* – dwumiesięcznik wydawany pod redakcją prof. dr hab. Ireny Szadkowskiej-Stańczyk przez Instytut Medycyny Pracy im. prof. Jerzego Nofera;
- *Promotor BHP* – miesięcznik wydawany pod redakcją Natalii Woźny przez Elamed Media Group.

Oprócz czasopism, wiedzy na temat ergonomii należy oczywiście szukać w podręcznikach i skryptach akademickich. Poniżej przedstawione zostały pozycje mające charakter uniwersalny, pozwalający na wykorzystywanie ich w procesie dydaktycznym różnych przedmiotów związanych z ergonomią:

- Pacholski, L. (red.). (1986). *Ergonomia*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.
- Rosner, J. (1985). *Ergonomia*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Koradecka, D. (red.). (1997). *Bezpieczeństwo pracy i ergonomia*. Warszawa: Wydawnictwo Centralnego Instytutu Ochrony Pracy.
- Wykowska, M. (1994). *Ergonomia*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Górniczo-Hutniczej.
- Olszewski, J. (1997). *Podstawy ergonomii i fizjologii pracy*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego.

– Górska, E. (1998). *Diagnoza ergonomiczna stanowisk pracy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.

Autorka postanowiła również wskazać pozycje unikatowe pod względem wartości merytorycznej i poruszanej problematyki:

– Pacholski, L. (red.). (1986). *Ergonomia*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

– Bańka, A. (1990). *U źródeł psychopatologii pracy*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

– Tytyk, E. (2001). *Projektowanie ergonomiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

– Jasiak, A., Misztal, A. (2004). *Makroergonomia i projektowanie makroergonomiczne. Materiały pomocnicze*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

– Jasiak, A., Swereda, D. (2009). *Ergonomia osób niepełnosprawnych*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

Najważniejszym i najskuteczniejszym sposobem przekazywania wiedzy są zajęcia praktyczne z danego przedmiotu. Niżej wskazane zostały podręczniki poświęcone zajęciom laboratoryjnym w zakresie ergonomii:

– Jasiak, A., Górska-Fórmaniak, M. (1984). *Ergonomia i organizacja stanowisk roboczych. Ćwiczenia laboratoryjne. Cz. 1. Ergonomia czynników materialnego środowiska pracy*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej (jest to prawdopodobnie pierwszy w Polsce podręcznik do ćwiczeń laboratoryjnych).

– Horst, W. (2001). *Ergonomia. Przewodnik do ćwiczeń laboratoryjnych*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

Wyżej wymienione pozycje stanowią zaledwie ułamek wydanych podręczników z tematyki ergonomii. Obecnie pojawiają się podręczniki poruszające konkretne zagadnienia ergonomii, np. ergonomia stanowiska komputerowego. Wybór literatury jest ogromny, a każdy, kto zainteresuje się kwestiami ergonomii, znajdzie wiele pozycji, które pozwolą mu na zaspokojenie naukowej ciekawości.

W ostatnich latach pojawiło się kilka interesujących pozycji literaturowych w zakresie ergonomii. Najciekawsze zdaniem autorki przedstawione zostały poniżej:

– Tytyk, E., Butlewski, M. (2011). *Ergonomia w technice*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

– Pacholski, L., Jasiak, A. (2011). *Makroergonomia*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

– Janiga, J. (2014). *Ergonomia i fizjologia pracy*. Legnica: Wydawnictwo Wspólnota Akademicka.

– Wejman, M. (2012). *Diagnoza środowiska pracy: podręcznik akademicki*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

– Wejman, M. (2012). *Diagnoza środowiska pracy – ćwiczenia laboratoryjne: podręcznik akademicki*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

– Jasiak, A. (2015). *Makroergonomia w projektowaniu systemów pracy i jakości życia*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

Oczywiście oprócz czasopism i podręczników wiadomości o ergonomii można szukać w Internecie. Poniżej przedstawione zostały strony poświęcone ergonomii:

– www.kulturabezpieczenstwa.pl;

- www.ergotest.pl;
- www.atest.com.pl;
- www.ergoweb.com;
- www.asystentbhp.pl.

3. Ocena przedmiotów ergonomicznych przez studentów

3.1. Metoda badań

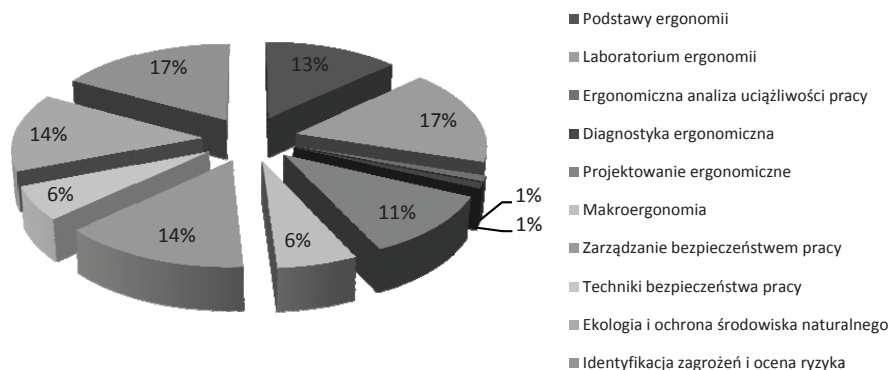
W celu poznania oceny przedmiotów ergonomicznych na uczelniach wyższych studenci zostali poproszeni o wypełnienie kwestionariusza. Kwestionariusz składał się z dziesięciu pytań otwartych i zamkniętych. Pytania dotyczyły przedmiotów ergonomicznych wykładanych na polskich uczelniach wyższych. Respondenci zostali poproszeni o wskazanie ich zdaniem przydatnych i nieprzydatnych przedmiotów oraz o wskazanie najlepszej formy zajęć. Badania przeprowadzono wśród 52 studentów Politechniki Poznańskiej.

3.2. Wyniki badań

Znaczna część badanych (51%) to osoby w wieku 21–24 lat. Zaledwie 1% badanych był w wieku powyżej 24 lat. Kwestionariusz został rozprowadzony wśród studiów stacjonarnych pierwszego i drugiego stopnia, dlatego większość respondentów nie przekroczyła 24. roku życia.

Wszyscy badani byli studentami studiów dziennych, zatem wyniki kwestionariuszy pokazują opinię młodych ludzi, którzy aktualnie uczestniczą w procesie kształcenia na wyższej uczelni, dlatego mogą ocenić zawartość merytoryczną zajęć, a także kompetencje wykładowców.

Na rysunku 1 zobrazowano przedmioty z dziedziny ergonomii prowadzone w uczelniach wyższych w 2015 roku.

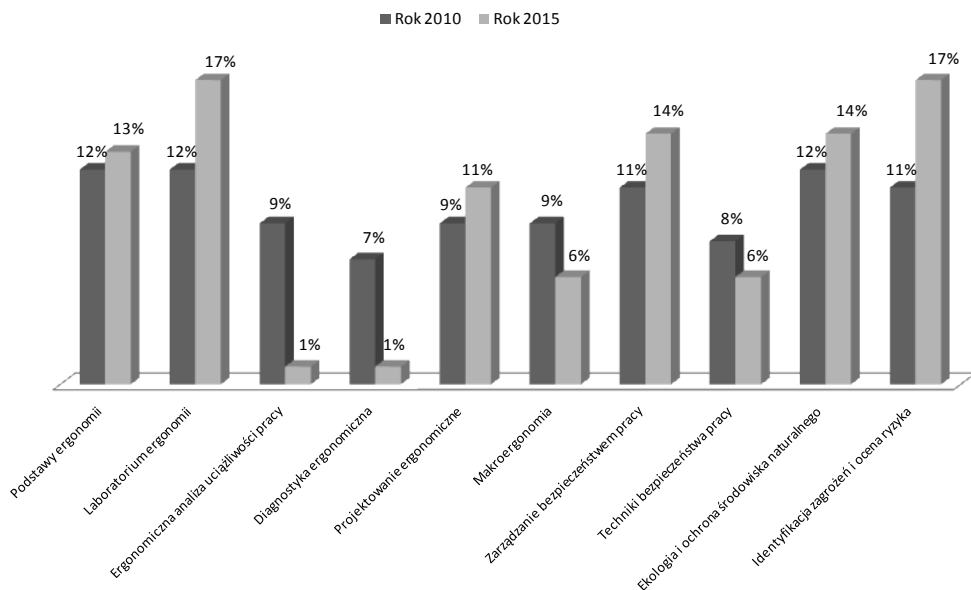
Rysunek 1. Przedmioty z dziedziny ergonomii, które były realizowane przez ankietowanych w 2015 r. (Figure 1. Ergonomics-related subjects which were realized by the respondents in 2015)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Ankietowanym zadano pytanie: „Jakich przedmiotów z dziedziny ergonomii uczyłeś się?”. Najwięcej respondentów wskazało „Laboratorium z ergonomii” oraz „Identyfikację zagrożeń i ocenę ryzyka” – oba przedmioty po 17%. 14% ankietowanych miało zajęcia z „Ekologii i ochrony środowiska naturalnego” oraz „Zarządzania bezpieczeństwem pracy”. „Podstawy ergonomii” odnotowało 13% ankietowanych. 11% respondentów wspomniało o „Projektowaniu ergonomicznym”, po 6% uzyskały „Techniki bezpieczeństwa pracy” i „Makroergonomia”. Zaledwie 1% ankietowanych wskazał „Diagnostykę ergonomiczną” i „Ergonomiczną analizę uciążliwości pracy”.

Przedmioty z zakresu ergonomii obecnie wykładane na wyższych uczelniach i najbardziej cenione to przede wszystkim „Laboratorium ergonomii”, czyli zajęcia praktyczne. Studenci mogą nauczyć się obsługiwać sprzęt i przeprowadzać pomiary. Wysokie notowania mają również zajęcia związane z bezpieczeństwem i higieną pracy oraz ochroną środowiska. Przedmioty te nie należą do tzw. klasycznej ergonomii, ale w ich zakresie znajdują się też stosunkowo nowe zagadnienia ergonomii. Przedmioty, których najczęściej uczą się studenci, to „Podstawy ergonomii” (wykłady zwykle w parze z laboratorium) oraz „Projektowanie ergonomiczne”. „Podstawy ergonomii” to kurs podstawowy, który na kierunkach o specjalności ergonomicznej poszerzany jest o takie przedmioty, jak: diagnostyka, projektowanie czy makroergonomia.

Na rysunku 2 przedstawiono porównanie odpowiedzi respondentów z lat 2010 i 2015.

Rysunek 2. Zestawienie przedmiotów z dziedziny ergonomii w latach 2010 i 2015
(Figure 2. The list of ergonomics-related subjects in the years 2010 and 2015)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Wskazania respondentów w większości są porównywalne z badaniami przeprowadzonymi pięć lat temu (różnica 2–3%). Znaczące różnice pojawiły się przy zajęciach laboratoryjnych z ergonomii – obecnie 6% więcej studentów ma zajęcia z tego przedmiotu. „Identyfikację zagrożeń i ocenę ryzyka” wskazało o 7% więcej respondentów. Znaczące spadki zanotowały „Ergonomiczna analiza uciążliwości pracy” (8%) i „Diagnostyka ergonomiczna” (6%).

Na przestrzeni ostatnich pięciu lat wzrosła liczba zajęć (w sensie godzinowym) z „Laboratorium ergonomii” oraz „Identyfikacji zagrożeń i oceny ryzyka”. Odbyło się to jednak kosztem zmniejszenia liczby zajęć z „Ergonomicznej analizy uciążliwości pracy” oraz „Diagnostyki ergonomicznej”.

Na rysunku 3 zilustrowano, które zajęcia według badanych są najciekawsze i najbardziej przydatne w procesie nauczania.

Rysunek 3. Zajęcia uznane za najbardziej przydatne w procesie nauczania na uczelni wyższej obejmujące naukę ergonomii w 2015 r.

(Figure 3. The classes considered most useful in the teaching process at university and including ergonomics in 2015)

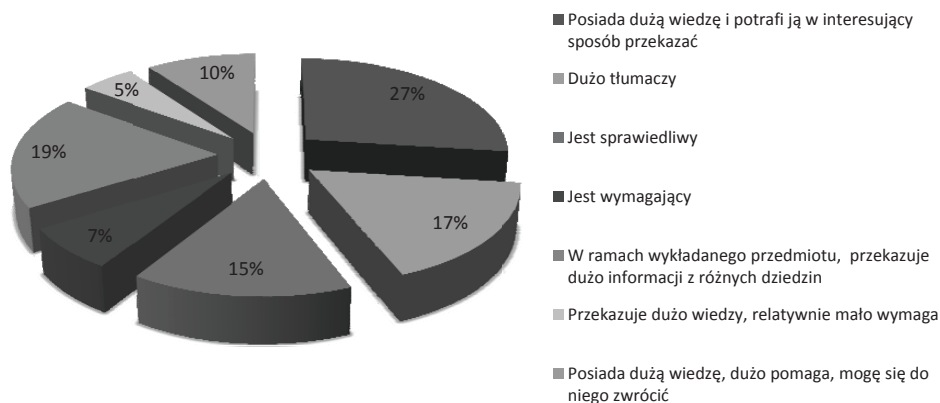
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Połowa badanych uznała „Audytowanie systemów zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy” za najbardziej przydatny przedmiot w toku studiów. 36% studentów uważa przedmiot łączący zagadnienia ergonomii z systemami bhp za najbardziej przydatny. Dalej znajdują się trzy przedmioty związane z bezpieczeństwem pracy, a za przydatne uważa je 25–28%. Wysoko oceniane jest również „Laboratorium ergonomii”, dalej „Diagnostyka ergonomiczna”

oraz „Makroergonomia”. Zaledwie 5% studentów wskazało, że „Ekologia i ochrona środowiska naturalnego” jest przedmiotem najbardziej przydatnym.

Studenci uznają przedmiot „Audytywanie systemów zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy” za najważniejszy w procesie nauczania na kierunku Inżynieria bezpieczeństwa na Politechnice Poznańskiej. Wynika to z zapotrzebowania rynku na specjalistów ds. audytu. Studenci chcą nabywać wiedzę z zakresu pożądanego przez pracodawców. Inne przedmioty uważane przez studentów za użyteczne są związane z bezpieczeństwem pracy. Wiąże się to z uprawnieniami, jakie studenci otrzymują wraz z tytułem inżyniera. Chcą posiadać wiedzę z zakresu, w którym są specjalistami. Dalsze miejsca zajmują przedmioty z zakresu klasycznej ergonomii. Studenci uznają je za ciekawe, ale nieprzydatne na rynku pracy. Zdaniem studentów niewiele jest zawodów, w których będą mogli wykazać się wiedzą i umiejętnościami z zakresu projektowania ergonomicznego. Jest to związane z malejącą liczbą przedsiębiorstw produkcyjnych i rozwijającym się rynkiem usług.

Kolejne pytanie (rysunek 4) zadane respondentom brzmiało: „Za co cenisz wykładowcę?”. 27% wskazało posiadanie dużej wiedzy i umiejętność przekazania jej w interesujący sposób, 17% ceni wykładowców, którzy dużo tłumaczą podczas zajęć. 15% respondentów wskazało sprawiedliwość, a 7% wymagania wykładowcy. 19% badanych woli prowadzących, którzy w ramach wykładanego przedmiotu przekazują dużo informacji z różnych dziedzin. 10% respondentów najlepiej ocenia wykładowców, którzy posiadają dużą wiedzę, dużo pomagają i można się do nich zwrócić z różnymi problemami życiowymi. Zaledwie 5% odnotowało odpowiedź: „Przekazuje dużo wiedzy, ale relatywnie mało wymaga”.

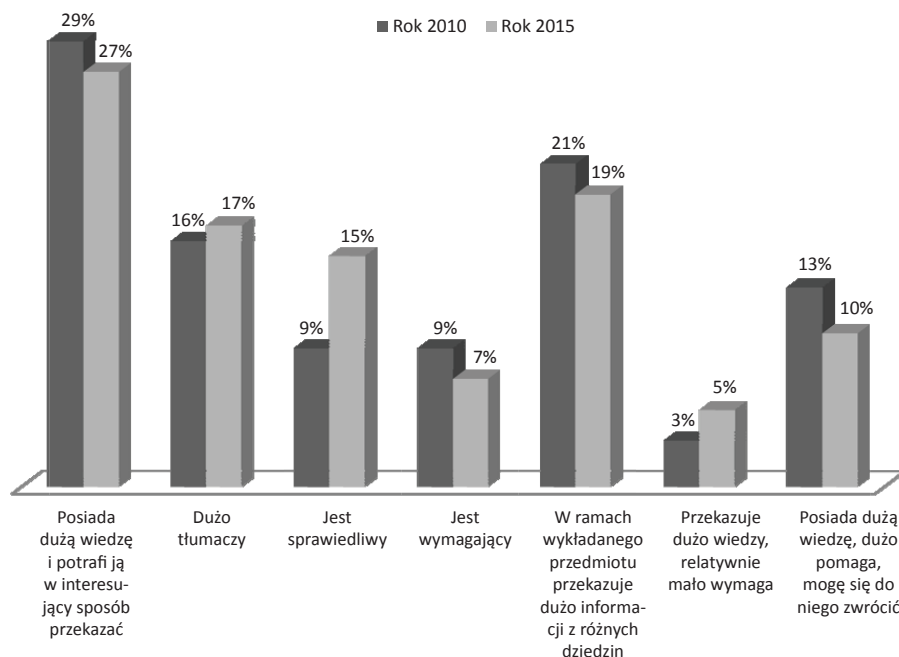

Rysunek 4. Cechy wykładowcy najwyżej oceniane przez studentów w 2015 r.
(Figure 4. The characteristics of a lecturer ranked highest by students in 2015)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Studenci cenią wykładowców za posiadaną wiedzę nie tylko z prowadzonego przedmiotu, lecz również z innych dziedzin. Ważna jest też sprawiedliwość prowadzących zajęcia oraz umiejętność przekazania wiedzy w ciekawy sposób. Studenci nie akceptują prowadzących zajęcia, którzy przedstawiają dużo materiału, ale mało wymagają. Oznacza to, że głównym motywem nauki nadal jest wizja egzaminu lub zaliczenia.

Na rysunku 5 przedstawiono porównanie odpowiedzi respondentów z lat 2010 i 2015.

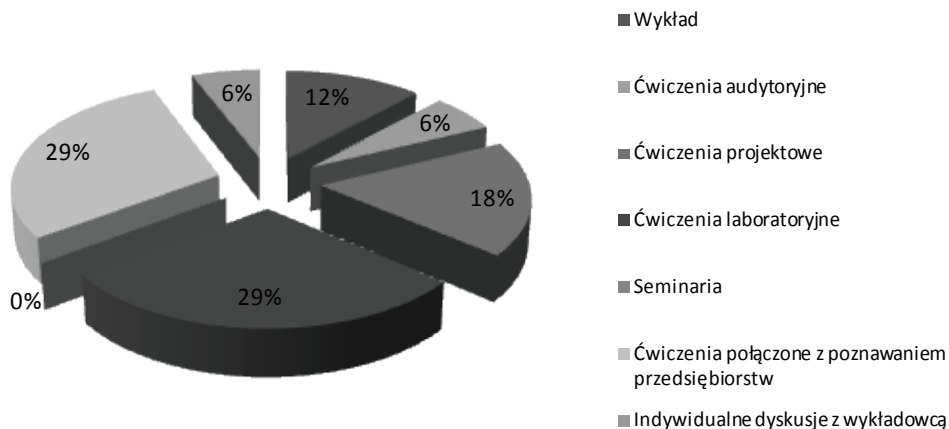

Rysunek 5. Cechy wykładowcy cenione przez studentów w latach 2010 i 2015
(Figure 5. The characteristics of a lecturer valued by students in the years 2010 and 2015)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Cechy, które studenci cenią u wykładowców, nie zmieniły się na przestrzeni ostatnich pięciu lat – różnica wynosi zaledwie 2–3%. Studenci nadal najbardziej cenią wykładowców, którzy posiadają dużą wiedzę i potrafią ją w interesujący sposób przekazać oraz takich, którzy w ramach wykładanego przedmiotu przekazują dużo informacji z różnych dziedzin. Jedyna znacząca różnica powstała w ciągu pięciu lat między badaniami to wiara w sprawiedliwość wykładowcy – 6% więcej respondentów wskazało sprawiedliwość jako pożądaną cechę u wykładowcy. Może to oznaczać, że studenci nie czują się traktowani sprawiedliwie przez prowadzących zajęcia.

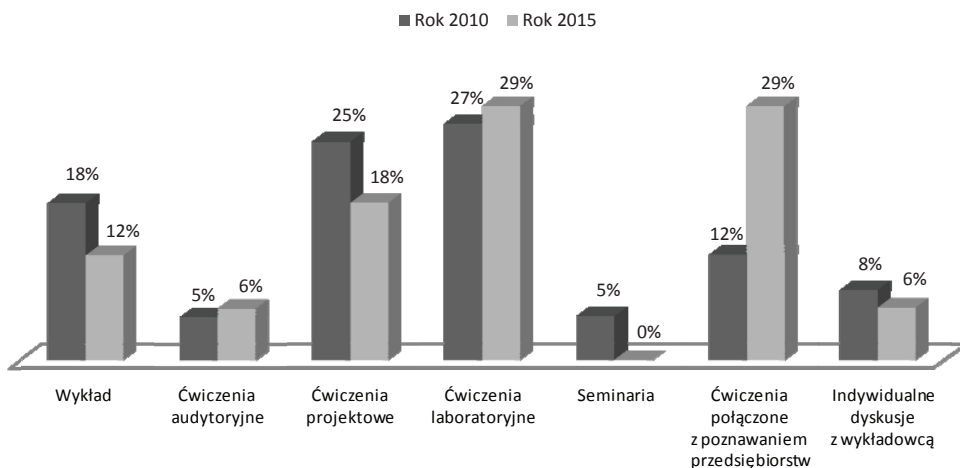
Respondentów poproszono o wskazanie formy zajęć, która ich zdaniem najlepiej pozwala przyswoić wiedzę (rysunek 6). Studenci najbardziej cenią sobie ćwiczenia połączone z poznawaniem przedsięwzięć i ćwiczenia laboratoryjne – odpowiednio: 29% i 18%. Tylko 12% respondentów twierdzi, że wykład jest najlepszym sposobem przyswajania wiedzy. 6% uzyskały ćwiczenia audytorijne oraz indywidualne dyskusje z wykładowcą. Żaden respondent nie wskazał zajęć seminaryjnych jako formy pozwalającej na przyswajanie przez studentów wiedzy.

Rysunek 6. Formy zajęć najwyżej oceniane przez studentów w roku 2015
(Figure 6. The forms of classes ranked highest by students in 2015)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Na rysunku 7 przedstawiono porównanie odpowiedzi respondentów z lat 2010 i 2015.

Rysunek 7. Formy zajęć najwyżej oceniane przez studentów w latach 2010 i 2015
(Figure 7. The forms of classes ranked highest by students in the years 2010 and 2015)

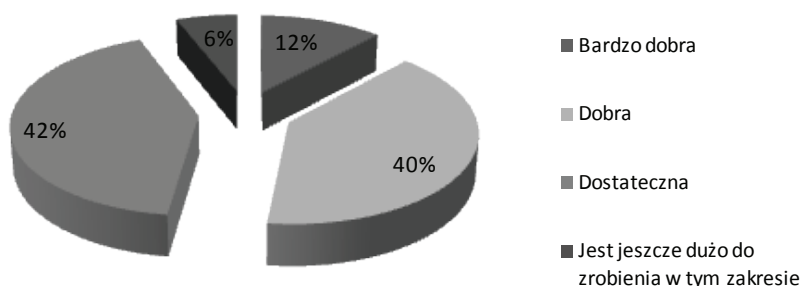
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Respondenci w 2015, podobnie jak w 2010 roku, wskazali ćwiczenia laboratoryjne jako najbardziej cenioną formę zajęć – obecnie 29%, wcześniej 27%. Badani studenci uważają ćwiczenia połączone z poznawaniem przedsiębiorstw za najlepszą (obok ćwiczeń laboratoryjnych) formę przekazywania wiedzy. Obecnie uważa tak 29% respondentów, pięć lat temu zaledwie 12%. Na przestrzeni pięciu lat 7-procentowy spadek zanotowały ćwiczenia projektowe. Dawniej wykłady za interesującą formę zajęć uznawało 18% respondentów, obec-

nie tylko 12%. Ćwiczenia audytoryjne i indywidualne dyskusje z wykładowcą pozostały na przestrzeni pięciu lat na zbliżonym poziomie. SeminaRIA obecnie nie są uważane za formę zajęć sprzyjającą przyswajaniu wiedzy, pięć lat wcześniej za takie uważało je 5% studentów.

Ćwiczenia laboratoryjne i ćwiczenia połączone z poznaniem przedsiębiorstwa są najwyżej oceniane w kategorii najbardziej cenionej formy zajęć. Można wywnioskować, że fakt ten wynika z chęci praktycznego poznawania zagadnień. Ćwiczenia laboratoryjne pozwalają na praktyczne wykorzystanie wiedzy z wykładów. Ćwiczenia połączone z poznawaniem przedsiębiorstw dają studentom próbkę tego, co czeka ich po studiach, gdy podejmą pracę w zawodzie. Wysoko oceniane przez studentów są ćwiczenia projektowe, w których mogą się wykazać samodzielnością i pomysłowością, a nie tylko wiedzą. Wykłady są niezmiennie uznawane za efektywną formę przekazywania treści programowych. Na przestrzeni ostatnich pięciu lat wartość ta spadła o kilka punktów procentowych.

Respondentów zapytano, jak oceniają atrakcyjność ćwiczeń laboratoryjnych i stopień komputeryzacji (rysunek 8). 42% ankietowanych uznało atrakcyjność zajęć i stopień komputeryzacji za „dostateczne”. Porównywalna liczba respondentów (40%) oceniła zajęcia jako „dobre”. 12% określiło atrakcyjność laboratorium i stopień komputeryzacji jako „bardzo dobre”. 6% stwierdziło, że „jest jeszcze dużo do zrobienia w tym zakresie”.

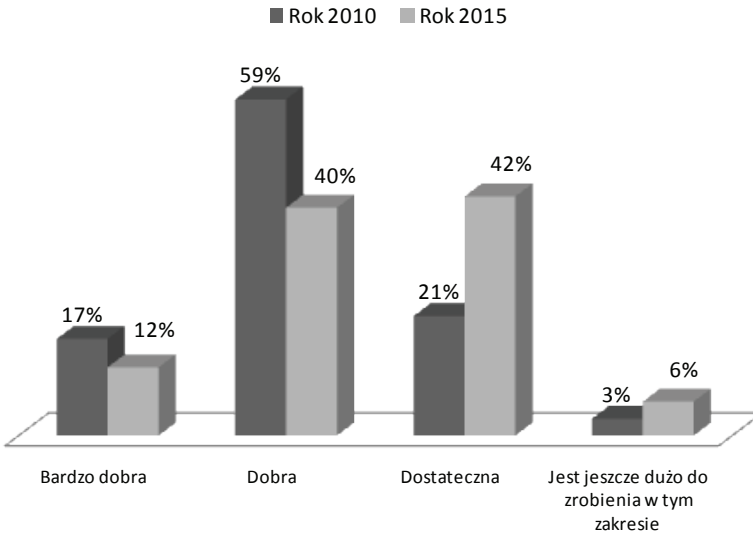
Rysunek 8. Ocena ćwiczeń laboratoryjnych i stopnia komputeryzacji przez studentów w roku 2015 (Figure 8. The assessment of laboratory classes and the level of computerization by students in 2015)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Na rysunku 9 przedstawiono porównanie odpowiedzi respondentów z lat 2010 i 2015.

W roku 2010 większość respondentów (59%) uznała atrakcyjność ćwiczeń laboratoryjnych i stopień komputeryzacji za „dobre”. Obecnie tylko 40% ocenia zajęcia jako „dobre”. Mniej badanych uważa zajęcia za „bardzo dobre” – aktualnie 12%, wcześniej 17%. Pięć lat temu 21% studentów oceniało zajęcia jako „dostateczne”, teraz ocenę taką wskazuje 42%. Wcześniej 3%, a obecnie 6% uznaje, że można jeszcze dużo zrobić w zakresie atrakcyjności i stopnia komputeryzacji ćwiczeń laboratoryjnych.

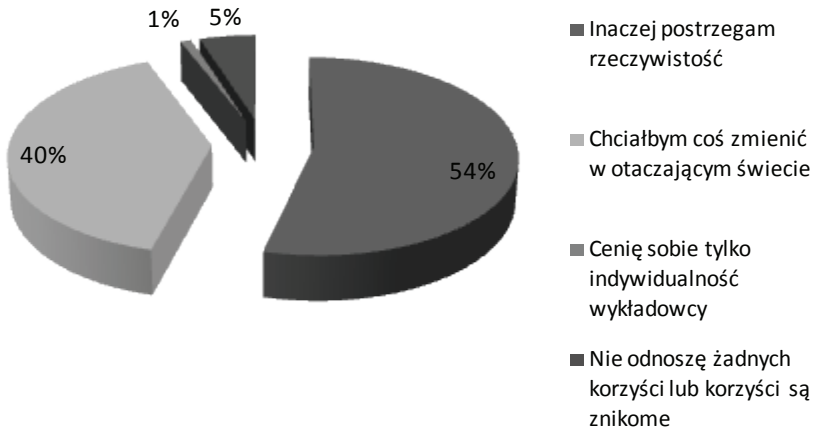
Studenci oceniają zajęcia laboratoryjne i stopień komputeryzacji na ocenę „dostateczną” lub „dobrą”. Wyniki te są gorsze od tych sprzed pięciu lat, co oznacza, że studenci mają coraz wyższe wymagania co do atrakcyjności i komputeryzacji zajęć. Badani chcą mieć zajęcia z programami i przyrządami, które stosuje się w nowoczesnych firmach, aby być przygotowanymi do wzrastających wymagań przyszłych pracodawców.

Rysunek 9. Ocena ćwiczeń laboratoryjnych i stopnia komputeryzacji w latach 2010 i 2015
(Figure 9. The assessment of laboratory classes and the level of computerization in the years 2010 and 2015)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Korzyści wynikające z udziału studentów w zajęciach z dziedziny ergonomii przedstawiono na rysunku 10.

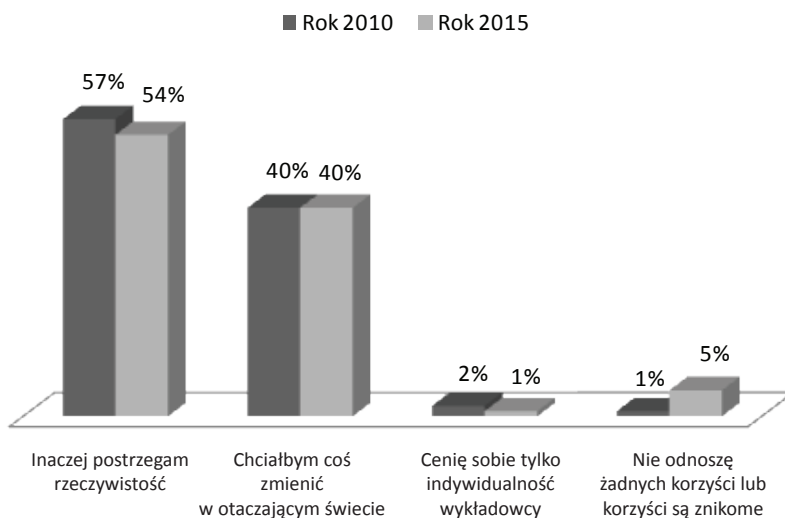

Rysunek 10. Korzyści z uczestniczenia w zajęciach z dziedziny ergonomii w roku 2015
(Figure 10. Benefits from participation in ergonomics-related classes in 2015)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

54% respondentów inaczej postrzega otaczającą rzeczywistość dzięki edukacji w dziedzinie ergonomii. 40% ankietowanych chciałoby coś zmienić w otaczającym świecie. 1% ceni sobie tylko indywidualność wykładowcy. Jedynie 5% respondentów uważa, że nie odniosło żadnych korzyści lub korzyści były na tyle znikome, iż nie zostały zauważone.

Na rysunku 11 przedstawiono porównanie odpowiedzi respondentów z lat 2010 i 2015.

Rysunek 11. Korzyści wynikające z zajęć z zakresu ergonomii w opinii badanych w latach 2010 i 2015

(Figure 11. Benefits arising from ergonomics-related classes in the respondents' opinion in the years 2010 and 2015)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Ponad połowa respondentów uznaje, że inaczej postrzega świat pod wpływem zajęć z przedmiotów z zakresu ergonomii – obecnie 54%, wcześniej 57%. Zarówno teraz, jak i pięć lat temu 40% badanych chciałoby zmienić otaczający świat. Pojedyncze osoby cenią tylko indywidualność wykładowcy – obecnie 1%, wcześniej 2%. Obecnie 5% nie widzi żadnych korzyści z uczestniczenia w zajęciach z zakresu ergonomii, wcześniej był to zaledwie 1%.

Studenci dzięki zajęciom z przedmiotów z zakresu ergonomii inaczej postrzegają otaczający świat i chcą go zmieniać. Dzięki wiedzy zdobytej podczas studiów są do tego przygotowani. Takie nastawienie jest szczególnie pożądane u studentów ostatnich lat, którzy już niebawem mogą w swoim życiu zawodowym realnie wpływać na rozwój ergonomii.

4. Podsumowanie

Na podstawie opracowanych wyników ankietowych i wyników badań sprzed pięciu lat można wysnuć następujące wnioski generalne:

- 1) Studenci uznają przedmioty z zakresu ergonomii za interesujące i przydatne, ale tylko w kwestii innego poglądu na świat. Do przedmiotów z wyżej wymienionego zakresu

podchodzą z ciekawością i zapałem, jednak realnie oceniają swoje szanse na pracę ergonomisty. Wiedzą, że szanse na to są małe, dlatego nawet najciekawsze zajęcia z kompetentnymi i lubianymi wykładowcami znajdują się na dalekich miejscach w rankingu przydatnych przedmiotów. W dziedzinie przydatności prym wiodą zajęcia z audytu i wszelkie zajęcia związane z bezpieczeństwem i higieną pracy. Studenci uważają je za przydatne, ponieważ na rynku pracy są potrzebni behapowcy.

- 2) Polska posiada kilka świetnie przygotowanych ośrodków do kształcenia młodych ludzi w zakresie ergonomii. Niestety najlepiej przygotowane laboratoria (takie jak na politechnikach: Poznańskiej, Warszawskiej i Wrocławskiej) nie zmieniają faktu zmniejszającej się liczby przedsiębiorstw produkcyjnych w Polsce. Jest to opinia studentów. Rozwijający się rynek usług sprawił, że ergonomia, która swoje korzenie ma w przemyśle wytwórczym, łączy się obecnie z kierunkiem projakościowym i strategią przedsiębiorstw. Rozwija się również ergonomia produktu. Ergonomia w ostatnich latach zaczęła pojawiać się w reklamach. Producenci krzesel i biurka chwalać się ergonomicznością swoich produktów, za które zresztą każą sobie słono płacić.
- 3) Przyszłość ergonomii najprawdopodobniej będzie się wiązała z dalszą specjalizacją. Ergonomia pracy z komputerem będzie się rozwijać wraz z rozwojem technologii. Ergonomia osób niepełnosprawnych rozwija się obecnie bardzo dobrze w związku z inwestycjami prowadzonymi na terenie całego kraju.
- 4) W wyciągnięciu generalnych wniosków co do efektywności nauczania przedmiotów w zakresie ergonomii na Wydziale Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskiej istotną przeszkodę stanowi pewna niekonsekwencja widoczna w zawartości programów nauczania takich przedmiotów, jak: diagnostyka ergonomiczna, makroergonomia, ergonomiczna analiza uciążliwości pracy itd.

Bibliografia

- Bańka, A. (1990). *U źródeł psychopatologii pracy*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.
- Górska, E. (1998). *Diagnoza ergonomiczna stanowisk pracy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej. ISBN 8372070741.
- Horst, W. (2001). *Ergonomia. Przewodnik do ćwiczeń laboratoryjnych dla studentów Politechniki Poznańskiej*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej. ISBN 837143474X.
- Janiga, J. (2014). *Ergonomia i fizjologia pracy*. Legnica: Wydawnictwo Wspólnota Akademicka. ISBN 9788389102881.
- Jasiak, A. (2015). *Makroergonomia w projektowaniu systemów pracy i jakości życia*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej. ISBN 9788377753750.
- Jasiak, A., Górska-Fórmaniak, M. (1984). *Ergonomia i organizacja stanowisk roboczych. Ćwiczenia laboratoryjne*. Cz. 1. *Ergonomia czynników materialnego środowiska pracy*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.
- Jasiak, A., Misztal, A. (2004). *Makroergonomia i projektowanie makroergonomiczne: materiały pomocnicze*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej. ISBN 8371434715.
- Jasiak, A., Swereda, D. (2009). *Ergonomia osób niepełnosprawnych*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej. ISBN 9788371438271.
- Koradecka, D. (red.). (1997). *Bezpieczeństwo pracy i ergonomia*. Warszawa: Wydawnictwo Centralnego Instytutu Ochrony Pracy. ISBN 8390174065.
- Olszewski, J. (1997). *Podstawy ergonomii i fizjologii pracy*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego. ISBN 8385530908.
- Pacholski, L. (red.). (1986). *Ergonomia*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

- Pacholski, L., Jasiak, A. (2011). *Makroergonomia*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej. ISBN 9788377750452.
- Rosner, J. (1985). *Ergonomia*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Tytyk, E. (2001). *Projektowanie ergonomiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 8301136111.
- Tytyk, E., Butlewski, M. (2011). *Ergonomia w technice*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej. ISBN 9788377750483.
- Wejman, M. (2012). *Diagnoza środowiska pracy: podręcznik akademicki*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.
- Wykowska, M. (1994). *Ergonomia*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Górniczo-Hutniczej.

The assessment of the level of teaching ergonomics on Polish universities

Abstract: The aim of the paper was the assessment of the level of teaching ergonomics. By conducting surveys the author sought to obtain answers to questions about the level of interest in ergonomics classes, its importance in the educational process and the factors determining the quality of education in this field. The study was conducted among students of Poznan University of Technology, which has had staff experienced in teaching ergonomics for several decades.

The paper consists of four modules. In the first one the author presents the main academic centers teaching ergonomics. The second module is devoted to the most

important papers of Polish ergonomists. The third module presents the results of the surveys conducted among students of Poznan University of Technology on the education in ergonomics-related subjects. The results were compared to the results of similar studies conducted five years earlier (in 2010). The fourth module includes a summary which is a reflection of the author regarding curricula and methods of teaching ergonomics at Polish universities. The content of the paper is the continuation of the problems that the author developed for the I Congress of Ergonomics in Warsaw in 2010.

Key words: ergonomics, universities, education

Preferencje użytkowników hoteli w zakresie produktu i usług

Joanna Jabłońska
Dominika Kopczyk

Politechnika Wroclawska
Wydział Architektury

Abstrakt: Ze względu na ścisłe powiązanie prawidłowego funkcjonowania hoteli ze zmianami zachodzącymi w gospodarce istotne jest badanie preferencji użytkowników bazy noclegowej w zakresie potrzebnych usług i oferty. Informacje winny posłużyć nie tylko menedżerom i specjalistom od marketingu, ale przede wszystkim architektom, którzy projektując obiekty, powinni tworzyć budynki służące przez kolejne dziesięciolecia. W niniejszym artykule przedstawiono ankietę dotyczącą preferencji użytkowników hoteli w zakresie produktu i usług oraz jej wyniki. Badania objęły: lokalizację placówek noclegowych, ich standard, preferencje estetyczne (architektoniczne) użytkowników, układy przestrzenne i funkcjonalne. W podsumowaniu wykazano bardzo wyraźnie rysujące się tendencje, jakim podlegać będzie branża hotelarska w najbliższych latach w Polsce, oraz zaznaczono obszary problematyki, w których należy wzmocnić wiedzę społeczeństwa.

Słowa kluczowe: hotele w Polsce, krajowa baza hotelarska, współczesne tendencje w projektowaniu hoteli

1. Wprowadzenie

Hotele stanowią szczególną grupę budynków użyteczności publicznej, m.in. ze względu na silne uwarunkowanie zmianami zachodzącymi w gospodarce rynkowej, w szczególności w branżach turystycznej i budowlanej. Podlegają również subtelniejszym wpływom trendów i mód w architekturze czy współczesnym wzornictwie. Całokształt tych zmian wywołuje ciągłe transformacje w architekturze jednostek noclegowych i w związku z tym w zakresie usług hotelowych. Procesy te są doskonale widoczne w Polsce zarówno z uwagi na minione już wydarzenia sportowe związane z Euro 2012, jak i dążenia do zwiększenia liczby turystów w kraju na przestrzeni najbliższych lat. Z powodu opisanych zmian wzrasta potrzeba częstszego monitorowania preferencji użytkowników bazy noclegowej w zakresie standardu i dostosowania produktu oraz usług do ich potrzeb. Stąd pomysł stworzenia ankiety, która umożliwiłaby cykliczne badanie ww. parametrów.

Korespondencja:
Joanna Jabłońska
Politechnika Wroclawska
Wydział Architektury
ul. B. Prusa 53/55
50-317 Wrocław, Poland
Tel. +48 0 602 463 710
E-mail: joanna.jablonska@pwr.edu.pl

Zakres zaprezentowanych poniżej badań objął: lokalizację placówek noclegowych, ich standard, preferencje estetyczne (architektoniczne) użytkowników, układy przestrzenne i funkcjonalny. Ze względu na szeroki obszar poruszanej problematyki została ona celowo zawężona do najważniejszych elementów składowych architektury noclegowej. Ich wyboru dokonano na podstawie materiałów źródłowych (Błądek, 2001; Minguet, Bou, 2007; Miklewski, 2010/2011; Błądek, 2010; Zajac-Bilińska, Kocyłowska, 2010; Watson, 2005; Vickers, 2005; Obwieszczenie..., 2006; Rozporządzenie..., 2002). Zachodziło również podejrzenie, że stworzenie zbyt rozległego kwestionariusza spowoduje szybkie odstąpienie respondentów od badania.

Zarówno sieci hotelowe, podmioty gospodarcze, władze terytorialne, jak i naukowcy prowadzą badania w zakresie stosunku konsumentów do wybranych usług hotelowych. Niemniej jednak tylko w części dotyczą one rzeczywiście zagadnień architektonicznych, które w szczególności interesują projektantów i inwestorów.

W ciągu kilku poprzednich lat realizowane było „Badanie konsumentów usług turystycznych” przez konsorcjum firm Bluehill Sp. z o.o., Quality Watch Sp. z o.o. oraz Pracownię Badawczą BSM na zlecenie Polskiej Organizacji Turystycznej w ramach projektu „Promujmy Polskę Razem” (Działanie 6.3: „Promocja turystycznych walorów Polski”, osi priorytetowej 6 Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka – polska gospodarka na rynku międzynarodowym, 2007–2013) (POT, 2015). Istnieje wiele odmian ankiety stosowanej w powyższych studiach, lecz dotyczą one przede wszystkim: zadowolenia klienta z hotelu, obsługi itp. Niewiele miejsca poświęcono pytaniom na temat pokoju i jego wyposażenia czy innych udogodnień przestrzennych. Również badania prowadzone przez serwis internetowy TrustYou (2015) skupiają się tylko na zadowoleniu klientów z usług oferowanych przez obiekt i z jakości obsługi.

W innych badaniach ankietowych, przeprowadzonych przez dr Darię E. Jaremen (2006) i dotyczących jakości usług oferowanych przez hotele, pod uwagę zostały wzięte dwa elementy: funkcjonalny i techniczny. Jakość techniczna dotyczyła m.in.: pokoju, łazienki, dodatkowego wyposażenia, zagospodarowania otoczenia obiektu, dostosowania (lub nie) dla osób z niepełnosprawnościami. Z sumarycznego zestawienia ocen obiektów przebadane otrzymywały ocenę na poziomie zadowalającym, a żaden z ocenianych hoteli nie zbliżał się do stanu wzorowego. Niemniej jednak większość borykała się z problemem niedostosowania obiektów dla osób z niepełnosprawnością, w tym w części brakowało podjazdu do budynku.

Praca pod tytułem „Innowacje architektoniczne jako przewaga konkurencyjna dla hoteli na tle przemysłu turystycznego? Co klienci, menedżerowie i pracownicy myślą o tym?” (Doğan, Nebioğlu, Aydm, Doğan, 2013; tłum. z ang. D. Kopczyk) traktuje o tym, czy innowacje architektoniczne – zewnętrzne oraz wewnętrzne – mają rzeczywisty wpływ na zakup oferty noclegowej przez potencjalnych klientów. Badanie koncentruje się na porównaniu wyników ankiet wypełnianych przez turystów, menedżerów i pracowników wybranego przez autorów pięciogwiazdkowego hotelu „Granada”. Wnioski wskazują na to, że staranny i interesujący projekt architektoniczny budynku (konstrukcja, funkcja i wystrój wewnątrz) stanowi istotną zaletę przy wyborze hotelu z kilku ofert.

Mimo że wpływ na przyznawanie gwiazdek hotelom ma również pokój i jego wyposażenie, w aktualnych badaniach satysfakcji z przebywania w hotelu pomijany jest wystrój czy

inne walory architektoniczne zarówno pokoju, jak i całego obiektu. Dlatego warto zadawać pytania o najbardziej podstawowe składowe jednostki noclegowej w celu stałej weryfikacji jej przystawalności do wciąż zmieniającej się rzeczywistości branży turystycznej.

2. Metody

Ankieta dotycząca preferencji użytkowników hoteli w zakresie produktu i usług o charakterze podstawowym została sporządzona na podstawie: obwieszczenia Ministra Gospodarki z dnia 24 stycznia 2006 roku w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których świadczone są usługi hotelarskie (Dz.U. z 2006 r., nr 22, poz. 169), wywiadów z właścicielami/zarządcami placówek noclegowych, studiów literaturowych (Błądek, 2001; Minguet, Bou, 2007; Miklewski, 2010/2011; Błądek, 2010; Zajac-Bilińska, Kocyłowska, 2010; Watson, 2005; Vickers, 2005; Obwieszczenie..., 2006; Rozporządzenie..., 2002), analizy rozwiązań obiektów istniejących i projektów koncepcyjnych. Celem badania było określenie ogólnych preferencji użytkowników obiektów hotelowych w Polsce. Narzędzie badawcze zostało przygotowane z wykorzystaniem profesjonalnej strony internetowej.

Badania kwestionariuszowe rozpoczęto 26 września 2011, a zakończono 14 lutego 2012 roku. Ankietę w pełnym zakresie pytań wypełniły 133 osoby. Miała ona charakter publiczny, dostępny dla wszystkich respondentów powyżej 18. roku życia. Niektóre z pytań umożliwiały pozostawianie komentarzy, z czego odpowiadający chętnie korzystali. W kwestionariuszu celowo pominięto określenie celu podróży, aby nie rzutował on na odpowiedzi respondentów dotyczące preferowanych usług i wyboru lokalizacji. Wielu klientów również w trakcie podróży służbowych poszukuje miejsc o wyjątkowym charakterze, a podczas urlopów potrzebuje stałego dostępu do Internetu. Pytania starano się sformułować językiem przystępnym, z pominięciem pojęć branżowych (np. architektonicznych, konstrukcyjnych itp.). Wyniki badań zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Wyniki ankiety dotyczącej preferencji użytkowników hoteli w zakresie produktów i usług
(Table 1. Survey results table of preferences of hotel users with regard to products and services)

Odpowiedzi	Odsetek odpowiedzi	Liczba odpowiedzi
W czasie podróży krajowych i zagranicznych korzystają Państwo najczęściej z hotelu zlokalizowanego najbliżej:		
dworca kolejowego, autobusowego lub lotniska	11,5%	18
zabytkowego centrum miasta	44,9%	70
biznesowego celu podróży	26,3%	41
lokalizacja nie ma dla mnie znaczenia	17,3%	27
Co w wyborze hotelu jest dla Państwa najważniejsze:		
standard	30,1%	40
oferowane usługi	7,5%	10
koszt noclegu	62,4%	83

Odpowiedzi	Odsetek odpowiedzi	Liczba odpowiedzi
Jakie dodatkowe kryteria decydują o Państwa wyborze:		
rok budowy	3,0%	4
rok ostatniego remontu	9,0%	12
opinie na portalach internetowych	69,2%	92
brak odpowiedzi	18,8%	25
Wybierając hotel, preferują:		
budynki o współczesnej architekturze, ale położone w zabytkowych dzielnicach	21,8%	29
budynki historyczne położone w zabytkowych dzielnicach	22,6%	30
budynki współczesne i położone we współczesnych dzielnicach	15,0%	20
wygląd budynku nie ma dla mnie znaczenia	30,1%	40
styl dzielnicy, w której położony jest hotel, nie ma dla mnie znaczenia	10,5%	14
Jaki standard/rodzaj hotelu Państwo preferują:		
pięciogwiazdkowy	6,0%	8
czterogwiazdkowy	25,6%	34
trójgwiazdkowy	29,3%	39
Bed and Breakfast	16,5%	22
butikowy	0,7%	1
motel	3,8%	5
hostel	15,8%	21
inne (proszę podać jakie)	2,3%	3
Który hotel Państwo wybiorą:		
sieciowy, renomowanej firmy	21,8%	29
kameralny, o niepowtarzalnym klimacie	78,2%	104
Jakich usług gastronomicznych oczekują Państwo w hotelu (można zaznaczyć kilka odpowiedzi):		
restauracji czynnej cały dzień	34,6%	80
baru oferującego śniadania	35,5%	82
drink baru	13,0%	30
całodobowego automatu z napojami i słodyczami	14,7%	34
usługi gastronomiczne w hotelu są zbędne	2,2%	5
Czy garaż/parking musi być nieodłącznym elementem hotelu:		
zdecydowanie tak	30,1%	40
tak	32,3%	43
nie jest konieczny	32,3%	43
jest zbędny	5,3%	7

Odpowiedzi	Odsetek odpowiedzi	Liczba odpowiedzi
Ogród to w hotelu element:		
niezbędny	9,0%	12
przydatny	63,9%	85
obojętny	23,3%	31
zbędny	3,8%	5
Basen to w hotelu element:		
niezbędny	10,5%	14
przydatny	54,1%	72
obojętny	30,1%	40
zbędny	5,3%	7
Jakich usług dodatkowych oczekują Państwo w hotelu:		
małego zespołu odnowy biologicznej	22,3%	49
kompleksowego zespołu SPA	9,1%	20
siłowni	17,7%	39
małych sal konferencyjnych	14,1%	31
pełnego zespołu sal konferencyjnych	4,1%	9
sali spotkań	14,1%	31
sali gier	10,4%	23
innych (proszę podać jakich)	8,2%	18
Co przede wszystkim doceniają Państwo w trakcie pobytu w hotelu:		
jasny i czytelny rozkład pomieszczeń	21,5%	50
ciekawie zaprojektowane przestrzenie	32,6%	76
sprawnie działającą obsługę	45,9%	107

Źródło: opracowanie własne.

3. Wyniki

Ze względu na ogólny charakter studium i jego ukierunkowanie na analizę funkcjonalną badanie dotyczące lokalizacji hotelu zostało ograniczone do pytania: „W czasie podróży krajowych i zagranicznych korzystają Państwo najczęściej z hotelu zlokalizowanego najbliższej: a) dworca kolejowego, autobusowego lub lotniska, b) zabytkowego centrum miasta, c) biznesowego celu podróży, d) lokalizacja nie ma dla mnie znaczenia”. Największym zainteresowaniem cieszą się placówki zlokalizowane w zabytkowych centrach miast (44,9% respondentów), następnie w pobliżu biznesowego celu podróży (26,3%), 17,3% badanych nie uzależnia miejsca pobytu od wskazanych w pytaniu czynników, a jedynie dla 11,5% ważne były obiekty znajdujące się w sąsiedztwie węzłów komunikacyjnych.

We właściwym określeniu funkcji danej jednostki hotelowej kluczowe znaczenie ma zakładany standard. W tym zakresie sformułowano kilka pytań: „Co w wyborze hotelu jest dla Państwa najważniejsze: a) standard, b) oferowane usługi, c) koszt noclegu?”, następnie: „Jakie dodatkowe kryteria decydują o Państwa wyborze: a) rok budowy, b) rok ostatniego remontu, c) opinie na portalach internetowych?”, kolejne: „Jaki standard/rodzaj hotelu Państwo preferują: a) pięciogwiazdkowy, b) czterogwiazdkowy, c) trójgwiazdkowy, d) Bed and Breakfast, e) butikowy, f) motel, g) hostel, h) inne (proszę podać jakie)?” oraz „Który hotel Państwo wybiorą: a) sieciowy, renomowanej firmy, b) kameralny, o niepowtarzalnym klimacie?”. Stwierdzono, że dla 62,4% respondentów najważniejszym kryterium doboru noclegu jest jego koszt, dla 30,1% – standard, a zaledwie 7,5% badanych wskazało, że są dla nich ważne dostępne usługi. Dużo ważniejsze od roku budowy (3,0%) i standardu (9,0%) okazały się opinie na forach internetowych, które w przypadku 69,2% respondentów stanowią główne kryterium doboru noclegu.

W przypadku bezpośredniego pytania o standard celowo w odpowiedziach uwzględniono jednostki typu Bed and Breakfast (B&B) czy hostele, aby nie zmuszać pytających do rozróżniania placówek według ww. rozporządzenia. Najwięcej osób wybrałoby hotel trzygwiazdkowy – 29,3%, następnie: czterogwiazdkowy – 25,6%, typu B&B – 16,5%, hostel – 15,8%, hotel pięciogwiazdkowy – 6%, inne opcje wybrałoby 2,3% ankietowanych. Zaledwie jedna osoba wykazała zainteresowanie hotelem butikowym. Wyniki wskazują na popularność rozwiązań „ze średniej półki” – hotele trzy- i czterogwiazdkowe; najbardziej luksusowe jednostki wciąż pozostają zarezerwowane dla najbogatszych klientów, a brak chętnych do nocowania w placówce typu butikowego świadczy raczej o nieznanomości tego typu usługi wśród badanych niż o niechęci do korzystania z niej, ponieważ „kameralne obiekty o wyjątkowym klimacie (czyli również hotele butikowe)” wybierze 78,2% badanych, natomiast hotele sieciowe – 21,8%. Wśród innych usług, na jakie respondenci zwracali uwagę, znalazły się: domy gościnne, prywatne kwatery i pensjonaty.

Rysunek 1. Wrocławskie hotele związane z historią miasta – po lewej hotel „Polonia”, po prawej hotel „Tumski” (fot. J. Jabłońska, 2012)

(Figure 1. Wrocław hotels connected with the city's history – on the left the Polonia Hotel, on the right the Tumski Hotel [photo J. Jabłońska, 2012])

W nawiązaniu do pytań o standard sformułowano jedno pytanie odnoszące się do preferencji estetycznych, w tym również architektonicznych: „Wybierając hotel, preferując: a) budynki o współczesnej architekturze, ale położone w zabytkowych dzielnicach, b) budynki historyczne położone w zabytkowych dzielnicach, c) budynki współczesne i położone we współczesnych dzielnicach, d) wygląd budynku nie ma dla mnie znaczenia, e) styl dzielnicy, w której położony jest hotel, nie ma dla mnie znaczenia”. Choć wyniki dla tego pytania nie były mocno zróżnicowane, to dla największej grupy badanych (30,1%) wygląd hotelu nie ma znaczenia, 22,6% wybrało obiekty historyczne, 21,8% – obiekty współczesne w zabytkowych dzielnicach. To potwierdza wynik 44,9% respondentów, dla których „styczność z historią danego miasta” ma kluczowe znaczenie w doborze placówki noclegowej. Współczesne budynki w nowoczesnych dzielnicach wybiera jedynie 15% badanych, a dla pozostałej grupy podane opcje nie mają znaczenia. Wskaźniki te świadczyłyby o tym, że wśród nowych inwestycji największe powodzenie będą miały przebudowy, adaptacje i rozbudowy budynków historycznych.

Bezpośrednio z rozwiązaniami architektonicznymi wiąże się zaprojektowany układ funkcjonalny. W zakresie usług podstawowych badani odpowiedzieli na pytanie: „Jakich usług gastronomicznych oczekują Państwo w hotelu [istniała możliwość zaznaczenia kilku odpowiedzi]: a) restauracji czynnej cały dzień, b) baru oferującego śniadania, c) drink baru, d) całodobowego automatu z napojami i słodyczami, e) usługi gastronomiczne w hotelu są zbędne?”. Na nieprzydatność jakiegokolwiek formy gastronomii w omawianych placówkach wskazuje zaledwie 2,2% badanych. 35,5% chce skorzystać ze śniadania w hotelowym barze, 34,6% osób spodziewa się usług restauracji czynnej cały dzień, zaś 13% osób odwiedzi drink bar. Automat czynny całą dobę, w którym można kupić napoje i drobne przekąski, będzie potrzebny 14,7% ankietowanych.

W zakresie badania funkcji dodatkowych, jakie powinny znaleźć się w placówce noclegowej, respondentom zadano następujące pytania: „Czy garaż/parking musi być nieodłącznym elementem hotelu: a) zdecydowanie tak, b) tak, c) nie jest konieczny, d) jest zbędny?”. Następnie: „Ogród to w hotelu element: a) niezbędny, b) przydatny, c) obojętny, d) zbędny”. Kolejno: „Basen to w hotelu element: a) niezbędny, b) przydatny, c) obojętny, d) zbędny” oraz „Jakich usług dodatkowych oczekują Państwo w hotelu: a) małego zespołu odnowy biologicznej, b) kompleksowego zespołu SPA, c) siłowni, d) małych sal konferencyjnych, e) pełnego zespołu sal konferencyjnych, f) sali spotkań, e) sali gier, g) innych (proszę podać jakich)?”. W odpowiedzi 62,4% ankietowanych wyraziło potrzebę skorzystania z parkingu hotelowego w trakcie pobytu, 32,3% nie widziało takiej konieczności, ale jedynie 5,3% uznało go za element zbędny. Na przydatność basenu i ogrodu w hotelu wskazuje ponad połowa badanych, a za zbędne uważa je: 3,8% – dla ogrodu, 5,3% – dla basenu. Za niezbędne uznało je: 9% – ogród, 10,5% – basen, natomiast za obojętne analogicznie: 23,3% i 30,1%. Zatem około 70% ankietowanych wykazuje zainteresowanie usługami dodatkowymi (dla niektórych placówek), choć jedynie 7,5% deklorowało wstępnie, że zwraca na nie uwagę przy wyborze placówki.

Rysunek 2. Hostele – grupa obiektów noclegowych cieszących się coraz większą popularnością – po lewej hostel „Babel” we Wrocławiu, po prawej hostel „The One” zlokalizowany na wrocławskim rynku (fot. J. Jabłońska, 2012)

(Figure 2. Hostels – group of accomodation facilities enjoying a growing popularity – on the left the “Babel” hostel in Wrocław, on the right “The One” hostel situated in Wrocław’s market square [photo J. Jabłońska, 2012])

W pytaniu otwartym dotyczącym bezpośrednio usług dodatkowych respondenci uszeregowali wymienione możliwości w następującej kolejności: mały zespół odnowy biologicznej – 22,3%, siłownia – 17,7%, mała sala spotkań i mały zespół konferencyjny – 14%, sala gier – 10,5%, kompleksowy zespół SPA – 9,1%, pełny zespół sal konferencyjnych – 4,1%. Ostatni wskaźnik nie jest zaskakujący, ponieważ sale tego typu są wynajmowane grupom zorganizowanym, a ankieta była skierowana do osób indywidualnych. Wśród odpowiedzi na pytania o dodatkowe preferencje pojawiły się wskazania na: fryzjera, kwaciarnię, możliwości uprawiania sportów (w tym: baseny, korty, sauny, siłownie), informację turystyczną, przechowalnię bagażu, pralnię. Uwagi dotyczyły również potrzeby istnienia niewielkiej niezależnej kuchni do samodzielnego przygotowania małego posiłku, a w szczególności nieograniczonego dostępu do czajnika lub wrzątku.

Wśród pytań badających preferencje w zakresie układu przestrzennego znalazły się dwa pytania: „Co przede wszystkim doceniają Państwo w trakcie pobytu w hotelu: a) jasny i czytelny rozkład pomieszczeń, b) ciekawie zaprojektowane przestrzenie, c) sprawnie działającą obsługę?” oraz „Pokój hotelowy musi mieć: a) łazienkę z wanną, b) łazienkę z kabiną prysznicową, c) balkon, d) taras, e) loggię, f) przedpokój, g) rozdzielną sypialnię z salonem, h) inne elementy (proszę podać jakie)?” – pytanie pozwalało na wybór kilku odpowiedzi. Okazuje się, że 45,9% ankietowanych ceni sobie przede wszystkim wygodę, następnie ciekawą

architekturę – 32,6%, a na końcu czytelny układ przestrzenny – 21,5%, niemniej wszystkie elementy mają duże znaczenie w prawidłowym funkcjonowaniu budynku.

4. Podsumowanie

Ankieta pozwoliła na zebranie niezbędnego materiału badawczego o charakterze ogólnym, umożliwiające monitorowanie preferencji użytkowników usług hotelowych w zakresie układów funkcjonalno-przestrzennych, oferty podstawowej i dodatkowej oraz preferencji indywidualnych. Najważniejsze dla respondentów są: położenie hotelu w historycznym, zażytkowym centrum miasta, dobry standard usługi przy jednoczesnej ekonomiczności ceny, indywidualny i kameralny klimat. Większość klientów wybór hotelu uzależnia od pozytywnych opinii internatów o danym obiekcie i jego obsłudze. Największą popularnością cieszą się standardy trzy- i czterogwiazdkowy oraz usługi hostelowe. Warto również, aby właściciele placówek noclegowych zadbali o chociaż minimalną ofertę usług dodatkowych.

W zakresie wiedzy społecznej konieczne wydaje się upowszechnienie niektórych pojęć z zakresu hotelarstwa, np. B&B czy obiekt butikowy. Dzięki temu klientom będzie dużo łatwiej wybierać interesujące architektonicznie obiekty w ekonomicznej cenie.

Bibliografia

- Błądek, Z. (2001). *Hotele: programowanie, projektowanie, wyposażanie*. Poznań: Palladium; Wyd. Albus. ISBN 83-916093-0-8.
- Błądek, Z. (red.). (2010). *Nowoczesne hotelarstwo: od projektowania do wyposażenia*. Poznań: Palladium Architekci – Błądek, Manikowski. ISBN 9788372329592.
- Doğan, H., Nebioğlu, O., Aydın, O., Doğan, İ. (2013). Architectural innovations are competitive advantage for hotels in tourism industry?: What customers, managers and employees think about it? *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 99, 701–710.
- Jabłońska, J. (2010). Hotele – zagadnienia prawne. *Świat Architektury*, 7, 64–66.
- Jaremen, D.E. (2006). *Ofensywa jakości dla hoteli i pensjonatów: kierunki doskonalenia jakości: metodologia badań* [online, dostęp: 2015-05-08]. Jelenia Góra: Partnerstwo na rzecz Rozwoju. Nowe szanse dla transgranicznego rynku pracy i gospodarki Euroregionu Nysa. Dostępny w Internecie: <http://www.vip.karr.pl/pliki/METODOLOGIA.pdf>.
- Miklewski, J. (2010/2011). Pomysł na hotel. *ABC Inwestycji Hotelowych*. Dodatek do czasopisma *Hotelarz*, 18–19.
- Minguet, J., Bou, L. (red.). (2007). *Hotel Design*. Barcelona: Instituto Monsa de Ediciones. ISBN 8496429105.
- Obwieszczenie Ministra Gospodarki z dnia 24 stycznia 2006 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których świadczone są usługi hotelarskie. Dz.U. z 2006 r., nr 22, poz. 169 z późn. zm.
- POT. (2015). Badanie konsumentów usług turystycznych mające na celu ocenę poziomu satysfakcji turystów krajowych i zagranicznych z usług turystycznych, z których korzystali podczas podróży i pobytu w Polsce w 2014 roku. Raport końcowy dla Polskiej Organizacji Turystycznej [online, dostęp: 2010-05-08]. Warszawa: Polska Organizacja Turystyczna. Dostępny w Internecie: <http://www.pot.gov.pl/do-pobrania/l/materialy-do-pobrania/badania-i-analizy>.
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. Dz.U. z 2002 r., nr 75, poz. 690 z późn. zm.
- TrustYou. (2015). Witryna internetowa firmy [online, dostęp: 2015-03-08]. Dostępny w Internecie: www.trustyou.com.
- Vickers, G. (2005). *21st Century Hotel*. London: Laurence King Publishing. ISBN 1856694011.
- Watson, H. (2005). *Hotel Revolution*. Chichester: John Wiley & Sons. ISBN 0470016809.
- Zajęc-Bilińska, M., Kocyłowska, K. (2010). Komentarz do ustawy. *Świat Architektury*, 7, 67.

Preferences of hotel users with regard to product and service

Abstract: Due to a close link between a proper functioning of hotels with changes in the economy, it is important to study preferences of accommodation facilities users as regards needed services and offer. This information should be used not only by managers and marketers but in particular by architects who should design buildings for the next decades. This article presents a survey on hotel users preferences on the product and

services, as well as its results. The scope of the study included: location of accommodation facilities, their standard aesthetic (architectural) preferences of users, the spatial and functional arrangement. In conclusion, some very clear trends were outlined, which will be visible in the hotel industry during upcoming years in Poland. Also selected problem areas in which there is a need of increasing public knowledge were stressed.

Key words: hotels in Poland, national accommodation base, modern tendencies in hotel design

Informacja dla Autorów

Redakcja przyjmuje do publikacji wyłącznie teksty o charakterze naukowym poświęcone problemom ekonomii, zarządzania, turystyki i rekreacji. Prace należy składać w formie elektronicznej (dokument MS Word przesłany na płycie CD/DVD lub e-mailem). Objętość pracy (łącznie z materiałem ilustracyjnym, bibliografią i streszczeniami) nie może przekraczać 15 stron. Opracowanie powinno być podzielone na części i zawierać śródtytuły. Do tekstu należy dołączyć streszczenie w języku polskim i angielskim (150–200 słów) zawierające: cel, metody, uzyskane wyniki oraz wnioski, a także słowa kluczowe w języku polskim i angielskim, które nie powtarzają słów z tytułu. Szczegółowe informacje o sposobie przygotowania tekstu do druku (format przypisów, bibliografia, opisy tablic i rysunków) są zamieszczone na stronie internetowej czasopisma: <http://zn.mwse.edu.pl>.

Teksty przygotowane w sposób niezgodny ze wskazówkami redakcji nie będą przyjmowane do druku. Autorów prosimy o dołączenie do pracy pełnych danych adresowych (wraz z numerem telefonu i adresem e-mail), jak również informacji afiliacyjnej (tytuł naukowy, nazwa uczelni lub innej jednostki).

Redakcja nie przyjmuje tekstów opublikowanych w innych wydawnictwach. Warunkiem publikacji jest pozytywna recenzja wydawnicza. Redakcja nie zwraca nadesłanych tekstów i nie wypłaca honorariów autorskich. Prace opublikowane w „Zeszytach Naukowych Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie” są chronione prawami autorskimi, ich przedruk może nastąpić wyłącznie za zgodą Redakcji.

Information for the Authors

The Editorial Board accepts for publication only scientific articles dedicated to economics, management, tourism and recreation problems. Entries should be submitted in electronic form (MS Word document sent on a CD/DVD or via e-mail). The length of work (including illustrative material, bibliography and abstracts) must not exceed 15 pages. The publication should be divided into parts and contain headings. The text must be accompanied by an abstract in Polish and English (150–200 words) including: purpose, methods, obtained results and conclusions as well as keywords in English and Polish, which do not repeat words from the title. The detailed information on how to prepare a text print (format of the footnotes, bibliography, descriptions of tables and figures) is posted on the journal's website: <http://zn.mwse.edu.pl>.

Prepared texts which do not adhere to the editorial guidelines will not be accepted for publication. We kindly ask the Authors to attach their full contact details (including telephone number and e-mail address), as well as affiliate information (title, name of institution or other entity).

The Editorial Board does not accept texts that have been published in other publications. The condition for publication is a positive review by the Publishing House. The Editorial Board does not return the submitted texts and does not pay royalties. Papers published in *The Małopolska School of Economics in Tarnów Research Papers Collection* are protected by copyright; they may only be reprinted with the consent of the Editorial Board.

